

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Riigiteaduste instituut

Margus Gering

**Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine Kaitsepolitseiameti
diskursuses**

Magistritöö

Juhendaja: Kristjan Kaldur, MA

TARTU 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
Margus Gering

LÜHIKOKKUVÕTE

Venemaa kaasmaalaste poliitika on suunatud endistel NSVL-i aladel elanud inimestele, venekeelsetele kogukondadele ning nendele, kes tunnevad vaimset sidet vene keele, kultuuri ja riigiga. Akadeemilistes käsitlustes on lisaks Venemaa kaasmaalaste poliitika ametlike eesmärkidele – näiteks vene keele ja kultuuri levitamine –tähelepanu juhitud ka selle programmi varjatud külgedele. Enamasti mõistetakse selle all Venemaa välispoliitilisi ambitsioone hoida endisi NSVL-i riike enda mõjualas.

Eesti kui mitmerahvuseline- ja kultuuriline riik on kodupaigaks paljudele vene keelt kõnelevatele inimestele, keda Venemaa peab enda kaasmaalasteks. Eesti üks julgeolekuasutustest, nimelt Kaitsepolitseiamet, on korduvalt oma aastaraamatutes viidanud Venemaa kaasmaalaste poliitikale kui julgeolekuohule Eesti riigile. Lähtuvalt sellest on käesoleva magistritöö eesmärk uurida, kas ja kuidas on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud Kaitsepolitseiameti ametlikus diskursuses.

Teoreetilise raamistikuna on kasutatud Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriat, mis arenes eeskätt Külma sõja järgsel perioodil, kui julgeoleku mõiste omandas laiema kontseptsiooni. Julgeolekustamise teorias on keskne roll julgeolekustajal, kes defineerib kõneakti kaudu julgeolekuohu referentobjektile. Metodoloogilisest aspektist on aluseks võetud diskursuseanalüüs, mis käesoleva töö kontekstis väljendub ennekõike Lene Hanseni mudeli ja Juha Vuori kõneakti teooria kaudu.

Töös analüüsitud 26 kõneakti, mis pärinevad Kaitsepolitseiameti aastaraamatutest, näitasid, et julgeolekuohuna konstrueeritud Venemaa kaasmaalaste poliitikas nähakse ohtu Eesti riigile ja Eesti venekeelsele elanikkonnale, keda üritatakse mõjutada.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILISED LÄHTEALUSED	8
1.1. Julgeolekupoliitika ning –uuringute kujunemine	8
1.2. Julgeolekustamise teooria taust Kopenhaageni koolkonnas.....	10
1.3. Julgeolekustamise teooria.....	14
1.3.1. Julgeolekusektorid Kopenhaageni koolkonnas	20
2. VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKA	25
2.1. Venemaa kaasmaalaste poliitika programmi olemus	25
2.2. Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärgid	29
2.3. Valitsusvälised organisatsioonid kui eesmärkide saavutamise vahend.....	32
2.4. Venemaa Õigeusu Kirik	34
3. METODOLOOGIA	36
3.1. Uurimismeetod – diskursuseanalüüs	36
3.2. Lene Hanseni diskursuseanalüüsi mudel.....	39
3.3. Kõneakti teooria	40
3.4. Kõneakti teooria ja Hanseni mudeli rakendamine töö kontekstis	44
3.5. Valim	45
4. VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKA JULGEOLEKUSTAMINE KAITSEPOLITSEIAMETI DISKURSUSES.....	48
4.1. Kõneaktide võrdlev analüüs	48
4.2. Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustavad kõneaktid:	50
4.3. Tulemuste süntees ja peamised järeldused	67
4.4. Vastused töö uurimisküsimustele	74
KOKKUVÕTE.....	77
KASUTATUD KIRJANDUS	80
SUMMARY	85

SISSEJUHATUS

Venemaa kaasmaalaste poliitika on Venemaa Föderatsiooni välispoliitika osis, mille ametlikuks eesmärgiks on sidemete tugevdamine välismaal elavate kaasmaalastega. Mõistet „kaasmaalane“ on defineeritud mitut erinevat moodi - kaasmaalastena on käsitletud praktiliselt kõiki vene keelt kõnelevaid inimesi, kes peale NSVL-i lagunemist jäid elama väljaspool Venemaa Föderatsiooni piire. Teisest küljest on kaasmaalasteks peetud neid, kes väljendavad enda ühtekuuluvust Venemaaga erinevate kaasmaalasantegude kaudu. Olulisem on aga mõista Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärke, milleks akadeemilisel maastikul on peetud Venemaa kui superriigi staatuse taastamist, mille üheks saavutamise vahendiks on kaasmaalaste Venemaa mõjualas hoidmine. Heaks näiteks on siinkohal 2014. aasta kevadsündmused Ukrainas, kus kaasmaalaste õiguste kaitsmise retoorika all on toimunud Krimmi territooriumi eraldumine Ukrainast ning seejärel Venemaa Föderatsiooniga liitumine.

Käesoleva magistr töö eesmärk on uurida Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalist julgeolekustamise protsessi ehkseda, milline on Kaitsepolitsei ameti tõlgendus Venemaa kaasmaalaste poliitikast ja selle tegevuse eesmärkidest Eestis. Kaitsepolitsei amet, juhindudes Julgeolekuasutuse seadusest ning oma töö eesmärkidest jameetoditest lähtuvalt, näeb Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekuprobleemina. Sellest tulenevalt keskendub magistr töö Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekuprobleemina konstrueeriva julgeolekustaja (Kaitsepolitsei amet) diskursuse analüüsimisele, mille raames uuritakse esitatavaid põhjuseid julgeolekustamise õigustuseks. Samuti uuritakse julgeolekustamise objekti ehk Venemaa kaasmaalaste poliitikat, ning julgeolekudiskursuses defineeritud julgeolekuohtu

Uurimisteema valik tuleneb Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutest (väljaantavad alates 1998. aastast), mille eesmärk on avalikkuse teavitamine võimalikest julgeolekuriskidest- ja ohtudest. Aastaraamatud on mõeldud kogu Eesti elanikkonnale, aga ka rahvusvahelisele üldsusele. Aastaraamatutes on põhiseadusliku korra tagamisele pühendatud üks eraldiseisev peatükk, mis käsitleb erinevate ekstremistlike organisatsioonide ja liikumiste tegevusi kui potentsiaalset ohtu Eesti rahvuslikule ning põhiseaduslikule julgeolekule, muuhulgas Venemaa kaasmaalaste poliitikat.

Eestis on Venemaa kaasmaalaste poliitikale pööratudebasüsteemalist tähelepanu, avalikkuses eeskätt vaid Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute kaudu, kuid paraku pole sellega kaasnenud sisutihedamat avalikkuarutelu Venemaa kaasmaalaste poliitika üle. Lähtuvalt sellest on käesoleva magistr töö eesmärk uurida, kas ja kuidas on Venemaa kaasmaalaste poliitika Eestis julgeolekustatud. Töö vaatleb, millised on julgeolekuohud mis kaasnevad Venemaa kaasmaalaste poliitikaga ja mille kaitseks (referentobjekt) on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud, samuti aga, millistes julgeolekusektorites toimub julgeolekustamine. Neile püstitatud uurimisküsimustele vastuseid andes tuleb silmas pidada, et analüüsi aluseks võetud diskursus väljendab rangelt ainult Kaitsepolitsei ameti seisukohti. Teisisõnu kasutatakse analüüsis vaid ühe konkreetse institutsiooni diskursust, millest tulenevalt käesoleva töö analüüs ja tulemused annavad selgituse Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalisest julgeolekustamise diskursusest. Töö põhifookus ei ole suunatud Venemaa kaasmaalaste poliitika analüüsimisele, vaid Kaitsepolitsei ameti representatsioonile.

Töös püstitatud eesmärkide saavutamiseks kasutatakse Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriat. Julgeolekustamise teooria on Külma sõja järgne laiem julgeoleku käsitlus, mis ei keskendu julgeoleku vaatlemisele pelgalt sõjalisest aspektist, vaid hõlmab julgeolekuvaldkonda ka teised – poliitika, ühiskond, majandus, keskkond – valdkonnad. Julgeolekustamise teooria keskmes on julgeolekustaja, kelle sõnade – kõneakti – kaudu väljendatakse eksistentsiaalne julgeolekuohu mingisugusele kindlale referentobjektile. Eduka julgeolekustamise eeltingimuseks on veenev kõneakt, mida peab avalikkus aktsepteerima. Alles seejärel on julgeolekustajal voli kasutada julgeolekuohu vältimiseks erimeetmeid.

Analüüsimetodina julgeolekustamise protsessi analüüsimiseks on kasutatud diskursuseanalüüsi. Metodoloogiliseks raamistikuks on valitud Lene Hanseni intertekstuaalne mudel, mille fookuses on poliitikute, kõrgete riigiametnike ja institutsioonide ametlikud tekstid. Lene Hanseni mudel on kombineeritud Juha Vuori poolt edasiarendatud kõneakti teooriaga. Kõneakti kaudu üritab julgeolekustaja õigustada enda tegevusi. Tulenevalt sellest on oluline kõneaktis kasutada veenvaid argumente, põhjendusi, tõendusmaterjali presenteerimist, mille abiga on võimalik kuulajaskonnale selgeks teha, et teatud julgeolekuküsimus on oluline.

Empiiriliste allikatena kasutatakse Kaitsepolitsei ameti poolt välja antud aastaraamatuid vahemikus 1998 kuni 2014 (kokku 16 raamatut). Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute eesmärk on anda ülevaade Kaitsepolitsei ameti tööst ning teavitada avalikkust võimalikest julgeolekuriskidest- ja ohtudest. Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus väljendatakse institutsiooni ametlike seisukohti, mis täidab julgeolekustamise teooriast ja Hanseni mudelist tuleneva olulise kriteeriumi – tegemist on ametliku diskursusega, milles väljendatakse julgeolekuteenistuse seisukohti.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis peatub autor julgeoleku-uuringute arengute lahti seletamisele, millele järgneb julgeolekustamise teooria selgitamine. Teise peatüki eesmärk on analüüsida Venemaa kaasmaalaste poliitika programmi olemust. Töö kolmandas peatükis annab autor ülevaate kasutatavast metodoloogiast, sealhulgas Lene Hanseni ja kõneakti teooria kombineerimisest. Töö neljandas peatükis analüüsitakse Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalist julgeolekustamist.

Töö tulemusena jõuab autor järgmiste järeldusteni. Esiteks, olemasolevatest allikatest ja empiirilise osa analüüsist ei ilmne, et Venemaa kaasmaalaste poliitika on Kaitsepolitsei ameti diskursuses laiem avalikkuse kaudu julgeolekustatud. Küll aga võib julgeolekustamise teooriast tulenevalt pidada Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustatud objektiks, kuna avalikkusena, kelle kaudu toimub julgeolekustamise legitimeerimine, on võimalik käsitleda samuti ka seadusandliku või täidesaatva võimu institutsioone, kelle pädevusse kuulub Kaitsepolitsei ameti kontrollimine. Tulenevalt sellest võib tinglikult eeldada, et julgeolekustamise legitimeerimine on toimunud just antud institutsioonide kaudu. Teiseks saab öelda, et Kaitsepolitsei ameti diskursuses nähakse Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevaid julgeolekuohtusid ennekõike Eesti riigi ja Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamise kontekstis. Kolmandaks, enimlevinud referentobjektidena käsitleb Kaitsepolitsei amet laiemalt Eesti riiki tervikuna. Seevastu väga selgelt ja ühemõtteliselt on referentobjektina määratletud Eesti venekeelne elanikkond. Lisaks kahele peamisele referentobjektile on Kaitsepolitsei ameti diskursuses osutatud ka Eesti ettevõtjatele. Tulenevalt sellest toimub julgeolekustamisprotsess peamiselt kahes julgeolekusektoris – poliitilises ja sotsiaalses – aga osaliselt ka majanduslikus.

1. TEOREETILISED LÄHTEALUSED

1.1. Julgeolekupoliitika ning –uuringute kujunemine

Kaitsepolitsei Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalise ametliku diskursuse mõtestamiseks on lisaks teoreetilisele raamistikule oluline vaadelda tausta loomise mõttes lähemalt ka julgeoleku-uuringute akadeemilist kujunemist. Sellest tulenevalt keskendub käesolev peatükk ülevaate andmisele julgeoleku-uuringute väljakujunemisele akadeemilise uurimissuunana, seades olulise rõhuasetuse julgeolekuuuringute fookuse muutusele, mis tõi kaasa endaga julgeoleku analüüsimise mitte pelgalt sõjalisest, vaid ka poliitilisest aspektist.

Peale Teist maailmasõda toimus paljudes sotsiaalteadusliku suunitlusega teadusharudes oluline edasimineku. Sama saab öelda ka julgeolekualaste uuringute kohta, mille käivitajaks oli bipolaarse – USA *versus* NSVL – maailmakorralduse teke. Külma sõja ajal kujunes Ameerika Ühendriikides välja kitsalt strateegilise orientatsiooniga uurimissuund (*strategic studies*), mille poliitiliseks teljeks oli USA ja Nõukogude Liidu vastasseis ning analüütiliseks keskmeks sellest vastasseisust tingitud praktiline vajadus analüüsida üksikasjalikult toimetulekut võimaliku globaalse tuumakonflikti ja laiaulatusliku konventsionaalse sõjaga. Enne seda oli julgeolekuanalüüs olnud põhiliselt kutseliste sõjaväelaste pärusmaa ning julgeolekutemaatika teaduslik käsitlus piirdus sõja- ja diplomaatia ajalooga (Mälksoo 2009: 1769). Seoses nende arengutega asetuse ka akadeemiliste julgeoleku-uuringute fookusesse neli peamist küsimust, mille kaudu üritati kujundada ja defineerida julgeolekumõiste kontseptsiooni (Buzan *et al.* 2009: 10).

Esimene analüütiline fookus oli suunatud küsimusele, kas riik peaks olema käsitletud kui referentobjekt. Referentobjekt tähendab siinkohal subjekti, millel on legitiimne alus eksisteerimiseks ning mille nimel toimub julgeolekustamine. Riigi kui referentobjekti asemele saab paigutada ka rahvuse, etnilise grupi, keskkonna, indiviidi jne, kuidtraditsiooniline lähenemine julgeolekule nägi ette, et julgeoleku kontseptsiooni tuleb käsitleda eelkõige riigi kui teiste muutujate (rahvus, kultuur jne) terviklikku ühendajana (Buzan *et al.* 2009: 10-11). Seega kui algselt julgeoleku-uuringute

valdkonnas oli referentobjektiks peamiselt riik, laienes julgeolekuohtude laienemisega ka võimalike referentobjektide arv.

Teiseks põhiküsimuseks oli, kas julgeoleku uuringute valdkonda tuleb lisaks siseohtudele lisada ka välisohud. Kuna julgeoleku üheks keskseks küsimuseks on riigi suveräänsus, saab julgeolekuohtusid paigutada kindla territooriumi ja riigi kontekstis. Kui varasemalt keskenduti pigem rahvusliku julgeoleku – sisejulgeoleku – teemadele, hakati pärast Teist maailmasõda üha enam tähelepanu pöörama välistele ohtudele (*ibid*). Riigi julgeoleku sisemised ohud tulenevad riigi elanikkonnast, välised ohud seevastu teistest riikidest, mis aga kokkuvõttes ei pruugi tähendada seda, et sisejulgeoleku mõjutamises ei osale teised riigid. Näiteks riigi seestpoolt mõjutamine ja nõrgestamine on vaid üks nendest etappidest, mis eelneb vaenulikule tegevusele (*ibid*).

Julgeolekuvaldkonna kolmas põhiküsimus oli julgeoleku mõiste avardamine, millel käesolevas töös ka pikemalt peatutakse. Julgeolekumõiste avardajaks oli nn Kopenhaageni koolkond, kelle soov oli vaadata julgeolekut väljaspool militaarsektorit. Kuna Külma sõja aegsed rahvusvahelised julgeoleku-uuringud käsitlesid välisvaenlase, liitlaste ning enese sõjalist võimekust, siis mõiste „riiklik julgeolek“ kujunes sünonüümiks sõjalisele julgeolekule. Kuid Külma sõja lõppedes avardusid julgeolekuohud teistesse eluvaldkondadesse – majandus, demokraatia stabiilsus, energeetika, keskkond jne – mistõttu ei olnud julgeoleku mõiste käsitlemine militaaraspektist vaadatuna enam asjakohane. Seega julgeolekumõiste avardamisega lisandusid teoreetilisse raamistikku sellised julgeoleku valdkonnad nagu sotsiaal-, majandus-, poliitiline-, keskkonnavaldkond (Buzan *et al.* 2009: 12). Julgeolekumõiste laiendamine ja uue kontseptsiooni loomine võimaldas käsitleda olulisi valdkondi julgeoleku aspektist. Julgeoleku mõiste laiendamisel peatub autor pikemalt peatükkides 1.3. ja 1.3.1.

Julgeoleku-uuringute neljas debatiküsimus seisnes selles, kas julgeolek peab olema seotud ähvarduste ja ohtudega? Rahvuslik julgeolek on poliitiliste eesmärkide, strateegiate ja vahendite kogum, mis tagab riigi funktsioneerimise ning riigi sisemise ja välise julgeoleku (Buzan *et al.* 2009: 12-13). Teiste sõnadega tähendab see suutlikkust kaitsta enda väärtusi väliste ja seesmiste ohtude eest. Tavaliselt on nende ohtude all silmas peetud mitte ainult sõjalist ohtu, vaid ka diplomaatilist, majanduslikku või

poliitilist surveavaldamist. Seega rahvusliku julgeoleku kontseptsioon arenes keskkonnas, kus Läänemaailm tundis end ohustatuna Nõukogude Liidu poolt ja julgeolek oli midagi erakordset ning seisnes võimu konsolideerimises(*ibid*).

On oluline märkida, et Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooria arenes eeskätt julgeolekuvaldkonnasiseselt ning tollel ajastul sai julgeoleku mõiste avardajaks eelkõige just Kopenhaageni koolkond, kes keskendus julgeoleku avamisele palju laiemalt kui senine kitsas fookus militaarsektoril. Ka käesoleva töö teoreetiliseks lähtepunktiks on võetud Kopenhaageni koolkonna teoreetiline raamistik, kuna selle kaudu on Venemaa kaasmaalaste poliitikat võimalik uurida julgeoleku aspektist. Sellest tulenevalt on järgmises peatükis pikemalt lahti selgitatud Kopenhaageni koolkonna rolli julgeoleku mõiste avardamisel.

1.2. Julgeolekustamise teooria taust Kopenhaageni koolkonnas

Julgeolekustamise teooria arendati välja Kopenhaageni koolkonna teadlaste poolt (Buzan, Waever, de Wilde) ning selle valdkonna üheks olulisemaks ja teedrajavamaks teoseks on „*Security: A new Framework of Analysis*“ (1998). Julgeolekustamise teooria, erinevalt varasematest töödest ja teooriatest, võimaldas julgeoleku mõistet senisest enam laiendada. Selle tagajärjel arenes ka julgeoleku-uuringute metodoloogiline baas – kasutusele võeti diskursuseanalüüs, mille abil prooviti julgeolekupoliitilist diskursust selgitada. Kui klassikalises mõttes on riigiteaduste fookuses ühiskond tervikuna, siis julgeoleku-uuringud keskenduvad vaid riigi ja ühiskonna julgeolekule. Lähtuvalt sellest formuleeris Kopenhaageni koolkond julgeolekustamise teooria, mis on hea näide sellest, kuidas julgeoleku-uuringud on sotsiaalteaduste, sh politoloogia ja rahvusvaheliste suhete kitsam haru. Julgeolekustamise teooria suur eelis seisneb selles, et uurijad saavad keskenduda nii traditsioonilistele (nt sõjaohu) kui ka mittetraditsioonilistele (nt energiajulgeolek) julgeolekuprobleemidele, samuti aga ka kaasaegsetele probleemidele, nagu näiteks nn *soft power*'i instrumentide – käesoleva töö puhul Venemaa kaasmaalaste poliitika – mõjule riigi ja ühiskonna julgeolekule.

Eeskätt Külma sõja lõppedes hakati akadeemilisel maastikul üha rohkem tähelepanu pöörama rahu-uuringutele, rahvusvahelisele majandusele ja julgeoleku-uuringutele laiemalt (n-ö mittetraditsioonilistele teemadele), enne seda käsitleti julgeoleku mõistet

pigem militaarvaldkonna kontekstis. Põhiline kriitika puudutas julgeoleku mõiste liigselt ühekülgselt tähendust ja selle kitsapiirilist käsitlemist, mis ei võimaldanud analüüsida julgeolekuohtusid teistest perspektiividest. Külma sõja järgsel perioodil tõusid rahvusvaheliste suhete areenile uued globaalsed ohud täiesti teistes valdkondades – majandus, keskkond, identiteedikonfliktid, rahvusvaheline kuritegevus jne – kuid nende uute ohtude analüüsimine julgeoleku temaatika raamistikus ei olnud võimalik, sest senine julgeoleku kontseptsioon oli liiga ühekülgne ning suunatud pelgalt militaarvaldkonnale (Buzan *et al.*1998: 2-3).

Julgeoleku mõiste avardamine tulenes katsest laiendada julgeoleku mõistet ning rakendada seda erinevates eluvaldkondades, nt majanduses, keskkonnaküsimustes või sotsiaalvaldkonnas, kuid samas pöörati tähelepanu ka militaar ja poliitilisele valdkonnale, mis kuuluvad traditsioonilise julgeoleku alla (Buzan *et al.*1998: 1). Tulenevalt sellest tekkis kaks lähenemist julgeoleku uurimisele. Esimene ehk traditsiooniline keskendus julgeolekule militaarvaldkonna lähtepunktist, ning teine ehk laienerud lähenemine keskendus julgeoleku uurimisele laiemalt. Kahest julgeoleku uurimise suunast arenes välja julgeoleku debatt, mille keskseks küsimuseks oli - mis on julgeoleku teema ja mis mitte? Traditsioonilise lähenemise aspektist on julgeoleku kontseptualiseerimine lihtne, sest julgeolekuküsimused väljenduvad otseselt militaarvaldkonna kontekstis. Seevastu laiema kontseptsiooni seletamine on oluliselt raskem, sest siin on julgeoleku mõiste laialivalguv ning raskesti kontseptualiseeritav. Kopenhaageni koolkond defineeris julgeolekut laiemalt ehk lähenes mitte-militaarsetele (nt keskkond, majandus, inimesed jt) valdkondadele julgeoleku-uuringute prisma kaudu (Buzan *et al.*1998: 2).

Traditsionalistide põhiline kriitika Kopenhaageni koolkonna suunas puudutab peamiselt riski, mille kohaselt julgeoleku mõiste laiendamisel tekib nõ *intellektuaalne seosetus* (Buzan *et al.*1998: 4). Teisisõnu tähendab see seda, et julgeolekumõiste laienemine erinevatesse sektoritesse (vt lähemalt ptk 1.3.1.) kaotab julgeoleku mõiste kontseptuaalse seotuse ja jääb analüütiliselt tühjaks (Wagnsson 2000: 15). Samas on Kopenhaageni koolkonna eesmärk laiendada teadmisi ja arusaama julgeoleku-uuringutest, töötada välja raamistik, mis oleks avatud erinevatele julgeoleku ohtudele. Eesmärgiks oli luua uus lähenemine, mille abil analüüsida julgeolekuohtusid

referentobjektidele ning mitte militaarsete ja militaarsete ohtude julgeolekustamise protsessi (Buzan *et al.*1998: 4).

Julgeoleku ja julgeolekustamise protsessi analüüsimiseks pakub Kopenhaageni koolkond välja tasandid, millest lähtuvalt on võimalik määrata julgeolekustamise protsessis osalevad osapooled ning nende toimingud. Analüüsisitasandite all mõistetakse analüüsitavaid objekte, mis on määratletud ruumiliselt (ruumilise skaala kaudu). Tasandid on käsitletud kui ruumilised objektid, kus toimuvad sündmused (Buzan *et al.*1998: 5). Rahvusvahelistes suhetes on 5 üldlevinud analüüsisitasandit, millest ka Kopenhaageni koolkond lähtub (*ibid*):

1. **Rahvusvahelised süsteemid:** nende all mõistetakse erinevate süsteemide kogumit, mille raames tegutsevad allüksused vastastikusel sõltuvuses. Rahvusvahelised süsteemid on kõrgeimaks analüüsisitasandiks.
2. **Rahvusvahelised allsüsteemid:** on tavaliselt eristatavad üksused, mis tegutsevad rahvusvahelise süsteemi raamistikus ning on omavahelises sõltuvuses. Allsüsteemid võivad olla territoriaalselt eristatavad, nt Euroopa Liit, ASEAN.
3. **Üksused:** siinkohal on tegemist üksustega, mis koosnevad erinevatest alagruppidest. Üksuste all käsitletakse riike, rahvuseid või näiteks rahvusvahelisi ettevõtteid.
4. **Allüksused:** on organiseerunud grupid, mis koosnevad indiviididest, kes püüavad mõjutada üksuse (nt riigi) käitumist, nt lobby-grupid, riiklikud programmid jne.
5. **Indiviidid:** kõige madalam analüüsisitasand, mille raames käsitletakse keskse osapoolena indiviide.

Käesoleva töö puhul on oluline pöörata tähelepanu eelkõige kolmele viimasele analüüsisitasandile: üksused, allüksused ja indiviidid. Üksustena on käesolevas töös käsitletud Kaitsepolitseiametit, laiemalt Eestit ja Venemaa Föderatsiooni. Allüksustena käsitletakse Venemaa kaasmaalaste poliitikat, mis on Venemaa Föderatsiooni riiklik

programm. Kolmandaks on mitte-eestlastest¹ inividid, kellele on suunatud Venemaa kaasmaalaste poliitika. Kaitsepolitsei amet on käesoleva töö puhul julgeolekustaja – teisisõnu julgeolekuohu sõnastaja - rollis, Eesti Vabariik laiemalt referentobjekt, Venemaa Föderatsioon ning konkreetselt Venemaa kaasmaalaste poliitika on käsitletud kui julgeolekualane küsimus²(mõistete kohta vt ptk 1.3.).

Teine oluline teoreetiline, analüütiline ning oluliselt uuenduslikum lähenemine julgeolekustamise protsessile on Kopenhaageni koolkonna poolt loodud julgeolekusektorite mõiste kasutuselevõtmine (vt lähemalt ka ptk 1.3.1.). Julgeolekusektorite kasutamist võib pidada oluliseks muutuseks julgeoleku mõiste kasutamisel. Kui varasemalt keskenduti pelgalt militaarsektorile, siis Kopenhaageni koolkond laiendas julgeoleku mõistet ning lisas **poliitilise sektori**, mis puudutab riigi suveräänsust, stabiilsust, ideoloogiat ja legitiimsust; **majandussektori**, mille raames vaadeldakse rahaliste vahendite kättesaadavust, turgusid ning riigi majanduslikku heaolu; **sotsiaalse sektori**, mille keskmes on rahva jätkusuutlikkus, kultuur, keel, religioon ja identiteet; **keskkonna sektori**, mis keskendub kohaliku ja ka ülemaailmse keskkonna küsimustele. Selline multi-sektoriaalne lähenemine julgeolekule võimaldab analüüsida enam kui ühte referentobjekti (Buzan *et al.* 1998: 8).

Kopenhaageni koolkonna esindajad soovisid seega konstrueerida raamistikku, mis analüütilisest aspektist puudutaks laiemalt kõiki olulisi eluvaldkondi. Julgeoleku mõiste avardamine oli n-ö vastulause traditsionalistide koolkonnale, kelle käsitluses taandub julgeolek pelgalt sõjale ja jõule ning kõrvalseisvad eluvaldkonnad (nt majandus, identiteet jt) on asjakohased vaid juhul, kui need on seotud otseselt sõja ja jõu rakendamisel. Eelnevast tulenevalt konstrueeris Kopenhaageni koolkond julgeolekualaste uuringute uue suuna, mis oleks spetsiifilisem kui pelgalt „ohu“ mõiste kasutamine. Kuna „ohu“ on väga subjektiivne mõiste, tuli ümber vaadata mõiste sisu ning rakendada seda julgeolekuohu mõttes vaid siis, kui see vastab kindlatele parameetritele, erinevalt eelnevast tavapraktikast (Buzan *et al.* 1998: 5).

¹ Kasutan lihtsuse mõttes siinkohal ja edaspidi läbivalt mõistet „mitte-eestlased“ tähistamaks peamiselt nõukogude või vene rahvuslikku identiteeti omavaid Eesti elanikke. Tuleb silmas pidada, et taoline kategoriseerimine ei tähenda seda, nagu ei võiks paljud neist ennast määratleda eestlastena.

² Täpsuse mõttes soovib autor lisada, et „julgeolekualase küsimuse“ puhul ei ole tegemist autori isikliku hoiakuga, vaid läbiva seisukohavõtuga Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes.

1.3. Julgeolekustamise teooria

Kopenhaageni koolkonna järgi on julgeolekustamine intersubjektiivne ning sotsiaalselt konstrueeritud protsess. Kui teatud referentobjektile on legitiimne õigus eksisteerimiseks, siis julgeolekustaja käivitab julgeolekustamise protsessi ning osutab julgeolekuohule, mille tagajärjel (eeldusel, et julgeolekustamine on edukas) annab avalikkus julgeolekustajale voli kasutada erimeetmeid, mis tavaolukorras pole legitiimsed (Buzan *et al.* 1998: 31).

Julgeolekustamist³ võib niisiis pidada käiguks (i.k. *move*), mis volitab poliitikud minema kaugemale kehtestatud mängureeglitest ja tõstatab teatud probleemi „eriliseks poliitikaks“ või „poliitikaüleseks“ (Buzan *et al.* 1998: 23). Seega saab julgeolekustamist vaadata kui politiseerituse äärmuslikku vormi. Julgeolekustamise teooria kontekstis tähendab see seda, et püstitatud probleem sisaldab ohtu riigi suveräänsusele, millest lähtuvalt on aktsepteeritav kasutada julgeolekumeetmeid, mis jäävad tavapoliitikast välja (Buzan *et al.* 1998: 23-24). Näiteks Johan Eriksson (1999: 315) defineerib julgeolekustamist kui käiku, mis muudab mingisuguse ohu eksistentsiaalseks julgeolekuohuks, millest tulenevalt on tarvis rakendada erakordseid meetmeid. Thierry Balzacq (2010: 3) kontseptualiseerib julgeolekustamist kui käikude kogumit, mis on mobiliseeritud julgeolekustaja poolt. Julgeolekustaja eesmärgiks on avalikkuse arusaama kujundamine, mille kohaselt oleks oht referentobjektile tajutav. Kokkuvõttes otsib julgeolekustaja viise, kuidas legitimizeerida oma tegusid. Maria Mälksoo definitsiooni kohaselt on julgeolekustamine julgeoleku protsessi analüüs, kus vaadeldakse „kes ikkagi lõpuks ütleb, mis on ohtlik (ehk kes julgeolekustab); kelle jaoks „ohtlik“ on „ohtlik“ ja millistel tingimustel saab julgeolekustamist edu ehk tagatakse avalikkuse toetus teatud teemade käsitlemiseks julgeolekuteemadena“ (Mälksoo 2009: 1774).

³Kopenhaageni koolkonna (Buzan *et al.* 1998: 4, 29; Waeber 2004: 9) arvates ei ole julgeolek alati positiivne nähtus ning julgeolekut tuleks vaadelda kui negatiivset fenomeni, sest julgeolekustamine peegeldab suutmatust tegeleda probleemidega tavalise poliitika raames. Sellepärast peaks ideaalseks eesmärgiks olema hoopis **Julgeolekutustamine** (i.k. *desecuritization*) – probleemide tagasikutsumine julgeolekustamise režiimist ning nende arutamine tavalise poliitika sfääri läbirääkimiste protsessis, ilma ähvardusteta ja liigsete pingeteta (Buzan *et al.* 1998: 4).

Julgeolekustamise teorias saab iga avaliku teema paigutada skaalale – mittepolitiseeritud, politiseeritud ja julgeolekustamist vajav probleem (Buzan *et al.*1998: 23-24). Teisisõnu tähendab see seda, et osad probleemid ei kuulu riigi pädevusse (mitte politiseeritud) ning sellest tulenevalt puudub vajadus avaliku debati järele. Osad probleemid on politiseeritud – kuuluvad avaliku arutellu – ning nendega tegeleb riik avalikkuse ees. Kolmas tüüp on julgeolekustamist vajavad probleemid ehk teisisõnu probleemis nähakse julgeolekuohtu, mis põhjustab julgeolekumeetmete rakendamise. Järelikult saab julgeolekustamist kui probleemi tõstatamist väljapoole avaliku poliitika mängureegleid käsitleda kui „politiseerituse ekstreemset versiooni“ (*ibid*). Näiteks mõned riigid politiseerivad religiooni (nt Iraan, Saudi-Araabia), ja mõned mitte (nt USA). Mõned riigid julgeolekustavad nt kultuuri (endine Nõukogude Liit). Teoreetilisest lähtepunktist on oluline eristada ohtude käsitlemise vormi, see tähendab kas oht on politiseeritud või on ka julgeolekustatud? (*ibid*). Samas tekib küsimus, millisel juhul on julgeolekuprobleemi näol tegemist politiseeritud vormiga ning millisel juhul julgeolekustatud vormiga või on mõlemat vormi võimalik käsitleda korraga? Kuna julgeolekustamise teooria keskmes on julgeolekuohud ja julgeolekustamise protsessi käivitajad, kelleks on üldjuhul kõrged poliitikud ja ametnikud, siis tegelikult on võimalik ka olukord, kui mingi probleemi politiseerimise või julgeolekustamise käivitavad mõned sotsiaalsed üksused (nt huvigrupid). (Buzan *et al.*1998: 24).

Nagu eelpooltoodust lähtub, siis julgeolekustamise protsess vajab käivitamist, kuid protsessi käivitamine ei peegeldu pelgalt millegi ohuna konstateerimisena referentobjektile – seda saab pigem nimetada julgeolekustamise käiguks (i.k. *securitizing move*). Eksistentsiaalset ohtu saab mõista üksnes juhul kui see väljendab ohtu referentobjektile (Buzan *et al.*1998: 21). Julgeolekuoht on julgeolekustatud ainult juhul kui avalikkus on riiklikul tasandil mingi probleemi julgeolekuohuna aktsepteerinud. Kusjuures avalikkuse nõusolek ei tähenda tingimata tsiviliseeritud ja vabal arutelul põhinevat nõusolekut, vaid see võib tähendada ka käsul ja sunnil põhinevat nõusolekut. Juhul, kui julgeolekustaja suudab avalikkusele ära tõestada, et julgeolekustamine on vajalik ja oluline, siis legitimeeritakse julgeolekustamine ning seeläbi on julgeolekustajal suurem voli ja luba kasutada rohkem ressursse. Kui aga puuduvad märgid avalikkuse poolt antud nõusoleku kohta, siis on tegemist mitte

julgeolekustamisega, vaid millegi ohuna konstateerimisena, teiste sõnadega julgeolekustamise käiguga (Buzan *et al.* 1998: 25-26). Seega on edukaks julgeolekustamiseks tarvis kolme komponenti: (a) eksistentsiaalsed ohud; (b) erakorraliste meetmete kasutamine; (c) mõju avalikkuse üle, et legitimeerida oma tegemisi. (Buzan *et al.* 1998: 26, 31) (Buzan 1997: 13-14).

Samas tekib koheselt küsimus: kuidas hinnata või mõõta avalikkuse vastukaja? Näiteks Holger Stritzel (2007: 362) kirjutab, et Kopenhaageni koolkond ei ole julgeolekustaja ja avalikkuse suhet väga täpselt defineerinud. Teisalt väidab Balzacq (2005: 185), et avalikkus võib jagada moraalset toetust julgeolekustajale, kuid mitte ametlikku toetust, sest kokkuvõttes legitimeerib erimeetmete kasutuselevõtu siiski seadusandlik või täidesaatev võim. Kuigi avalikkus (sh laiem avalikkus ja võimulolijad) võib tagada julgeolekustajale moraalset ja formaalset toetust ning seeläbi suurendab julgeolekustamise protsessi õnnestumist, siis ei tasu moraalset ja formaalset toetust segi ajada. Näiteks sõja olukorras on julgeolekustajal tarvis laiema avalikkuse moraalset tuge ning formaalne tugi tagatakse ainult institutsionaalse heakskiidu kaudu (Roe 2008: 620).

Julgeolekustamine võib olla kas *ad hoc* või institutsionaliseeritud. Kui näiteks mõni oht on püsiv või korduv ja selle ohuga tegeletakse pidevalt, siis selle ohu julgeolekustamine institutsionaliseerub. Tavaliselt on seda tüüpi ohud militaarsektoris, eriti kui riigid on pikka aega talunud relvastatud ähvardusi, sündi või invasiooni. Nende ohtude vastu luuakse spetsiaalsed meetmed, nt bürokraatiaaparaat ja täiendavad sõjalised jõud ning julgeolekustamine institutsionaliseerub. Seoses julgeolekustamise institutsionaliseerumisega kaob ära julgeolekustajal vajadus nõ hoida teemat päevapildis, sest rääkides teadaolevast ohust, on kõigile teada, mida on selle all mõeldud - enam ei ole vaja täpsustada julgeolekuohu ülimuslikkust, ei ole tarvis täpsustada, et tegemist on julgeolekuohuga (Buzan *et al.* 1998: 28). Juhul kui julgeolekuoht on institutsionaliseerunud, siis Roe (2008: 618) põhjal saab öelda, et avalikkuse roll on parimal juhul eemale tõrjutud või halvemal juhul hoopiski välistatud.

Mõned julgeolekupraktikad pole avalikkuse ees legitimeeritud, sest mõned teemad ei avalikud. Demokraatlikes ühiskondades tuleb julgeolekustajal põhjendada ja selgitada avalikule sfäärile, miks käsitletakse mõnda probleemi, näiteks Eesti puhul Venemaa

kaasmaalaste poliitika, julgeolekuohuna. See on oluline seetõttu, et julgeolekumeetmete rakendamiseks on tarvis ressursse ning ligipääsu ressurssidele tagab julgeolekustaja selgituste andmine avalikus sfääris. Kui julgeolekustaja on oma tegevused avalikus sfääris julgeoleku retoorika kaudu legitimeerinud, siis julgeolekustaja tegevused institutsionaliseeruvad ja nii on võimalik nõ mustade kastide teke poliitilises protsessis. Kõneakt (vt lähemalt pkt 3.3.) vähendab avaliku sfääri mõju selles küsimuses, kuid demokraatias tuleb põhjendada „mustade kastide“ vajadust (miks alates mingist hetkest üksikasju ei avalikustata) (Buzan *et al.* 1998: 28). Siinkohal on heaks näiteks salateenistused, kelle tegevused on avalikus sfääris varjatud. Salateenistuste loomisega on *a priori* arvestatud, et nende tegevuse taga on töödeldud legitiimsus, aga seda ainult selle pärast, et tegemist on juba iseenesest julgeoleku valdkonnaga. Arenenud riikides on salateenistused hoolikalt eraldatud tavalisest (poliitika) elust ja nende kasutamise suhtes on väljatöötatud protseduurireeglid ja eraldi load (*ibid*).

Julgeolekustamise protsessi analüüsimiseks pakub Kopenhaageni koolkond kolm analüüsitasandit (Buzan *et al.* 1998: 35-36): **(a) referentobjekt:** ühiskonna osa, millele on legitiimne õigus jääda „ellu“ ning mida käsitletakse ohustatuna mingi julgeolekuohu poolt; **(b) julgeolekustaja:** julgeolekustamise protsessi käivitaja, julgeolekuohu julgeolekustaja, kes deklareerib, et referentobjekt on ohustatud; **(c) funktsionaalne toimija:** toimija, kes mõjutab sektori dünaamikat. Tegemist on toimijaga, kes mõjutab kaudselt otsuseid julgeoleku vallas, aga pole ei referentobjekt ega julgeolekustaja. Käesolevas töös kasutatakse analüüsiobjektina vaid esimest kahte (referentobjekt ja julgeolekustaja).

Julgeoleku kontekstis on traditsiooniliseks **referentobjektiks** riik ning rahvus. Julgeolekustamise teooria raames on riigi püsijäämine suveräänsuse küsimus, rahvuse puhul aga identiteet. (Buzan *et al.* 1998: 36). Laiemalt võttes võib referentobjektina käsitleda praktiliselt ükskõik mida. Oluline on aga siinkohal kollektiivsus, mille nimel toimub julgeolekustamine. Võimalik on ka mitme referentobjekti julgeolekustamine korraga. Näiteks kui ühte referentobjekti ei saa julgeolekustada ilma teist referentobjekti julgeolekustamata, tuleb avalikkusel nõustuda mõlema referentobjekti julgeolekustamisega (Vaughn 2009: 264).

Julgeolekustaja (*ing k. securitizing actor*) on teooria üks keskseid mõisteid. Selle all käsitletakse tavaliselt konkreetset isikut või gruppi, kes konstrueerib kõneakti. Üldjuhul on nendeks poliitiline eliit, bürokraadid, valitsused, lobbistid või näiteks survegrupid. Julgeolekustaja eesmärk on konstrueerida kõneakt, mis näitab vajadust kaitsta riiki, rahvust, süsteemi jmt julgeolekuohu eest. Nagu Kopenhaageni koolkonna esindajad isegi tõdevad, siis julgeolekustaja kontseptsioon on raskesti määratletav, sest kokkuvõttes on üsna keeruline välja selgitada, kes konkreetset julgeolekustamise protsessi juhib (Buzan *et al.* 1998: 36). Julgeolekustaja identifitseerimine on lihtne, kui ohu julgeolekustajaks on riik. Järelikult kui valitsus võtab sõna julgeoleku teemal, väites, et ta peab kaitsma riiklikku julgeolekut, siis ta saab ka legitiimse õiguse riigi nimel ja riigi huvides tegutseda. Teisest küljest, kui keegi teine (mitte riik) püüab julgeolekustada keskkonda või rahvust, siis seda raskem on julgeolekustajal enda tegevust õigustada võrreldes riikliku institutsiooniga, mis *a priori* tegutseb legitiimselt (rahva volitusel) ja riigi huvides. (Buzan *et al.* 1998: 41).

Johan Eriksson (1999: 315) arvates seisneb julgeolekustamise teooria põhiprobleem selles, et julgeolekuohud on sotsiaalselt konstrueeritud. Sellest järeldub, et Kopenhaageni koolkonna konstrueeritud teooria ei näe julgeolekuohtu objektiivselt, sest julgeolekustamise teooria püüab probleeme/ohtusid veeretada (subjektiivselt) julgeoleku valdkonda. Igaüks, kes liigitab probleemi julgeolekuohuks, tekitab olukorra, kui probleemist saab pigem poliitiline kui analüütiline otsus. Seega analüütiku roll ei tohiks olla mitte ohtude vaatlemine, vaid määratlemine: miks, kelle poolt ning mis asjaolul on mõni probleem kujunenud välisohuks (*ibid*).

Teiseks viitab Eriksson (1999: 315-316) julgeolekustamise ja julgeolekutustamise vastanduslikkusele. Kopenhaageni koolkond väidab, et probleemi julgeolekuohuks kujundamine on poliitiline akt, sealjuures suutmata objektiivselt defineerida julgeolekuohu sisu. Tulenevalt julgeoleku mõiste avardamisest, tekib negatiivne efekt, nt hirm ja konflikti eskaleerumine. Nii on kasulik kasutada julgeolekutustamist, mis on Kopenhaageni koolkonna arvates parem, sest see ei tekita paanikat. Eriksson leiab, et julgeolekustajad ja analüüsijad, kes julgeolekustavad mingisuguse probleemi, sealjuures

suutmata seda objektiivselt hinnata, jäävad vajaka poliitilisest vastutusest (Eriksson 1999:316).⁴

Üsna olulise probleemina on käsitletud avalikkuse rolli julgeolekustamise teoorias. Näiteks Stritzel (2007: 362-363) pöörab tähelepanu avalikkuse ja julgeolekustaja omavahelise interaktsiooni olulisusele. Avalikkuse ja julgeolekustaja omavahelisi suhteid pole piisavalt põhjalikult, objektiivselt ja selgelt uuritud, sest empiiriliste uuringute puhul on raske määratleda, milline on kõige olulisem kuulajaskond ja millisel perioodil, ning kuidas käituda, kui julgeolekustamise protsessis eristub avalikkus nt kaheks (nt laiem avalikkus *versus* riigivõim) ning millisest hetkest alates hakatakse avalikkust julgeolekustamise õigustuseks veenma?

Lühidalt võib Kopenhaageni koolkonna põhiteesid kokku võtta järgmiselt: uurimise keskpunktis on julgeolekuprobleemide sõnaline konstrueerimine – julgeolekustamine. Julgeolekustamine tähendab teatud julgeolekupoliitiliste ohtude sõnastamist, millega tegelevad riigi või riiklike organisatsioonide juhid. Julgeolekustamise teooria puhul on eelkõige oluline rõhutada, et julgeolekustamisel muutuvad probleemid normaalpoliitika mängureeglite üleseks, millekski erakordseks. Kriitikast lähtuvalt saab öelda, et julgeolekustamine võib olla mõne probleemi subjektiivne ülistamine, sest praktiliselt iga teema võib olla politiseeritud või mittepolitiseeritud. Julgeolekustamine on poliitiline valik – kas probleem on riikliku tähtsusega ning kas tegemist on avaliku poliitika osaga, või probleem ei ole riikliku tähtsusega ja sellega ei tegeleta (vähemalt avalikkuses). Juhul kui probleem vajab julgeolekustamist – kõneakti – ning avalikkus aktsepteerib püstitatud probleemi, siis tegemist on probleemi tõstmisega väljaspool poliitika tavapäraseid mänguregleid.

⁴Lisaks on Erikssoni tähelepanu juhtinud ka julgeoleku mõiste laiendamisele. Erikssoni hinnangul toob Kopenhaageni koolkond välja küll 5 julgeolekusektorit, kuid samal ajal nad ei suuda põhjendada multisektooriaalse julgeolekukäsitluse tagajärgi. Tekib küsimus, miks just need 5 julgeolekusektorit. Kuhu sellisel juhul paigutada nt HIV või küberohud? Kas iga uue probleemi puhul tuleb luua ka uus julgeolekusektor? (Eriksson 1999: 317).

1.3.1. Julgeolekusektorid Kopenhaageni koolkonnas

Üks olulisemaid muutusi julgeoleku-uuringute vallas oli analüüsitavate julgeoleku sektorite arvu laienemine, mis erines varasemast lähenemisest selle poolest, et julgeoleku-uuringute keskpunktis ei olnud pelgalt militaarvaldkond, vaid julgeoleku-uuringutega seostati ka teisi valdkondi. Kopenhaageni koolkonna töödes on julgeoleku analüüsimisel eristatud peamiselt viit sektorit, mis võimaldab julgeolekut lihtsamini analüüsida (Buzan *et al.* 1998: 7-8). Julgeolek tähendab ellujäämist eksistentsiaalse ohu ees, kuid see, mida ohuks saab lugeda, on sektoriti erinev (*ibid.*: 21). Järelikult aitavad erinevad sektorid aru saada, milliste erinevate julgeolekuohtudega tuleb arvestada (*ibid.*: 30).

Sõjaline sektor on klassikaline julgeolekusektor. Sõjalises sektoris on julgeolekustamise protsess kõige tõenäolisemalt institutsionaliseerunud. Peamiseks referentobjektiks on riik. Sõjalises sektoris on referentobjektiks riik, mis ühtlasi hõlmab selliseid institutsioone nagu suveräänsus, territoorium ja riigi elanikkond. Kusjuures julgeolekuohud jagunevad sõjalises sektoris kaheks: sisemised ja välised. Sisemiste ohtude all on üldjuhul mõeldud separatiste, revolutsionääre, terroriste, kriminaalseid ühendusi või liikumisi. Väliste ohtude all on käsitletud riikide sõjalist võimekust ennast kaitsta ja vajadusel rünnata ning samuti on oluline ohtude tajumise ehk konkreetse riigi võimekuse ja kavatsuste analüüs. Välised ohud varieeruvad alates soovist hävitada konkreetne riik ja selle ühiskond kuni jõudiplomaatiani välja. (Buzan *et al.* 1998: 50-51).

Julgeolekustajateks on tavaliselt (poliitiline) eliit, sest riigijuhid on hästi informeeritud ning legitiimne õigus deklareerida ohtusid ning kasutada vastavaid meetmeid nende ohtude tõrjumiseks. Julgeolekustamise protsessi käivitajateks võivad olla ka kaitseväge (militaarvaldkonna) kõrgemad juhid, aga samas ka salateenistused, sest neil on tavaliselt kõige parem ülevaade olukorrast. (Buzan *et al.* 1998: 55-56).

Poliitilises sektoris käsitletakse eksistentsiaalseid ohtusid eelkõige läbi riigi suveräänsuse ja ideoloogia. Kuna suveräänsuse ja ideoloogia (institutsioonide) ohustamist käsitleti sõjalises sektoris, siis antud sektori puhul räägitakse ohtudest, mis tulenevad väljastpoolt sõjalist jõudu. Kopenhaageni koolkonna käsitluses on poliitilise

sektori ohtudeks tavaliselt teod, mis on suunatud riiklike institutsioonide (stabiilsuse) vastu, mille abil on võimalik nt survestada või kukutada valitsust, mõjutada parlamenti ning kindla piirkonna eraldumine ametliku riigi territooriumi ja valitsemise alt. (Buzan *et al.* 1998: 141-142).

Poliitilise sektori peamiseks referentobjektiks on riik, kuid samas võivad referentobjektideks olla ka rahvusvahelised organisatsioonid (nt Euroopa Liit) või iseorganiseerunud riigitud sotsiaalsed grupid, millel on tugevad institutsioonid (hõimud, vähemused, klannid) ning rahvusülesed liikumised. Poliitilise sektori julgeolekustajaks on tavaliselt valitsus, kes püüab konstrueerida esmaseid julgeolekualaseid argumente, sest poliitilise sektori kontekstis on valitsus üks ohustatud institutsioonidest. (Buzan *et al.* 1998: 145-146).

Sotsiaalse sektori keskmes on indiviidide identiteet, enesemääratlemine ja suhestumine mingi kindla kogukonnaga. Peamised ohud, mida käsitletakse sotsiaalses sektoris on: (a) migratsioon; (b) horisontaalne konkurents; (c) vertikaalne konkurents. Migratsiooni kui ohu puhul on tegemist olukorraga, kui kindla riigi elanikkonna arvates muutub sisserännanute arvukus probleemiks, sest nende kultuuriline taust mõjutab ühiskondlikku korda. Seega on teooria kontekstis tegemist julgeolekuohuga, kuna migratsiooni mõjude tõttu peab riik ümber vaatama senised poliitikad ning arvestama sisserännanute soovidega. Horisontaalse konkurentsi all mõeldakse olukorda kus teise identiteedi kandja avaldab tugevat mõju enamuse identiteedile. Vertikaalse konkurentsi puhul on tegemist olukorraga, kui teatud grupp inimesi lõpetab enesemääratlemise, sest parasjagu toimub integratsioon või eemaldumine. Esimese puhul muutub inimeste identiteet laiemaks, teise puhul aga kitsamaks – toimub identiteedi kaldumine teise, tugevama või nõrgema identiteedi poole (Buzan *et al.* 1998: 119-121)⁵.

Sotsiaalne julgeolekusektor⁶ on seotud poliitilise julgeoleku sektoriga, kuid sellegipoolest on need erinevad, sest viimase fookuses on riigi kui institutsiooni funktsioneerimine, ideoloogia ja võimu legitiimsus. Sotsiaalse julgeoleku sektori

⁵ Neljanda ohuna tuuakse välja ka populatsiooni vähenemine, mis võib olla tingitud näiteks sõja, epideemia, loodusliku katastroofi tõttu ja see ohustab identiteedi hoidjaid ehk inimesi ennast. Lisaks võib käsitleda teemakohaselt ka AIDS-i, kuritegevust, narkootikumide või töötust. (Buzan *et al.* 1998: 119-121)

⁶ Kusjuures siinkohal tuleb selgelt eristada sotsiaalset kui majanduslikku ja sotsiaalset kui ühiskondlikku kontseptsiooni. Kopenhaageni koolkond käsitleb sotsiaalse julgeoleku sektori kontekstis ühiskondlikku mõistet.

keskseks indikaatoriks on identiteet. Seega sotsiaalse julgeolekusektori kõige olulisemateks referentobjektideks on hõimud, klannid, rahvused, tsivilisatsioonid, religioonid ja rassid. (Buzan *et al.* 1998: 119, 123).

Majanduslikus sektoris otseste ohtude piiritlemine on keeruline. Turumajanduslikus ühiskonnas on turuloogika kohaselt eraettevõtete tekkimine ja nende tegevuse lõpetamine igati loogiline, seega julgeolekustamine ei ole siinkohal vajalik. Küll aga tekib julgeolekustamise vajadus siis, kui ohus on rahvastiku allesjäämine või riigi majanduslik julgeolek. (Buzan *et al.* 1998: 22-23). Viimase näite juurde sobib hästi sõltuvus energiast ja eriti sel juhul, kui seda kasutatakse poliitilistel eesmärkidel omakasupüüdliselt. Samuti on riiklikeks julgeolekuohtudeks illegaalne inim- ja relvakaubandus (Buzan *et al.* 1998: 58).

Majanduslik sektor on rikas referentobjektide poolest, sest selle alla kuuluvad inividid, sotsiaalsed klassid, riigid ja majandussüsteemid. Näiteks ülemaailmse majanduskriisi julgeolekustamine on seotud konkreetse riigi majandusliku heaolu julgeolekustamisega, kaugemalt sõltub sellest indiviidide heaolu. Julgeolekustamise protsessi algatajateks võivad olla esimesel juhul kohalikud ettevõtete juhid, ametiühingud, kohaliku tasandi poliitikud jne. Teisel juhul on julgeolekustajateks kõrged riigiametnikud või koguni valitsuse liikmed ning julgeolekustamine toimub sellisel juhul riigi majanduse kui terviku kaitseks. (Buzan *et al.* 1998: 22-23)

Keskkonnasektoris on oma kontseptsiooni poolest suhteliselt lai. Julgeolekustamine võib olla suunatud mingile konkreetsele liigile või elupaiga püsima jäämisele. Laiema lähenemise kohaselt julgeolekustamise objektiks võib olla näiteks globaalne kliima soojenemine, teisisõnu senise kliima ning keskkonna säilitamine. Samuti võib selles sektoris tähelepanu pöörata ka loodusõnnetustele (nt orkaanid, vulkaanid jne), mis võivad mõjutada inimeste elusid. (Buzan *et al.* 1998: 71-72).

Antud sektori referentobjektiks on keskkond – loodus – tervikuna, samas mainitakse referentobjektina ka arvuliselt vähenevat tsivilisatsiooni. Keskkonnasektori põhilised julgeolekustajad on kas riigid, globaalne kogukond, rahvusvahelised ettevõtted või kolmanda sektori organisatsioonid (Buzan *et al.* 1998: 77-78).

Järgnev tabel annab ülevaate julgeolekustamise teoorias kasutatavatest julgeolekusektoritest. Tabelis on välja toodud referentobjektid, eksistentsiaalsed ohud, julgeolekustajad, auditoorium jne (Kallis 2011: 17):

Tabel 1. Julgeolekusektorid ning julgeolekustamise komponendid koondtabelis.

Uuritavad sektorid	Sõjaline	Poliitiline	Majandus	Sotsiaalne	Keskkond
Referentobjekt	Riik, samas ka rahvus	Riigivõim	Tähtsad (riigi) ettevõtted, millest oleneb riigi toimimine	Identiteet	Laiemalt loodus, keskkond, liigid
Eksistentsiaalsed ohud	Rünnak, invasioon, riigisfäär	Riigi usaldusväärsus, legitiimsus, terviklikkus	Vaba majanduse piiramine, globaalne majanduskriis	Harjumuspärase drastilise muutmine, immigratsioon	Hävimine, hävitamine
Auditoorium	Kogu riik	Kodanikud, üldsus	Kogu riik, ärimehed, (välis)investorid	Ühiskond üldiselt, rahvuslased, konservatiivid	Ühiskond
Julgeolekustajad	Riigikaitseorganid, sõjavägi	Riigiaparaat, valitsus, parlament	Riik, maj. – pol. mõjuvõimsad grupid, ettevõtjad	Riik, elanikkond, rahvuslased	Riigid, NGOd, looduskaitsejad
Läbiviijad	Sõjavägi, üldiselt riigivõim	Riik, riigivõim, institutsioonid	Riik, ministeeriumid, survegrupid	Riigid, NGOd, liikumised	Riigid, rahvusv. organisatsioonid, ühendused
Mõjuala	Kohalik	Kohalik	Kohalik, üleilmne	Kohalik, osalt üleilmne	Kohalik, osalt üleilmne

Kokkuvõttes saab välja tuua peamised argumendid ja põhjendused sektorite kasutamiseks. Nagu eelnevalt välja toodud, oli Kopenhaageni koolkonna eesmärk laiendada julgeoleku mõistet teistesse valdkondadesse. Julgeoleku mõiste sektoriteks jagamine aitab keskenduda muutujatele, mis on iga sektori puhul erinev. Teiste sõnadega on iga sektori puhul osaliselt kindlaks määratud muutujad, mis kokkuvõttes tähendab seda, et sektoriteks jagamine aitab vähendada muutujate arvu. Näiteks kui

poliitilises sektoris on julgeoleku keskmes suveräänsus ja võim, siis sõjalise sektori julgeoleku keskmes on kaitse- ja ründevõimekusele või näiteks sotsiaalse sektori puhul on huvikeskmes hoopis identiteet ja kultuuriline jätkusuutlikus (Buzan *et al.* 1998: 8).⁷

Käesoleva töö kontekstis võib eeldada, et Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline julgeolekustamine puudutab kõige enam poliitilist ja sotsiaalset, osaliselt aga ka majanduslikku julgeolekusektorit. Taoline eeldus põhineb Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärkidest, mille esmane ja avalik tegevus on suunatud vene keelt kõnelevatele inimestele (Lerhis *et. al* 2007: 53). Teisalt on juhitud tähelepanu varjatud eesmärkidele, milleks võib pidada poliitilist ja majanduslikku mõjutustegevust (Sleivyte 2008: 32).

⁷Kuna julgeolekuohud on pidevalt muutuvad, siis on välja käidud soovitusi sektorite arvu laiendamiseks: näiteks õigusliku sektori eraldamine poliitilisest sektorist või religiooni sektori eraldamine sotsiaalsest sektorist (Buzan 2011: 414-415).

2. VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKA

2.1. Venemaa kaasmaalaste poliitika programmi olemus

Kaasmaalaste poliitika ei ole tänapäeval midagi erakordset. Tavaliselt mõistetakse kaasmaalaste poliitika all välise kodumaa kultuurivaldkonna tegevusi, mille kaudu hoitakse sidemeid välisriikides elavate rahvuskaslastega. Teatud mööndustega võib väita, et antud valdkonnas on kõige suuremat tähelepanu äratanud Venemaa kaasmaalaste poliitika. Paslik oleks siinkohal mainida, et ka teistel suurriikidel on sarnase taustaga kaasmaalaste programmid. Näiteks Saksamaa üheks kaasmaalaste programmi osiseks võib pidada üle maailma tegutsevat Saksamaa Liitvabariigi Goethe Instituuti, mille eesmärgiks on edendada saksa keelt, tegeleda rahvusvahelise kultuurialase koostööga ning vahendada informatsiooni Saksamaa kultuuri-, ühiskonna-, ja poliitikaalust.⁸ Eestil kui väikeriigil on samuti oma kaasmaalaste poliitika programm, mille eesmärgiks on tagada eestlaste seotus kodumaaga, edendada keeleõpet ja kultuuri.⁹ Käesoleva peatüki eesmärk on seletada lahti Venemaa kaasmaalaste poliitika olemus, selle ametlikud ja varjatud eesmärgid ning senised tegevused. Oluline on rõhutada, et autor võtab aluseks eelkõige akadeemilised käsitlused, vältides sellega nii Kaitsepolitsei ameti kui ka meedia poolt reprodutseeritud diskursust.

Impeeriumide lagunemise üks tulemus on traditsiooniliselt olnud rahvastikurände suurenemine. Osa domineerinud suurrahvuse rühmi on olnud sunnitud tagasi pöörduma emamaale, kuid osa jäi sõltuvusse vabanenud riikidest (Hallik 1998: 211). Venelased ei ole selles osas erandiks. Küll on aga erandlik see, et piiri taga lähivälismaal osutus olevaks tervelt 1/6 rahvusest ehk ümmarguselt 25 miljonit inimest. Neile tuleb juurde arvestada mitu miljonit keeleliselt venestunud inimest, kelle identiteet on lähedane etniliste venelaste omale (*ibid*). Pärast NSVL-i lagunemist oli Venemaa mures selle tulemusena tekkinud suure diasporaa tõttu. Seda eelkõige geopoliitiliste muutuste tõttu, mis muutsid riigipiire ning mille tulemusena sai Venemaast paljudele inimestele väline kodumaa (Kosmarskaya 2011: 56).

⁸ Vaata lähemalt: <http://www.goethe.de/ins/ee/et/tal/uun.html>

⁹ Vaata lähemalt: <http://www.riigikogu.ee/?id=177704>

Mõistet „kaasmaalane“ on võimalik kontseptualiseerida mitut erinevat moodi. Näiteks Lerhis (*et. al* 2007: 53) leiab, et väljarändajaid, kes lahkusid Venemaalt või Nõukogude Liidust, kuid kasutavad jätkuvalt vene keelt, tuleb pidada Venemaa seisukohast kaasmaalaste poliitika subjektideks isegi juhul, kui nad ei ole etnilised venelased. Kuna Venemaa Föderatsioon on paljurahvuseline riik, siis Venemaa kaasmaalaste poliitika kujundajatel ei ole võimalik „kaasmaalase“ mõistet rajada etnilistele printsiipidele (Kudors 2010: 2; Byford 2012: 723). Venemaa võimud on püüdnud vältida venelaste otsesõnu nimetamist, mistõttu poliitilises käibes on enam kasutatud mõistet *venekeelne elanikkond (русскоязычное население)*, *etnilised venemaalased (этнические россияне)* ning nende mõistete kõrvale või koguni asemele on tulnud *kaasmaalased (соотечественники)*. Selle määratlusega on hõlmatud praktiliselt kõik Venemaapäritolu inimesed, osaliselt ka mitte-venelased. Selle lähenemise positiivnepsühholoogiline efekt on väljaspool kahtlust, sest ta apelleerib mitte veresidemetele, vaid ühisele kodumaale, mis vene inimese identiteedis on määravaim ja ühendab kõikisaatusekaaslasi (Hallik 1998: 216).

Uutes iseseisvunud riikides elavate kaasmaalaste määratlemine Venemaa poolt on olnud kui "meie" diasporaa, mis lubab enda kui välise kodumaa poolt erilisi kohustusi ja õigusi. Kuid taoline lähenemine on seotud eelkõige poliitiliste ja ideoloogiliste kaalutluste tõttu. Venemaa on määranud diasporaa objektideks miljoneid venelasi ja vene keelt kõnelevaid NSVL-is elanud inimesi, kes NSVL-i lagunemise tagajärjel leidsid end eraldatuna Venemaast (Kosmarskaya 2011: 57). Võib öelda, et Venemaa kaasmaalaste poliitika näol on tegemist institutsiooniga, mis levitab vene keelt ja kultuuri, mille kaudu on võimalik mobiliseerida välismaal elavaid kaasmaalasi.

Nii määratletakse näiteks 1999. aastal vastu võetud kaasmaalaste seaduses kaasmaalasi kui ühise keele, religiooni, kultuuripärandi, tavade ja traditsioonide kandjaid, samuti nende otsesed järeltulijad, kuid välja arvatud need järeltulijad, kes kuuluvad välisriigi titulaarrahva hulka (Shevel 2011: 192). Pärast Vladimir Putini valimist Venemaa Föderatsiooni presidendiks 2000. aastal, hakati üha enam tähelepanu pöörama Venemaa kaasmaalaste teematikale, mille tagajärjel alustati välismaal asuvate Venemaa kaasmaalaste organisatsioonide rahastamisega. Mingis mõttes toimus sel perioodil nii sisuline kui ka formaalne murrang, sest Venemaa kaasmaalaste organisatsioone ei

käsitletud enam kui kohustust Venemaa Föderatsioonile, vaid kui ressursi (Lerhis *et. al* 2007: 38). Samuti pidid Venemaa kaasmaalased saama erilise tunnistuse/dokumendi, mis tõendaks konkreetse isiku Venemaa kaasmaalase staatust. Paraku puuduvad andmed selle kohta, et kellelegi oleks taolisi dokumente väljastatud. Samuti jääb ebaselgeks, millist juriidilist eesmärki dokument täidaks või oleks täitnud. Sellist juriidilist ebamäärasust kaasmaalaste defineerimisel võib pidada tinglikuks ja mitteametlikuks, samas paljuski vajalikuks ja tahtlikuks, sest ebamäärasus võimaldab vältida ideoloogilisi ebakõlasid (Byford 2012: 719-720). Käesoleva töö autori arvates täidab „kaasmaalaseks olemise“ tõendamise vajadus peamiselt ühte eesmärki. Kui isik registreerub kohaliku kaasmaalasorganisatsiooni liikmeks, annab ta vaikiva nõusoleku osalemaks „kaasmaalaste projektis“. Sisuliselt tähendab see aga seda, et kohalikud kaasmaalaste organisatsioonid laiendavad oma liikmeskonda, kelle abiga täidetakse Venemaa Föderatsiooni välispoliitilisi ambitsioone. Näiteks kirjutab Kudors (2010: 2), et 2010. aastal otsustati Riigiduumas, et iga kaasmaalane peab tõendama enda praktilist sidet Venemaaga, näiteks kuulumist mõnda välismaal tegutsevasse Venemaa kaasmaalaste poliitika organisatsiooni.

Kosmarskaya (2011: 71) artiklis on kirjeldatud sarnaseid kriteeriume, kuid kõige olulisem on tema poolt nimetatud viimane punkt, mis sätestab kaasmaalaste „tunnete“ väljendamist (*выражение чувств*) läbi vene organisatsioonide. Sisuliselt on tegemist protseduuriga, mis tagab Venemaa võimudele lähivälismaa aktivistide pideva organisatoorse tegevuse, mida motiveeritakse rahalisel moel. Kosmarskaya väidet kinnitab ka Tatjana Kiilo artikkel (2011: 6), milles kirjutatakse, et kaasmaalase kuuluvus Venemaa mõjualasse peab olema tõestatud vastava ühiskondliku organisatsiooni poolt või läbi isiku tegevuse vene keele ja kultuuri edendamisel ning säilitamisel või muude tõendite kaudu, mis kõnelevad vaimsest ja kultuurilisest seotusest Venemaaga. Lühidalt saab öelda, et kaasmaalaste kuulumine vene kohalikesse organisatsioonidesse tagab juurdepääsu Venemaa finantsressursside juurde, et viia ellu püstitatud kavatsused ning võimaluse korral saada isiklike hüvesid.

Näiteks saab olla inimene olenemata tema etnilisest päritolust potentsiaalne kaasmõtletaja või aktivist Vene organisatsioonides välismaal, kui tal on vaimne või kultuuriline side – näiteks armastades Puškini teoseid – Venemaaga (Kosmarskaya 2011: 67; Shevel 2011:

192). Kaasmaalaste määratlus seisneb kahel sambal: üks on ametlik seisukoht (seaduslik) ja teine mitte-ametlik ehk vaimne ja poliitiliselt retooriline. Zevelev (2008: 52) toob välja neli põhilist kriteeriumi, mille põhjal saab määratleda ametlikult Venemaa kaasmaalasi:

- a) Venemaa kodanikud, kes elavad väljaspool Venemaad;
- b) kaasmaalased, kes on omanud NSVL kodakondsust;
- c) kaasmaalased, kes on emigreerunud NSVL-st või Venemaalt;
- d) kaasmaalaste sugulased.

Tänapäeval toimub pidev kontakt Venemaa ja kaasmaalaste vahel, millel on kaks eesmärki: tugevdada Venemaa kohalolekut välisriikides ning meelitada kaasmaalasi oma etnilisele kodumaale. Vastavalt arvestustele on Venemaa valmis võtma vastu ligi 50 000 inimest aastas, kuid 2011. aasta andmetel on Venemaale naasnud hinnanguliselt 17 000 kaasmaalast (Kosmarskaya 2011: 59, 65). Antud numbrite suhet on võimalik tõlgendada mitut moodi. Ühe võimaliku järeldusena võib öelda, et Venemaa kaasmaalaste poliitika programm on ebaõnnestunud (Ćwiek-Karpowicz 2012: 1). Kuid mitte vähem oluline on jätkuvalt „kaasmaalaste“ mõiste. Venemaa Föderalse migratsiooniameti kõrgel ametipositsioonil seisvad ametnikud on rõhutanud, et ümberasumise programm on mõeldud nendele kaasmaalastele, kes on olnud NSVLi kodakondsus, kellel on hea vene keel ja samuti professionaalsed kutseoskused. Teisisõnu, Föderalse migratsiooniameti seisukohalt, on kaasmaalased need, kellel on vastav haridus või kutseoskus – arstid, õpetajad, insenerid - mille järgi on Venemaa tööturul suur nõudlus (Shevel 2011: 193, 198). Selline valikuline kaasmaalaseks kategoriseerimine ei ole juhuslik, sest vene võimud keskenduvad ennekõike lojaalsetele kogukondadele (kaasmaalastele) ja püüavad mobiliseerida inimesi, kes juba järgivad Venemaa eesmärke ja põhimõtteid (Ćwiek-Karpowicz 2012: 1).

Venemaa välispoliitika elluviimise peamised institutsioonid on Venemaa Föderatsiooni Presidendi administratsioon, välisministeerium ja riigiduum. Nimetatud institutsioonide ülesannete hulka kuulub ka sidemete tugevdamine välismaal elavate kaasmaalastega. Juba 1994. aastal loodi presidendi korraldusel valitsusesisene Venemaa kaasmaalaste asjade komisjon, mille ülesanne on koordineerida erinevate institutsioonide tööd Venemaa kaasmaalaste suunal (Lerhis et. Al 2007: 40). Vladimir

Putini võimule tulekuga on võimukese kaldunud aga pigem Välisministeeriumi poole, mida võib pidada peamiseks koordineerivaks struktuuriks. Välisministeerium seisab Venemaa kaasmaalaste õiguste eest rahvusvahelisel poliitikamaastikul mitmepoolsete diplomaatiliste kanalite kaudu. Ühtlasi kuulub Välisministeeriumi ülesannete hulka planeerimine ja Venemaa institutsioonide kaasmaalaste poliitika suunaline administreerimine (Lerhis et. al 2007: 42).

Lisaks koordineerimisele ja administreerimisele eraldab Välisministeerium – kohalike saatkondade kaudu - igal aastal ligi 400 miljonit rubla kaasmaalaste poliitika elluviimiseks. 2011-2015 aastate vene keele programmi eelarvesse eraldati koguni 2.5 miljardit rubla (Conley et. al 2011: 13). Lisaks kõigele muule 2011. aastal asutati Venemaa kaasmaalaste õiguste kaitse fond, mille eesmärk on pakkuda kaasmaalastele õiguslast kaitset (*ibid*). Haridusele on Venemaa kaasmaalaste poliitika raames pööratud väga suurt tähelepanu. Näiteks Moskva linnavalitsus oli üks esimestest institutsioonidest Venemaal, mis alustas vene õpilaste ja tudengite toetusprogrammida rahastamisega välismaal. Samuti on Moskva linnavalitsus toetanud mitmeid haridus ja vene keele programme SRÜ ja Balti riikides. Sihtriigid on saanud sadu tuhandeid raamatuid ja muid õppematerjale (Lerhis et. al 2007: 44).

2.2. Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärgid

1990. aastatel oli Venemaa peamiseks ülesandeks aidata potentsiaalseid kaasmaalasi tagasi emamaale. Hiljem sai kaasmaalaste poliitikast veel ühe funktsiooni täitja: hoida Venemaa laialdasemat kohalolekut välisriikides ja seda kaasmaalaste näol (Kosmarskaya 2011: 67). 1993. aastal otsustas Kreml väljastada Venemaa kodakondsuse kõigile etnilistele venelastele, kes on elanud Nõukogude Liidus. Taoline lahendus rahvusvahelise õiguse seisukohalt on veatu, kuigi enamus maailma riike ei toeta topelt või mitmik kodakondsust (Zevelev 2008: 50). Kuni 2002. aastani oli Venemaa kodakondsusseaduse põhjal lubatud topeltkodakondsust omada, peale seda pandi aga Venemaa kodanikud valiku ette: kas loobuda teisest kodakondsusest ja jääda Vene kodakondsuse juurde (*ibid*).

Vene keelt kõnelevate inimeste sageli raske või põliselanikega võrreldes ebavõrdne olukord suhteliselt värskest iseseisvunud riikides on saanud post-sovetliku Venemaa

tõsiseks mureobjektiks. Poliitikud, avalik debatt ja akadeemiline maastik Venemaal on selle teema tagajärjel muutunud äärmiselt etnotsentristlikuks. Kõige parem illustratiivne näide sellele on ülemaailmne iseloomulik tähistus vene keelt kõnelevatele inimestele: vene diaspora (*русская диаспора*) (Kosmarskaya 2011: 57).

Põhjuseid taoliseks määratluseks on mitmeid. Võib arvata, et sellise ideoloogia taga on Venemaa soov tagada enda kui suurvõimu jätkusuutlik areng ja kontrollimehhanismi rakendamine endistes NSVL-i riikides, sealhulgas Eestis. Kaasmaalastes ühtekuuluvustunde tekitamine on kujunenud nüüdseks Venemaa ülemaailmseks tegevuseks, mis on sisuliselt muutunud ambitsioonikaks ja laiaulatuslikuks plaaniks nimetada ning tähistada kaasmaalasi Venemaa diasporaana.¹⁰ Tänapäevase Eesti areng ja kuulumine läänemaailma struktuuridesse (nt EL, NATO jt) on takistanud Venemaa soovi kasutada intensiivset mõjuvõimu ja kontrolli Eesti üle. Sama arvab ka Romaniuk (2008: 509), kuid lisab veel ühe võimaliku dimensiooni - Venemaa kasutab kaasmaalasi aparaadina, mis võimaldab avaldada mõjujõudu kogu Euraasiale.

Kuid milline on see poliitika, mis Venemaa kaasmaalastele suunatud on? Toetudes Kärt Juhasoo-Lawrence artiklile (2011), saab väita, et Venemaa kaasmaalaste poliitika toetub kolmele sambale: vene keele ja kultuuri arendamine, võitlus ajaloo võltsimisega ning kaasmaalaste õiguste kaitse. Zevelev lisab juurde (2008: 56-57), et Venemaa jaoks on oluline hoida end kursis Vene organisatsioonide positsiooni ja tegevusega naaberriikides, jälgida endiste Nõukogude Liidu liikmesriikide omavahelist suhtlust ja kureerida Venemaa sise- ja välispoliitikat endiste Nõukogude Liidu liikmesriikide suunal. Sisuliselt võiks selle põhjal tuletada väite, et Venemaa kaasmaalaste poliitikaga loodud kattevari, mille nõ üllastele eesmärkidele lisaks hoiab Venemaa pidevat kontrolli endiste NSVL-i riikide üle.

Venemaa kaasmaalaste poliitika täidab Venemaa välispoliitilisi ambitsioone, mille aluseks võib võtta näiteks nn „Karaganovi doktriini“. Doktriini põhiideed seisnevad

¹⁰Venemaa aktiivne tegevus, mille eesmärk on kaasata endises Nõukogude Liidus elanud kaasmaalasi ja aktiveerida nende enesemääratlust Venemaa valitsusväliste organisatsioonide eesmärkide kaudu, töötab tegelikult välisriikide püüdluste vastu integreerida vähemusrahvaid. Venemaa eesmärk on tugevdada „kodumaiseid“ norme, mis ei ole tegelikult kooskõlas Euroopa vähemuste õiguslike standarditega ning raskendavad ajaloo- ja keeleprobleemide ühist mõistmist, mis omakorda takistab integratsiooni jõupingutusi (Schulze 2010: 361).

näiteks selles, et endised NSVLi alad kuuluvad Venemaa huviobjektide hulka ning Venemaal on eriline mandaat nende alade mõjutamiseks ning seaduste piires on Venemaal õigus kasutada nendel aladel sõjalist jõudu. Karaganovi doktriini kohaselt tuleb käivitada endiste NSVLi aladel re-integreerimisprotsess, et suurendada Venemaa mõjuvõimu. Nimetatud eesmärkide täitmisel on mõned eeltingimused -Lerhis (*et. al* 2007: 37) toob välja näiteks doktriini tingimuse, mille kohaselt ei tohiks soodustada venekeelse elanikkonna ümberasumist Venemaale, vaid kasutada kõiki vahendeid, et endiste NSVLi aladel oleks esindatud venekeelsed kogukonnad, keda saaks kasutada Venemaa pikaajaliste välispoliitiliste ambitsioonide saavutamiseks. Ühe võimaliku instrumendina on vene investeeringute suurendamine sihtriikidesse, mille tulemusena on võimalik mõjutada sihtriikide poliitilisi ja majanduslikke protsesse. Tulenevalt sellest koorub järgmine mõjutusvahend, milleks on majanduslikud ja muud sanktsioonid endiste NSVLi riikide suunal. Neljanda punktina on välja toodud rahvusvähemuste õiguste küsimus (eriti Eesti ja Läti puhul), mida kasutatakse endiste NSVLi riikide survestamiseks. Viiendaks eesmärgiks on kodakondsuse seaduse „nullvariant“ endistes NSVLi riikides.

Eelnevast johtuvalt järeldub, et Venemaa soovib taastada teatud valdkondades oma mõju – Venemaa kui suurriigi võimekuse taastamine – mis võimaldab mõjutada endiste NSVL-i riikide majanduslikke ja poliitilisi protsesse (Lerhis *et. al* 2007: 36). Sleivyte (2008: 32) leiab, et just nendel põhjustel tajuvad Balti riigid Venemaa mõju suurenemist negatiivse tegurina, mis takistab heasõbralikke ja –naaberlikke suhteid, seda eeskätt seetõttu, et Venemaa avaldab majanduslikku, poliitilist ja kultuurilist survet. Tulenevalt Venemaa välispoliitilistest ambitsioonidest saab öelda, et Venemaa kaasmaalaste poliitika pole kunagi täitnud ainuüksi vene diasporaa toetamise eesmärki, vaid lisaks ka vene riikluse mõju ja võimekuse taastamine väljaspool oma riigipiire kui ka rahvusvaheliste suhete areenil (Byford 2012: 720). Kremli aktiivne kaasmaalaste suunaline tegevus on ei ole tolereeritud naaberriikides, mille valitsused tõlgendavad vene rahvusvähemuse konsolideerimist kui välispoliitiliste eesmärkide teostamist. Tulenevalt sellest tunnetavad näiteks Balti riigid suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse aspektist end ohustatuna. Seda kinnitavad ka Venemaa kõrgemad ametnikud, kes tunnistavad, et välismaal elavad kaasmaalased täidavad Venemaa Föderatsiooni huve post-sovietlikus ruumis (Ćwiek-Karpowicz 2012: 8). Näiteks

Alexander Tschepurin, kunagine Venemaa Välisministeeriumi kaasmaalaste osakonna juht, tõdes, et Venemaa kaasmaalased on Venemaa välispoliitika instrument (Conley *et. al* 2011: 13-14).

2.3. Valitsusvälised organisatsioonid kui eesmärkide saavutamise vahend

Pärast nn värvilisi revolutsioone (Gruusias 2003-2004, Ukrainas 2004) püüdis Venemaa avaldada suuremat mõju endistele NSVLi riikidele, kasutades selleks pehmet jõudu (*soft power*). Pehme jõud kui mõiste tugineb kolmel sambal: kultuur, väärtused ja välispoliitika. Pehme jõu kasutamise eesmärk on tekitada atraktiivsust ja meeldivust, mis võib muuta inimeste ja riikide suhtumist ja käitumist pehmet jõudu kasutava riigi suhtes. Teisisõnu pehme jõud stimuleerib teisi tahtma seda, mida pehme jõu kasutaja soovib, eeldusel, et vastastikuse suhe põhineb karismal (Kudors 2010: 2). Venemaa puhul saab rääkida mitmest erinevast pehme jõu instrumendist – diplomaatia, meedia, popkultuur, arhitektuur või nt olümpiamängudel võidetud medalid – kuid üheks olulisemaks pehme jõu tööriistaks võib nimetada valitsusväliseid organisatsioone (Ćwiek-Karpowicz 2012: 6). Valitsusvälised organisatsioonid on Venemaal esmased ja kõige paremini nähtavamad pehme jõu instrumendid, mida kasutatakse Venemaa Föderatsiooni eesmärkide saavutamiseks. Selleks, et saavutada mõju post-sovietlikus ruumis, on Venemaa välja arendanud ülemaailmse valitsusvälise organisatsioonide võrgustiku (Conley *et. al* 2011: 14). Venemaal või Venemaa poolt juhitud kaasmaalaste poliitika suunalisi valitsusväliseid organisatsioone on palju¹¹, kuid akadeemilisel maastikul on suurimat tähelepanu pälvinud fond „Vene Maailm“ (Фонд "Русский мир").

Venemaa Föderatsiooni presidendi Vladimir Putini korraldusel asutati 2007. aastal kultuuri ja vene keele arendamise eesmärgiga fond „Vene maailm“ (Lerhis *et. al* 2007: 52), mida rahastatakse riigi eelarvest kui ka eraettevõtete kaudu. Juba organisatsiooni nimi väljendab ideoloogilist seisukohta, mille kohaselt vene rahvas ületab geograafilised ja etnilised piirid, sest Vene maailm on suunatud mitte ainult nendele, kes määratlevad ennast venelasena, vaid ka nendele, kes räägivad vene keeles (Ćwiek-Karpowicz 2012: 6). Lehis lisab (*et. al* 2007: 52), et Vene maailm on kultuuriline

¹¹ Konkreetset arvu on väga keeruline välja tuua, kuna akadeemilistes käsitlustest pole seni neid arve välja toodud. Ainuüksi organisatsiooni „Fond Vene Maailm“ kaudu rahastatavaid organisatsioone on ligikaudu 100. Lisaks sellele võib juurde arvutada igas sihtriigis tegutsevaid organisatsioone ja klubisid.

nähtus, mille kaudu püütakse ühendada kõiki vene keelt kõnelevaid inimesi. Kuid veelgi olulisem väljendub justnimelt organisatsiooni nimes, mis apelleerib nii Venemaa kaasmaalaste ühendamisele, kes on leidnud endale uue kodumaa enne kui ka pärast NSVL lagunemist kui ka Vene kultuuri erilisusele maailmas (Kudors 2010: 2).

Fondi „Vene Maailm“ ametlik eesmärk on populariseerida vene keelt ja kultuuri, mis on organisatsiooni seisukohast oluline osa maailma tsivilisatsioonist, samuti on eesmärkide hulka loetud kultuuridevahelise dialoogi ja üksteise mõistmise arendamist¹². Seevastu Ćwiek-Karpowicz leiab (2012: 7), et organisatsiooni tegevus on üsna vastuoluline, sest see keskendub peamiselt Vene diasporaa tugevdamisele endistes NSVL-i riikides. Lisaks vene keele ja kultuuri edendamisele on täheldatud nn „võitlust ajaloo võltsimise vastu“, aga ka samuti vähemuste õiguste kaitsmist ning Venemaa agenda läbisurumist naaberriikides. Ćwiek-Karpowicz'i hinnangul on fondil „Vene Maailm“ väga natsionalistlik kuvand (*ibdi*).

Fondi „Vene Maailm“ üheks tegevusvaldkonnaks saab nimetada valitsusväliste organisatsioonide loomist välismaal ja nende töö koordineerimist ning venekeelsete infokanalite loomist (Fond „Vene Maailm“ 2014). Valitsusväliste organisatsioonide või vene keskuste loomisele viitab ka Tatjana Kiilo (2011), kes sedastab, et „Vene Maailm“ keskuseid luuakse sihtriikide tuntud ülikoolide juurde. Fondi „Vene Maailm“ võrgustik ulatub ligi 100 organisatsioonini (Fond „Vene Maailm“ 2014), kattes sellega 65 riiki. Tohtu võrgustiku haldamiseks on fondi käsutuses iga-aastaselt ligi 10 miljonit eurot (500 miljonit rubla) (Conley *et. al* 2011: 14).

Kokkuvõtvalt saab öelda, et „Vene Maailm“ teenib nii siseriiklikke kui ka välispoliitilisi huve. Eesmärkide täitmine toimub peamiselt Venemaa kultuuri ja intellektuaalsuse võtmes, näiteks kaitstes venekeelset haridust ja jagades venekeelsetes koolides õppematerjale (Kiilo 2011). Nimetatud eesmärkide hulka kuulub veel üks oluline eesmärk, millel on teadlik soov kallutada kaasmaalasi Venemaa Föderatsiooni kasuks. Selline lähenemine põhineb vene võimueliidi eeldusel, et Venemaa kaasmaalased vajavad mobiliseerivat ideed. Heaks näiteks on siinkohal viimase kümnendiga

¹² Vaata lähemalt: <http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/fund/about>

kaasmaalaste seas üha populaarsemaks muutunud II Maailmasõja võidu suurejooneline tähistamine ja selle ülistamine (Kudors 2010: 3).

2.4. Venemaa Õigeusu Kirik

Venemaa kaasmaalaste poliitika kui ka fondi „Vene Maailm“ üheks laienduslikuks dimensiooniks on peetud Vene Õigeusu Kirikut kui traditsioonide ja kultuuriväärtuste kandjat alternatiivina läänelikule liberaalsele mõttemaailmale. Vene Õigeusu Kirik on laiendab Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärke, sidudes „üleloomuliku“ missiooni kaitsta vene rahvast ja levitada kirikule vastavaid väärtusi (Kudors 2010: 3).

Lisaks Venemaa kaasmaalaste poliitika raames loodud valitsusvälistele organisatsioonidele on Vene Õigeusu Kirik muutunud oluliseks liitlaseks, teostades Venemaa välispoliitikat endistes NSVLi riikides. Vene Õigeusu Kiriku juhid on sageli toetanud fondi „Vene Maailm“ ideoloogiat. Näiteks Patriarh Kirill I on teatanud, et „vene maailma“ tuumiku moodustavad Venemaa, Ukraina, Valgevene, sealjuures sõltumata riigipiiridest, sest vaimset ollakse üks ja sama rahvas. Kirill I on väga huvitatud post-sovietliku ruumis elavate kaasmaalaste ja õigeusklike ühendamise, mis tema arvates on ainulaadne tsivilisatsioon ning mis vastandub Lääne tsivilisatsioonile ja Lääne universaalsetele traditsioonidele. (Cwiek-Karpowicz 2012: 8) (Kudors 2010: 3)

Venemaa Õigeusu Kirik on taastanud ajaloolise mõiste „Святая Рус“ (püha Venemaa), püüdes ärgitada kaasmaalastes vaimset ühtsust ja tugevdada kaasmaalaste kultuurisidemeid Venemaaga. Venemaa Föderaalne Assamblee poolt 2010. aastal vastu võetud seadusega pakutakse kaasmaalastele riigipoolset tuge usuorganisatsioonide asutamisel. Selle seaduse vastu võtmisega on religioonist saanud, lisaks fondile „Vene Maailm“, Venemaa kaasmaalaste poliitika instrument. (Conley *et. al* 2011: 22)

Riigi ja kiriku koostööd on kinnitanud ka Venemaa välisminister Sergei Lavrov, kelle arvates tuleb võidelda välismaal elavate kaasmaalaste õiguste ja vabaduste eest. Üheks selliseks viisiks on kaasmaalaste religioossete vajaduste täitmine, mis väljendub uute kirikute ehitamises (Payne 2010: 717). Tuginedes Payne (*ibid*) analüüsile, siis Patriarh Kirill'i arvates on kaasmaalaste kaitse ja religioossete õigeusklike ühendamine Venemaa Õigeusu Kiriku ja Venemaa välisministeeriumi üks olulisemaid valdkondi Venemaa kaasmaalaste poliitika raames. Kuigi kiriku ja riigi seatud eesmärgid

väljenduvad kaasmaalaste vaimse hoolitsemise kaudu, siis tegelikult nende eesmärkide taga on Venemaa mõjusfääri laiendamine. Tänu Vene Õigeusu Kiriku heale positsioonile riigis laieneb viimane rahvusvaheliselt, suurendades oma mõju endistes NSVL-i riikides. Venemaa Õigeusu Kiriku rolli Venemaa kaasmaalaste poliitika kujundamises kinnitab ka Payne (2010: 726-727), kelle arvates on ilmne, et Venemaa suurvõimu taastamiseks kasutatakse kõikvõimalikke instrumente ning üheks nendest on Venemaa Õigeusu Kirik.

Venemaa kaasmaalaste poliitika on seega suunatud väga laiale sihtgrupile, mille piiritlemine on metodoloogilisest aspektist äärmiselt keeruline. Seaduslikust lähtepunktist on kaasmaalased need, kes on kunagi elanud NSVL-i aladel, kes räägivad vene keelt ning tunnevad huvi vene kultuuri vastu. Lisaks on oluline oma „tunnete“ väljendamine, mida nii-öelda kontrollitakse valitsusväliste organisatsioonide kaudu. Venemaa kaasmaalaste poliitika tegevus avalikkuse ees täidab vene kultuuri ja keele edendamise eesmärki, kuid toetudes akadeemilistele allikatele, siis tegelikkuses võib Venemaa kaasmaalaste poliitikat nimetada Venemaa välispoliitika instrumendiks. Heaks näiteks on kaasmaalaste organisatsioonide võrgustik, mille abiga hoitakse kaasmaalastega ühendust. Suurt tähelepanu on pälvinud fond „Vene Maailm“, mis on arvestatav nõ pehme jõu element. Lisaks sellele võib nimetada Venemaa Õigeusu Kirikut, mis teeb aktiivset koostööd Venemaa välisministeeriumiga nii riigisiselt kui väljaspool Venemaa Föderatsiooni piire. Kokkuvõttes saab aga öelda, et peale NSVL-i lagunemist ja eriti seoses Vladimir Putini võimule tulekuga on Venemaa püüdnud muuta oma imagot ning taastada enda kui suurriigi staatust. Eesmärgi täitmiseks kasutatakse erinevaid meetodeid, kuid üheks silmnähtavaks osiseks on Venemaa kaasmaalaste poliitika, mis apelleerib vene keelt ja kultuuri kandvate inimeste ühendamisele ning nende kontrollimisele, mille abiga on võimalik juhtida sihtriikide poliitilisi, sotsiaalsed ja majanduslikke protsesse.

3. METODOLOOGIA

3.1. Uurimismeetod – diskursuseanalüüs

Käesoleva töö teoreetiliseks raamistikuks on valitud julgeolekustamise teooria, mille keskmes on julgeolekustamise protsess, teisisõnu kõneakt. Julgeolekustamise analüüsimiseks kasutatakse üldjuhul diskursuseanalüüsi (Buzan *et al.* 1998:24). Diskursuseanalüüs on meetodina valitud eelkõige seetõttu, et Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamist on süstemaatiliste ja põhjalike kvantitatiivsete andmete puudulikkuse ning Kaitsepolitsei ameti teatud läbipaistmatuse¹³ tõttu raske hinnata, mistõttu töö eesmärke arvestades sobib kõige paremini kvalitatiivne uurimismeetod. Diskursuseanalüüs sobib hästi Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriaga ning ka varasemata taoliste uuringute puhul on sageli kasutatud diskursuseanalüüsi.¹⁴

Sotsiaalteaduste valdkondades on diskursuseanalüüsi kasutatud mitmel erineval moel. Näiteks kirjutavad Potter ja Wetherell (2006: 6), et „diskursuseanalüüsi“ on kasutatud üldnimetusena peaaegu kõikides uurimistöodes, mis käsitlevad keelt selle sotsiaalses ja kognitiivses kontekstis. Termin diskursus leiab aga kasutust paljudel erinevatel viisidel. Mõned autorid kasutavad diskursust viidates igasugusele arutelule ja kirjapandule, teised autorid aga kasutavad terminit eelkõige kahe inimese vestluse kontekstis (*ibid*). Diskursusele on omistatud erinevaid rolle. Ühe arvamuse kohaselt on diskursuse eesmärk reprodutseerida ühiskonna ootusi, mis luuakse institutsioonide poolt, millel on ligipääs laiemale avalikkusele. Selle tulemusena on diskursuseanalüüsi eesmärk uurida diskursuse olemust ning seda, kuidas see mõjutab sotsiaalseid protsesse (Burnham *et al.* 2008: 240). Norman Fairclough (2003: 3-7) definitsioonile tuginedes on diskursuseanalüüs meetod, mis aitab lingvistiliste aspektide kaudu välja tuua selle, mida on tahetud öelda, sealjuures on öeldu seotud sotsiaalse keskkonnaga. Just sotsiaalne keskkond on siinkohal märgiline, sest sellega seotud tekstide kogumit tuleb vaadata kui

¹³ Kuna Kaitsepolitsei ameti näol on tegemist julgeolekuasutusega, millel on uurimisasutuse funktsioonid, siis avalikkusele suurt huvi pakkuvate valdkondade (nt vastuluure, põhiseadusliku korra kaitse, korruptsioon jpm) avatud ja detailne kajastamine avalikkuse ees ei ole Kaitsepolitsei ameti töö iseloomu ja eesmärke silmas pidades kõige otstarbekam. Samuti kogub KAPO salastatud teavet, mille avaldamise piirangud seab ette Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus, § 8 (vt lähemalt: <https://www.riigiteataja.ee/akt1122122011024>)

¹⁴ Näiteks artiklis „*Human Security: a new strategic narrative for Europe*“ (Kaldor *et al.* 2007) autorid uurivad kuidas inimjulgeoleku (*human security*) mõiste on muutunud välis- ja julgeolekupoliitika kontekstis. Antud artikli fookus on suunatud sellele, kuidas rahvusvahelised (peamiselt Euroopa) institutsioonid defineerivad mõisteid ja julgeoleku tagamise vorme erinevat moodi.

terviklikku diskursust. Fairclough kohaselt on sotsiaalses keskkonnas toodetud diskursus – tekstid, kõned, meedia jne –sotsiaalsete protsesside osised, mille analüüsimiseks on tarvis interdistsiplinaarset lähenemist, mille keskmes oleks keel ja selle seos diskursusega. Tekstidel on aga omakorda sotsiaalne mõju, mis aitab esile tuua uusi muutusi ühiskonnas. Siiski ei saa öelda, et mõni tekst automaatselt produtseeriks uusi nähtusi või sündmusi, sest sündmuste ilmumine sõltub eelkõige sellest, kuidas teksti tarbija seda interpreteerib. Siinkohal tuleb mängu objektiivsus *versus* subjektiivsus. Fairclough välistab objektiivse tekstianalüüsi, sest analüüsi mõjutab alati analüüsija subjektiivsus (Fairclough 2003: 12-13).

Ka käesoleva töö puhul on võetud eelduseks analüüsida Kaitsepolitseiameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalist diskursust võimalikult objektiivselt, kuid oluline on märkida, et töö autorit võib metodoloogilisest aspektist lähtuvalt vaadelda ka kui Kaitsepolitseiameti diskursuse vastuvõtjat. Empiiriliste allikate analüüsimisel interpreteeritakse käesolevas töös Kaitsepolitseiameti diskursust, kuid tuginedes Lene Hanseni mudelile ja J. Vuori kõneaktide stiilile, pakutakse sellele teaduslikku usaldusväärust, analüütilist läbipaistvust ja teoreetilist loogilisust.

Diskursuse analüüsimise puhul on olulisel kohal teksti tarbija, kes interpreteerib teksti vastavalt oma teadmistele, kogemustele ja väärtustele. Mitte vähem oluline on teksti autor, kelle võimuses on toota diskursust. Kuidas aga kahte osapoolt siduda? Van Dijk hinnangul tuleb teksti analüüsimisel kindlasti arvesse võtta autorite kui ka tarbija huvisid, teadmisi, väärusid ja sotsiaalset positsiooni ning kõigi nende komponentide omavahelisi seosed (van Dijk 1996: 84). Analüüsides diskursuse reprodutseerija rolli, siis siinkohal on kõige õigem viidata kriitilise diskursuseanalüüsile¹⁵, mille eesmärk on uurida diskursuse ja ühiskondliku võimu vahekorda. Teisisõnu tähendab see protsessi kirjeldust, kuidas võimupositsioonilt toodetud diskursus jõustub, legitimeerub ja reprodutseerub dominantsete gruppide või institutsioonide tekstide ja kõnede kaudu (van Dijk 1996: 84).

Kriitilise diskursuseanalüüsi raamistiku eelduseks on näiteks *võim* ja interaktsioon erinevate sotsiaalsete gruppide, organisatsioonide ja institutsioonide vahel. Näiteks

¹⁵ Critical Discourse Analysis (CDA)

institutsionaalne/ühiskondlik *võim* tähendab ühe grupi, organisatsiooni või institutsiooni kontrolli teiste sotsiaalsete gruppide üle, mõjutades nende teadmisi, hoiakuid ja ideoloogiat. Kriitilise diskursuse kontekstis põhineb võim privilegeeritud ligipääsul sotsiaalsetele ressurssidele, olgu siis selleks sotsiaalne staatus või ligipääs informatsioonile (van Dijk 1996: 84-85). Kokkuvõttes tähendab see seda, et institutsiooni privilegeeritud ligipääs ja kontroll diskursuse üle võimaldab kontrollida olulisel määral tekstide struktuuri ning toota diskursust, mille tulemusena on diskursuse tarbijate teadmised, hoiakud, normid, väärtused mõjutatud institutsioonile kasulikus suunas (*ibid*: 85). Johtuvalt eelnevastvõib öelda, et tegemist nii-öelda manipuleerimisega, kasutades institutsioonile kasulikku diskursust ning kuni diskursuse tarbijal pole alternatiivset teavet või vaimseid ressursse, et ümber lükata institutsiooni veenvat diskursust, võib taolise manipuleerimise tagajärjel kujuneda institutsioonile kasulik olukord.

Kuigi esmapilgul võib tunduda, et diskursuseanalüüs viitab justkui keeleteadusele, on laiemas plaanis diskursuseanalüüs lingvistika ja sotsiaalteaduste ühendaja. Lähtudes Austini (1975) ning hiljem Vuori (2008) poolt edasi arendatud kõneakti teooriast, on igasugustel sõnadel – diskursusel – kindel tähendus, mis väljendub tegudes (vt ptk 3.3.). Käesolevas töös on diskursuse mõistet käsitletud kõige laiemas mõttes, võttes aluseks kõikvõimalikke kirjapandud tekstide vorme. Oluline on aga antud töö puhul eristada olulist mitteolulisest. Lähtudes sellest on töö fookuses ainult Kaitsepolitsei ameti poolt välja antavad aastaraamatud (vt ptk 3.5.). Diskursuse mõiste kasutamisel töös viidatakse sellega ühemõtteliselt Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes kirjapandule. Üks oluline element empiiriliste andmete analüüsimisel on kriitilise diskursuseanalüüsiga arvestamine. Kuna Kaitsepolitsei amet on riiklik institutsioon, mille pädevusse kuulub sisejulgeoleku tagamine ja sellega kaasnevad protseduurid, siis võib *a priori* järeldada, et Kaitsepolitsei ametil on privilegeeritud juurdepääs informatsioonile. Lähtuvalt sellest on Kaitsepolitsei ametil võimalik reprodutseerida kontrollitud diskursust – selle ettevalmistust, eesmärke, kõneakte, teemasid, skeeme, stiili ja retoorikat – mille kaudu mõjutada julgeolekustamise protsessi käigus avalikkust. Teisisõnu tähendab see seda, et Kaitsepolitsei ametil on vastavad teadmised ja võimalused toota enda huvidest lähtuvalt diskursust, mis õigustaks Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamist.

Käesolevas töös analüüsitakse julgeolekustamise protsessis konstrueeritud kõneakte diskursuseanalüüs abiga. Teiseks on täidetud kriitilise diskursuseanalüüsi puhul üldjuhul nõutav kriteerium, mis eeldab riikliku institutsiooni osalemist diskursuses. Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute analüüsimiseks võib kirjeldatud meetodit pidada asjakohaseks, kuna avalikud tekstid peegeldavad ametlikku diskursust ja selle tekkepõhjuseid, mis otseselt mõjutavad avalikkuse arusaamasid ning riigi sisejulgeoleku valdkonda.

3.2. Lene Hanseni diskursuseanalüüsi mudel

Käesolevas töös lähtutakse Lene Hanseni intertekstuaalsest diskursuseanalüüsi uurimismudelitest, mis loob asjakohase raamistiku Kaitsepolitsei ameti diskursuse uurimiseks.

Lene Hanseni poolt on loodud (Hansen 2007) kolm peamist mudelit diskursuse analüüsimiseks. Käesoleva töö puhul lähtutakse esimesest analüüsimudelitest (tabel 2), mille aluseks on ametlik diskursus ning selle fookuses on ametlikud tekstid, kõned, debatid, intervjuud, artiklid, raamatud ning intertekstuaalsed viited (Hansen 2007: 64).¹⁶ Intertekstuaalsus tähendab siinkohal uute tekstide koostamist lähtudes vanadest tekstidest, mille tulemusena tekkivad uued tekstid, mis on ideeliselt sarnased varasematele tekstidele, kuid mis ei ole sõnaliselt üks-ühele kopeeritud (*ibid*: 8, 57). Diskursuse autoriteks on tavaliselt poliitilised liidrid, riigipead, valitsusametnikud, sõjaväelased, institutsioonid. Antud mudeli eesmärk on uurida, kuidas intertekstuaalsus mõjutab diskursuse autoreid ning kuidas intertekstuaalsus reprodutseerib ja stabiliseerib diskursust (*ibid*: 64).

Tabel 2. Lene Hanseni diskursuseanalüüsi esimene mudel

MUDEL 1	
Analüütiline fookus	Ametlik diskursus: <ul style="list-style-type: none"> • Riigipead • Valitsused • Kõrged riigiametnikud • Kõrged sõjaväelased • Rahvusvaheliste organisatsioonide juhid

¹⁶ Teise mudeli fookuses on laiem välispoliitiline debatt, mille aluseks võetakse samuti ametlikud tekstid, kõned jne. Kolmanda mudeli keskmes on kultuuriline esindatus, näiteks kuidas pop-kultuur reprodutseerib identiteeti (Hansen 2007: 64).

	<ul style="list-style-type: none"> • Institutsioonide seisukohad
Analüüsi objekt	<ul style="list-style-type: none"> • Ametlikud tekstid • Otsesed ja sekundaarsed tekstid • Toetavad tekstid • Kriitilised tekstid
Analüüsi eesmärk	<ul style="list-style-type: none"> • Ametliku diskursuse stabiliseerimine intertekstuaalsuse kaudu • Ametliku diskursuse vastus kriitilisele diskursusele

Lene Hanseni mudeli põhjal on diskursuseanalüüsi puhul olulised järgmised punktid (Hansen 2007: 73):

1. Mitu „*mina*“ (i.k. *one Self or multiple Selves*) on võetud analüüsi fookusesse - kui mitut riiki, rahvast või institutsiooni on võetud analüüsi fookusesse;
2. Ajaline dimensioon - millist ajavahemikku uuritakse;
3. Sündmuste arv - kas uuritakse ühte konkreetset või mitut sündmust korraga.

Käesoleva töö fookuses on ainult üks nn „*mina*“ ehk Kaitsepolitseiamet. Teiseks, ajalise dimensiooni puhul on piiritletud periood aastatega 1998 kuni 2014. See markeerib ajavahemikku, mil hakati välja andma Kaitsepolitsei ameti aastaraamatuid (1998) kuni tänaseni (2014). Sündmuste arv on piiritletud ühega, sest käesoleva töö fookuses on ainult Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine.

Samuti on käesoleva töö puhul täidetud kaks Hanseni mudelist lähtuvat soovitus: analüüsitavad tekstid peavad olema kaasaegsed; ning analüüsi tuleb kaasata ka neid tekste, millest on uute tekstide koostamisel lähtutud (intertekstuaalsus) (Hansen 2007: 82).

Lisaks lähtutakse järgmistest olulistest kriteeriumitest, mis on Hanseni mudelis eeltingimuseks korrektse analüüsi läbiviimisel (*ibid*: 85):

1. Tekstides peab olema selge artikuleeritus identiteedile ja poliitikale
2. Tekstide arvukus on võimalikult suur
3. Tekstid peavad olema autoriteetsed

3.3. Kõneakti teooria

Julgeoleku diskursuses on ohud konstrueeritud kui kõrgeima ohuga prioriteedid. Märgistades ohtusid julgeolekuvaldkonda, püüab julgeolekustaja avalikkust veenda, et

on vajadus kasutada erakordseid meetmeid julgeolekuohu käsitlemiseks. Avalikkuse veenmine ja enda tegevustest aruandmine on iseloomulik eelkõige demokraatlikele riikidele, kus riigijuhid peavad avalikkusele selgitusi jagama (Vuori 2008: 68). Oluline on aga saada aru julgeolekustamise katsest ehk teisisõnu on eesmärgiks mõista, kuidas julgeolekustamine on konstrueeritud ning kuidas see on ühiskonnas kujunenud kollektiivseks ja ühiseks jagatud arusaamaks. Julgeolekustamine kui protsess on kõneakt. Olulised on sõnad, mida öeldakse, mis omakorda viitab sellele, et midagi on tehtud (Buzan *et al.* 1998: 25-26; Austin 1975). Teisisõnu on ükskõik millise valdkonna julgeolekustamise uurimiseks vajalik uurida sõnu, mida öeldaks, ehk teisisõnu nn toimepandud kõneakte.

Julgeolekustamise protsessi käsitletakse kõneakti formuleerimisena. Käesoleva töö teoreetilises osas (vt ptk 1.3.) toodi välja, et julgeolekustamise protsess on kahepoolne, milles osaleb julgeolekustaja ja avalikkus ning selle protsessi ehk kõneakti edukus sõltub suuresti sellest, kuidas ja milliseid sõnu julgeolekustaja kasutab. Veenev kõneakt peab sisaldama julgeolekuohu ning viidet konkreetsetele näidetele (nt terroristlikud rühmitused), veenvalt konstrueeritud süžeed, võimalikke lahendusi olukorrale ning loomulikult konkreetsetelt piiritletud ohtusid referentobjektile. Näiteks poliitilise sektori puhul on võimalik viidata riigi suveräänsuse ohule. Kolmandaks ja mitte vähem oluliseks eeltingimuseks edukaks kõneaktiks on julgeolekustaja taust. Selle all on mõeldud nt sotsiaalset kapitali, võimupositsiooni ja loomulikult legitiimsust (Buzan *et al.* 1998: 32-33).

Julgeolekustamise analüüsimise üheks heaks aluseks on Juha Vuori poolt väljatoodud kõneaktide käsitus. Vuori (2008) tugineb oma artiklis¹⁷ John Langshaw Austin'i ja John Rogers Searle'i kõneakti teooria töödele, mille sõnum seisneb selles, et kõne ja sõnade kaudu sooritatakse tegu. Juha Vuori põhjal sõltub julgeolekustamise protsess eelkõige sellest, millist eesmärki kõneakt täidab ning kellele see on suunatud. Kokkuvõttes sisaldavad kõneaktid kommunikeerimise, kuid mitte sotsiaalse tegevuse eesmärki, mille lõppeesmärgiks on kõneakti kaudu õigustada julgeolekustaja käitumist. Tulenevalt sellest on oluline kõneaktis kasutada veenvaid argumente,

¹⁷ Vuori, Juha A. (2008) „Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders“, *European Journal of International Relations*, 14(1), 65 – 99.

põhjendusi, tõendusmaterjali presenteerimist, mille abiga on võimalik kuulajaskonnale selgeks teha, et teatud julgeolekuküsimus on oluline (Williams 2003: 522). Kõneakti teooria üks peamisi eeliseid seisneb selles, et kõneakt ei ole pelgalt millegi konstateerimine, vaid sellega kaasneb ka mingisugune tegevus.

Käesolevas töö empiirilises analüüsis lähtub autor J.Vuori kõneakti analüüsimudelidest, mis arvestab julgeolekustamise teooriat. Vuori (2008: 75) eristab kolme kõneakti tüüpi: (a) väide (*claim*), (b) hoiatus (*warning*), (c) nõue (*request*).

Väite (vt Tabel 3, Vuori 2008: 77) korral on tegemist olukorraga, kui julgeolekustaja toob välja ohud referentobjektile, mille nimel toimub julgeolekustamine. Kõneakti kaudu võtab julgeolekustaja konkreetse seisukoha millegi suhtes, mis väljendab eksistentsiaalset ohtu referentobjektile. Väite mõte seisneb veenvuses, mis saab olla edukas vaid juhul, kui selleks on teatud tingimused. Nende tingimuste all on mõeldud ettevalmistavaid tingimusi, milleks on julgeolekustaja tõendid enda väite kinnitamiseks. Ettevalmistavad tingimused on olulised seetõttu, et avalikkus ei pruugi automaatselt teada, kas väide on tõene või vale (Vuori 2008: 77). Kokkuvõtvalt on väite puhul tegemist seisukohavõtuga, milles tuuakse välja konkreetne julgeolekuht referentobjektile.

Tabel 3. Juha Vuori „väite“ kõneakti stiil julgeolekustamisel.

REEGLID	VÄIDE	
	SISU	Igasugune väide
	ETTEVALMISTAVAD TINGIMUSED	(a) Julgeolekustajal on tõestus enda väite kohta (b) Avalikkus ei pruugi automaatselt teada, kas väide on tõene või vale
	OLULINE	Väide esindab olukorra tegeliku seisuga

Hoiatuse (vt Tabel 4, Vuori 2008: 78) puhul on tegemist kõneaktiga, milles öeldakse, et kui ohu vältimiseks midagi ei tehta, siis oht realiseerub. Hoiatus on kas direktiivne või veenev (i.k. *assertive*) väide olukorra ja asjade kohta. Sisuliselt tähendab see seda, et julgeolekustaja hoiatab kedagi (nt valitsust), et ta midagi kas teeks või ei teeks olemasolevate ohtude vältimiseks. Julgeolekustaja eesmärk on siiski hoiatada ning saavutada vastav toimingute jada millegi vältimiseks. Ettevalmistavateks tingimusteks on siinkohal aga ohud (nt sündmused või olukord) referentobjektile, mille eest on

hoiatatud ning mis võivad realiseeruda. Oluline on ka see, et ei julgeolekustaja ega ka avalikkus pole samas lõplikult kindlad, kas ennustatavad sündmused või olukord realiseerub (Vuori 2008: 78).

Tabel 4. Juhan Vuori „hoiatava“ kõneakti stiil julgeolekustamisel.

REEGLID	HOIATUS	
	SISU	Tulevane sündmus või olukord
	ETTEVALMISTAVAD TINGIMUSED	(a) Avalikkusel on põhjust uskuda, et tulevane sündmus võib juhtuda ja see ei ole avalikkuse huvides (b) Tegelikult ei tea julgeolekustaja ega ka avalikkus, kas tulevane sündmus realiseerub
	OLULINE	Tulevane sündmus ei ole avalikkuse huvides

Nõude (vt Tabel 5, Vuori 2008: 79) puhul on tegemist kõneaktiga, mis väljendab julgeolekustaja nõuet, et otsustajad võtaksid ohu tõrjumiseks midagi ette. Julgeolekustaja nõude eesmärk on, et keegi teeks midagi teema päevakorras olemiseks ning et vastavad meetmed oleksid kasutusele võetud. Ettevalmistavad tingimused sõltuvad nõude puhul sellest, milliseid direktiive kasutatakse. Kõigi direktiivide ettevalmistavaks tingimuseks on see, et avalikkus on suuteline talle ette näidatud tegusid sooritama ning ei pea olema ilmne, et avalikkus teeb talle ette näidatud teo ise (Vuori 2008: 78). Kolmest nimetatud kõneaktist on nõue kõige konkreetsem, sest nõue viitab reaalsele ohule ning julgeolekustaja nõuab, et selle ohu vastu võetakse vastavad meetmed. Eesmärk on tegutseda enne kui oht realiseerub.

Tabel 5. Juha Vuori „nõude“ kõneakti stiil julgeolekustamisel.

REEGLID	NÕUE	
	SISU	Tulevane tegu avalikkuse poolt
	ETTEVALMISTAVAD TINGIMUSED	(a) Avalikkus on võimeline sooritama tulevast tegu ning julgeolekustaja usub, et avalikkus teebki seda (b) Ei avalikkusele ega ka julgeolekustajale pole lõplikult selge, kas avalikkus sooritab tulevase tegu isiklikul initsiatiivil
	OLULINE	Avalikkus peab sooritama tulevase teo

Juha Vuori kolme kõneakti tüübid on aluseks käesoleva magistritöö empiirilise materjali analüüsimisel. Hoiatus, väide ja nõue on kolm enimlevinumat kõneakti tüüpi, mis esinevad iga julgeolekustamise protsessi juures. Käesoleva töö üks eesmärkidest on

välja selgitada, millised on need enim kasutatavad kõneakti tüübid, mida kasutatakse Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes. Kuna iga kõneakt vastab kindlatele tingimustele, siis empiirilise materjali analüüsimise järel on võimalik teha kindlaks, kas Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine esineb pigem ohu konstateerimisena, hoiatusena, millele järgneb vastumeetmete kasutamine või Kaitsepolitsei ameti diskursus on hoopis nõude stiilis.

3.4. Kõneakti teooria ja Hanseni mudeli rakendamine töö kontekstis

Käesolevas töös on analüütiliseks põhiraamistikuks võetud Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise ja kõneakti teooria ning Lene Hanseni diskursuseanalüüsi mudeli omavaheline kombineerimine. Tuginedes nii töö teoreetilisele raamistikule kui ka valitud meetodile, lähtutakse analüüsi läbiviimisel järgmistest pidepunktidest (1-6):

1. Esiteks tuleb täita teoreetilisest raamistikust tulenev kriteerium, mille eelduseks on julgeolekustaja positsioon, teisisõnu legitiimne õigus deklareerida julgeolekuohtusid. Kuna Kaitsepolitsei amet on Siseministeriumi valitsusasutus, mille esmane eesmärk on oma pädevuse piirides Eesti Vabariigi julgeolekuohtude maandamine ja seeläbi elanikkonna turvalisuse kindlustamine, siis on tal olemas vajalik legitiimsus, pädevus ja ekspertiis julgeolekustamise protsessi käivitamiseks.
2. Teiseks määratakse töö käigus kõneaktide teemad. Eesmärgiks on kokku võtta kõneakti sisu lühidalt ja selgelt, mis annab parema ülevaate sellest, millise teemaga – nt poliitiliste või sotsiaalsete protsesside suunaline mõjutustegevus – on kõneakt seotud ehk milline on julgeolekustaja üldine sõnum avalikkusele.
3. Kolmandaks määratakse kõneakti kuuluvuse julgeolekusektorisse: militaar-, poliitiline, sotsiaalne, majanduslik või keskkonnasektor. Selline kategoriseerimine aitab paremini mõista, millis(t)e sektori(te) kaitseks on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud.
4. Neljandaks tuleb täita oluline julgeolekustamise eeldus, milleks on eksistentsiaalse ohu välja toomine julgeolekustaja poolt. Küsimus seisneb selles, kas kõneaktis kajastatakse julgeolekuohu olemasolu mingile kindlale objektile/grupile, millel on legitiimne õigus eksisteerimiseks.

5. Viidendaks, määratakse referentobjekt. Teiste sõnadega objekt, kelle või mille nimel toimub julgeolekustamine.

6. Kuuendaks analüüsitakse ja määratakse kõneakti stiil – kas tegemist on väite, hoiatuse või nõudega. Sellise kategoriseerimise järel on võimalik teha kindlaks, kas Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine esineb pigem ohu konstateerimisena, hoiatusena, millele järgneb vastumeetmete kasutamine, või on kõneakt hoopis nõude stiilis. Analüüsi järel peaks kujunema ülevaatlik tabel julgeolekustamise protsessist ja selle sisust:

Kõneakti number	Allikas, viide	Kõneakti teema	Julgeolekustaja	Julgeolekusektor	Eksistentsiaalne oht	Referentobjekt	Kõneakti stiil	Aasta
1	<i>KAPO aastaraamat 2009</i>	<i>Eesti-vastane mõjutustegevus</i>	<i>KAPO</i>	<i>Poliitiline ja sotsiaalne sektor</i>	<i>Eesti sisepoliitika mõjutamine ja Eesti-vastane mõjutustegevus</i>	<i>Eesti riik, venekeelne elanikkond</i>	<i>Väide</i>	<i>2010</i>

Julgeolekustamise protsessi analüüs võimaldab anda hea ülevaate julgeolekustaja seisukohtadest ja kõneaktide iseloomust, mis töö eesmärki arvestades võimaldab aru saada Kaitsepolitsei diskursusest Venemaa kaasmaalaste poliitika suunal. Kõneaktide analüüs ja nende põhjal koostatud tabel võimaldab kaardistada teemasid, millele Kaitsepolitsei amet on oma diskursuses tähelepanu pööranud. Teisisõnu tekib konkreetne ülevaade:

- (a) Venemaa kaasmaalaste poliitikaga kaasnevatest ohtudest;
- (b) mille kaitseks on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud (referentobjekt);
- (c) milliste sektorite kaitseks (nt poliitiline/sotsiaalne);
- (d) milline on KAPO kõneaktide stiil: väide, hoiatus, nõue.

3.5. Valim

Töö empiiriliste allikate analüüsi aluseks on võetud Kaitsepolitsei ameti poolt välja antud aastaraamatud ajavahemikus 1998-2014 (kokku 16 raamatut). Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute eesmärk on anda ülevaade Kaitsepolitsei ameti tööst. Samal ajal on mitte vähem olulisem eesmärk avalikkuse teavitamine võimalikest julgeolekuriskidest ja –

ohtudest. Julgeolekustamise teooriast tulenevalt, võib ära märkida, et Kaitsepolitseiamet otsib elanikkonna toetust ja usaldust Kaitsepolitseiametile seatud ülesannete täitmisel ning tulenevalt sellest püütakse oma ametist, tegevuse eesmärkidest ning tulemustest rääkides olla avatumad.¹⁸

Aastaraamatud on mõeldud eelkõige kogu Eesti elanikkonnale, aga ka rahvusvahelisele üldsusele. Nagu Kaitsepolitseiameti koduleheküljel on välja toodud, siis väga tähtsaks sihtgrupiks on ka kolleegid nende partnerteenistustest. Julgeolekustamise teooria puhul on oluline avalikkuse roll julgeolekustamise protsessis. Selles osas on valimi valik õigustatud, sest huvi Kaitsepolitseiameti aastaraamatute kohta on aasta-aastalt kasvanud, mis eelkõige väljendub olukorras, kus viimastel aastatel on raamatu ilmumisest saanud arvestatav meediasündmus Eestis ja see on leidnud äramärkimist isegi naaberriikide meediakanalites.¹⁹

Oluline on rõhutada, et Kaitsepolitseiameti näol on tegemist Siseministeeriumi allasutusega, teisisõnu riikliku institutsiooniga. Teiseks, aastaraamatutes kajastatud teemad ja nende käsitlemine on Kaitsepolitseiameti ametlikud seisukohad, mis täidab julgeolekustamise teooriast tulenevaks olulist kriteeriumi. Esiteks on teada kindel julgeolekustaja, milleks on käesoleva töö puhul Kaitsepolitseiamet ning kuna teisalt on tegemist riikliku asutusega, siis on sellel ka kindel auditoorium, milleks eelduste kohaselt võiks olla laiem avalikkus kui ka riiklikud institutsioonid, mille pädevusse kuulub julgeolekuteemade käsitlemine. Nagu teoreetilises osas välja toodud, pole Kopenhaageni koolkond piisava täpsusega kontseptualiseerinud avalikkuse mõistet. Sama võib väita ka Kaitsepolitseiameti kohta. Mainitakse, et aastaraamatud on suunatud kogu Eesti elanikkonnale, rahvusvahelisele üldsusele kui ka partnerteenistustele²⁰

Tulenevalt Lene Hanseni diskursuseanalüüsi esimesest mudeli kriteeriumitest võib väita, et Kaitsepolitseiaastaraamatud on sobilikud algallikad teema uurimiseks. Kaitsepolitseiameti aastaraamatute näol on tegemist ametliku diskursusega, mis väljendavad julgeolekuteenistuse (institutsiooni) seisukohti. Samuti on täidetud Lene Hanseni esimese mudeli soovitusel, mille kohaselt peab tekstide arv olema

¹⁸ Vaata lähemalt: <https://www.kapo.ee/est/aastaraamatud>

¹⁹ (*ibid*)

²⁰ (*ibid*)

võimalikult suur ja tekstid peavad olema autoriteetsed. Käesoleva töö fookuses on kokku 16 aastaraamatut.²¹

²¹Tähtis on ka Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute strukturealne ülesehitus. Selles osas on oluline aastaraamatutes läbivalt kasutuses olev peatükk „Põhiseadusliku korra kaitse/tagamine“. Antud peatükid on käesoleva töö puhul kõige olulisemad, kuna nendes peatükkides puudutakse kõige enam Venemaa kaasmaalaste poliitikat, andes ülevaate toimunud arengutest, ohtudest ning tagajärgedest.

4. VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKA JULGEOLEKUSTAMINE KAITSEPOLITSEIAMETI DISKURSUSES

4.1. Kõneaktide võrdlev analüüs

Käesolevas peatükis analüüsitakse Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutest välja võetud kõneakte, mis puudutavad Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamist. Empiiriliste allikatena on kasutatud Kaitsepolitsei ameti aastaraamatuid vahemikus aastatel 1998 kuni 2013.²² Analüüsis kasutatavad kõneaktid pärinevad peamiselt „Põhiseadusliku korra kaitse/tagamine“ peatükist, mille fookuses on lisaks Venemaa kaasmaalaste poliitikale ka erinevad Eestis tegutsevad vasak- ja paremäärmuslikud liikumised.

Käesoleva töö algallikateks on 16 aastaraamatut. Esmase aastaraamatute indekseerimine näitas, et kuni 2003. aastani puuduvad aastaraamatutest Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalised julgeolekustavad kõneaktid. Kaitsepolitsei ameti kõige esimene aastaraamat (1998) oli pigem Kaitsepolitsei ameti tööd tutvustav väljaanne, milles tutvustati Kaitsepolitsei ameti eesmärgesid ning seadustest tulenevaid tegevusi ja piiranguid. Selles julgeolekustavad kõneaktid puudusid. Aastast 1999 kuni 2002 oli põhitähelepanu pööratud eelkõige vasak- ja paremäärmuslikele liikumistele. Julgeolekustavad kõneaktid, mis puudutasid kaudselt või otseselt Venemaad, olid valdavalt seotud Venemaal tegutsevate neonatsistlike organisatsioonide – Vene Rahvuslik Ühtsus (barkašovlased) ja Natsionaalbolševistlik Partei (limonovlased) – käsitlemisega. Antud ajaperioodi aastaraamatud (1999-2002) annavad ka hea näite intertekstuaalsusest, sest kolmes aastaraamatus vasakäärmuslust käsitlevad tekstid on üksteisega üsna sarnased.

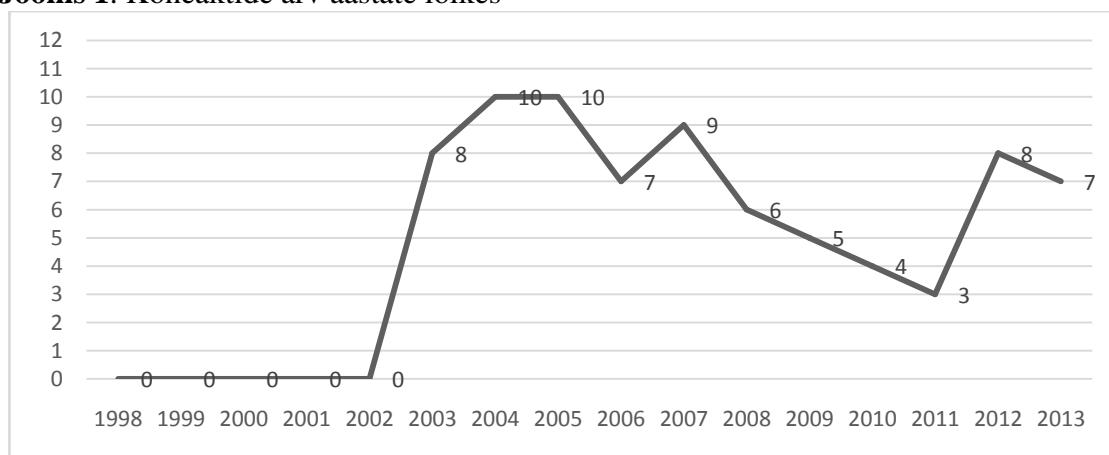
Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamisega alustati 2003. aasta aastaraamatus. Julgeolekustamise algus on tõenäoliselt seotud Venemaa kaasmaalaste poliitikas toimunud arengutega, mis said suurema tähenduse alates 2000. aastast, mil Venemaa Föderatsiooni presidendiks sai Vladimir Putin. Teatud mõttes toimus sel perioodil nii

²²**Oluline vahemärkus:** vajalik on silmas pidada, et igal aastal välja antavad aastaraamatud käivad iga eelmise aasta kohta. Näiteks, kui aastaraamat on välja antud 2010. aastal, siis selles käsitletakse 2009. aastal toimunud sündmusi ja arenguid. Edaspidi kasutatakse tekstisisiselt seda aastat, mille kohta on Kaitsepolitsei amet teinud oma kokkuvõtte. Viidete puhul on sulgudes kajastatud aastat, mil aastaraamat on välja antud.

sisuline kui ka formaalne muudatus Venemaa kaasmaalaste poliitika osas, sest Venemaa kaasmaalaste organisatsioone ei käsitletud enam kui Venemaa Föderatsiooni kohustust, vaid kui ressursi (vt peatükk 2). Nendest arengutest tulenevalt võib arvata, et ka Kaitsepolitsei ameti silmis muutus Venemaa kaasmaalaste poliitika tol ajahetkel tõsisemaks julgeolekuprobleemiks.

Vahemikus 2003. kuni 2013. a. fikseeris autor kokku 77 Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustavat kõneakti. Kõneaktide valikul lähtus autor käesoleva töö metodoloogia peatükis välja toodud kriteeriumitest (vt lk 44). Kõige olulisemad kriteeriumid kõneakti valikul on eeskätt referentobjekti olemasolu, julgeolekuohtu välja toomine ning julgeolekusektori määramise võimalikkus. Käesolevas töös on aluseks võetud 26 kõneakti. Ülejäänud kõneaktid on jäetud kõrvale, sest osad neist ei täida täies mahus meetodist tulenevaid kriteeriume ning osad kõneaktid on üksteist kordavad, mistõttu ei pea autor vajalikuks neid kajastada. Järgneval joonisel (Joonis 1) on välja toodud kõneaktide arvu muutus aastate lõikes.

Joonis 1. Kõneaktide arv aastate lõikes

allikas: autori arvutused

Alljärgnevalt on välja toodud kõneaktid kategoriseeriseerituna, eksistentsiaalse julgeolekuohtu teemavaldkonna lõikes. Kokku on kategooriaid 5. Selline kategoriseerimine võimaldab määrata kindlaks julgeolekustamise protsessi mustrid, mille tagajärjel kujuneb välja selge ülevaade Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevatest julgeolekuohtudest, mis aastate jooksul korduvad. Lähtuvalt teoreetilises osas kirjeldatust, võib osade kõneaktide puhul esineda mitme referentobjekti, julgeolekuohtu, julgeolekusektori käsitlemist korraga. Iga kõneakti järel on lühianalüüs,

mille koondanalüüs on välja toodud peatükis 4.2. Selles analüüsitakse Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamist lähtuvalt töös püstitatud eesmärkidest.

Kõneaktide puhul on oluline arvestada ka konteksti, sest üksikute lausete või sõnade välja toomisest ei piisa, kuna sellisel juhul oleksid need üldisest kontekstist isoleeritud ning ei annaks töö eesmärkide saavutamiseks olulist väärtust. Oluline on aga silmas pidada, et kõikides Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes on läbiva joonena rõhutatud julgeolekuohtudele. Järgneva analüüsi juures on samuti tähtis silmas pidada, et tegemist on rangelt Kaitsepolitsei ameti seisukohtadega. Teisisõnu kajastavad selles töös kasutatavad kõneaktid ning nende analüüs konkreetse institutsiooni diskursust. Sellest tulenevalt ei pretendeeri käesoleva töö analüüs ja tulemused nn tegelikkuse kirjeldamisele ja hindamisele, vaid annab pigem analüütilise hinnangu Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalisest julgeolekustamise diskursusest.

4.2. Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustavad kõneaktid:

Esimeses kategoorias on välja toodud eksistentsiaalsed ohud, mis puudutavad otseselt või kaudselt Eesti mõjutamist. Mõjutamise all on käsitletud sellised teemad nagu Venemaa kaasmaalaste kaudu teostatav Eesti suunaline mõjutustegevus, sekkumine Eesti riigi siseasjadesse/poliitikasse, Eesti suveräänsete otsuste mõjutamine, Eesti-vastane õõnestustegevus, aga ka mitte-eestlaste ja Eesti riigivõimu vastandumise suunaline tegevus jm. Samuti juhib autor tähelepanu sellele, et kõneaktides võib olla kajastatud mitut erinevat julgeolekuohtu, mida on võimalik paigutada näiteks Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamise kategooriasse (kategooria nr 2). Iga kõneakti alguses on lühike ja kokkuvõttev teema, mis võimaldab paremini süstematiseerida kõneaktide sisu ja eesmäärke.

1. „Lähivälismaa“ riikide mõjutamine

„[T]uleb toonitada, et välisriikides elavate nn. kaasmaalaste organisatsioonidele eraldati 2003. aastal Venemaa riigieelarvest otsetoetusteks 160 miljonit rubla. Valdavalt oli nimetatud rahaeraldus suunatud just nn. lähivälismaa - mille hulka loeb Venemaa ka Eesti, Läti ja Leedu - kaasmaalaste toetamiseks. Eesmärgid on ilmsed: tagada Venemaa naaberriikides Venemaale lojaalsed vene keelt kõnelevad

kaasmaalased, kellede kaudu saaks tulevikus eelnimetatud riike mõjutada ja neid seeläbi kaudselt Venemaa huvifääris hoida. Kaasmaalaskonna osas teostatakse nii otsest kui kaudset nn. positiivse hõlmamise poliitikat, rünnates samas teisest küljest Eestit mitmesuguste propagandistlike poliitiliste avaldustega - näiteks suurendada vene keele staatust.“ (Kapo 2004: 12)

Antud kõneaktis viitab Kaitsepolitseiamet Venemaa kaasmaalaste poliitika rahastamisele. Lisaks sellele on välja toodud kaasmaalaspoliitika varjatud eesmärgid, mis Kaitsepolitseiameti diskursuses väljendavad julgeolekuohtu eeskätt lähivälismaa, sealhulgas Eesti, mõjutamises ning Venemaa huvifääri hoidmises. Käesoleva töö teoreetilisest osast tulenevalt käsitletakse referentobjektina riiki kui tervikut, kuid lähtudes Venemaa kaasmaalaste kontseptsioonist, siis referentobjektina on määratletud ka Eesti mitte-eestlaste kogukond. Taolised julgeolekuohud referentobjektile on teoreetiliselt osas paigutatud poliitilisse ja sotsiaalsesse julgeolekusektorisse. Kõneakti stiili poolest on tegemist hoiatusega, sest on viidatud tulevastele võimalikele tagajärgedele.

2. Integratsiooni takistamine ja Eesti mõjutamine

„Kuigi rahvusvahelisel tasandil kritiseerib Venemaa pidevalt Eesti probleeme ja suutmatust siinse vene kogukonna integreerimisel Eesti ühiskonda, on tema enda poolt "kaasmaalaste abistamise" nime all arendatav tegevus otseselt suunatud siinse kogukonna Eestisse integreerumise vastu ning teenib hoopis nimetatud kogukonna Venemaaga sidumise eesmärke.[...] Nimetatud teema kokkuvõttena prognoosib kaitsepolitsei "kaasmaalaste" temaatika jätkuvat rõhutamist Venemaa poolt välispoliitilisel tasandil kõikvõimalikes kontekstides, eriti aga nn inimõiguste kaitse aspektist. Seejuures paikneb rõhuasetus jätkuvalt rahvusvahelistel organisatsioonidel (Euroopa Liit, Euroopa Nõukogu, NATO, OSCE, ÜRO) ning teravik on suunatud Eesti mõjutamisele nende organisatsioonide juhtorganite või liikmesriikide kaudu.“ (Kapo 2005: 17)

Sarnaselt eelmisele kõneaktile, käsitleb ka selles kõneaktis Kaitsepolitseiamet Venemaa kaasmaalaste poliitika püüdlusi takistada Eesti venekeelse kogukonna integreerumist julgeolekuohuna. Teiseks on välja toodud Eesti riigi mõjutamist rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu. Referentobjektideks on venekeelne elanikkond ja Eesti riik

tervikuna. Sellest tulenevalt toimub tegevus sotsiaalses ja poliitilises julgeolekusektoris. Kõneakti stiiliks on väide ja hoiatus, kuna Kaitsepolitseiamet prognoosib kaasmaalaste temaatika jätkuvat rõhutamist rahvusvahelistes organisatsioonides ning sellest tulenevalt on alust arvata, et sellise tegevusega üritatakse mõjutada Eesti riiki.

3. Sekkumine Eesti siseasjadesse ja vene kogukonna mõjutamine Venemaa huvides

„Moskvas toimunud konverents ja seal tõstatatud teemad kinnitavad veelkord tõsiasja, et Venemaa üritab jätkuvalt saavutada mõjuvõimu endiste NSV Liidu riikide, sealhulgas Eesti üle, sekkudes oma kaasmaalaspoliitikaga sageli nimetatud riikide siseasjadesse. Eelkõige püütakse poliitilise ja informatsioonilise, aga ka jõulise kultuurilise mõjutamise kaudu nendes riikides elavat vene kogukonda rakendada Venemaa riiklikes huvides. Gruusia, Ukraina ja Moldova läänemeelse orientatsiooni tõttu on Kreml asunud üsnagi palavikuliselt ümber hindama senise mõjutamise tõhusust.“ (Kapo 2006: 11)

Kaitsepolitseiameti kõneaktis kajastatud julgeolekuohud – sekkumine Eesti riigi siseasjadesse ja venekeelse kogukonna mõjutamine – on paigutatavad poliitilise ja sotsiaalse julgeolekusektori konteksti. Nendes sektorites käsitletavat referentobjektid on antud kõneakti puhul väga selgelt välja toodud – Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik tervikuna. Kõneakt on ülesehitatud olukorra kirjeldamiseks, teisisõnu kasutatakse näiteid ja veenvaid argumente, millest tulenevalt on tegemist väitega.

4. Eesti sisepoliitika mõjutamine

„Iseloomuliku tendentsina on Eestis olnud pidevalt märgatav vaenulike eriteenistuste soov mõjutada ühelt poolt Eesti riigi otsuseid, poliitilisi seisukohti ja avalikku arvamust, teiselt poolt aga muude riikide seisukohti ja avalikku arvamust Eesti suhtes. Kõnealust mõjutegevust püütakse teostada nii Eesti kontaktide kui ka rahvusvaheliste institutsioonide ja teiste riikide kaudu. Idanaabri eriteenistuste aktiivse luure- ja mõjutegevuse põhiobjektiks 2006. aastal oli ennekõike sinne vene elanikkond, ent mõjutada püüti ka erinevaid Eesti poliitikuid, ärimehi ja arvamuslimedreid ning viimaste kaudu Eesti sisepoliitikat tervikuna. Esines ka katseid mõjutada või koguni survestada Eesti sise- ja välispoliitikat Euroopa Liidu ja

rahvusvaheliste organisatsioonide ning nendesse kuuluvate riikide poliitiliste ringkondade kaudu. (Kapo 2007: 17)

Kaitsepolitsei ameti kõneaktis mainitakse Venemaa eriteenistuste tegevusi Eesti suunal. Kuigi kõneaktis pole otseselt tegemist Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamisega, siis lähtudes Kaitsepolitsei ameti läbivast seisukohavõtust (nt järgmine kõneakt), mille kohaselt on Venemaa kaasmaalaste poliitika realiseerimisel oma roll ka eriteenistustel, võib tinglikult antud kõneakti pidada kaasmaalaspoliitikat julgeolekustavaks kõneaktiks. Julgeolekuohuna on välja toodud mõjutustegevus, mis väljendub Eesti venekeelse elanikkonna ning ka poliitikute, ärimeeste ja arvamussliidrite mõjutamises, mille kaudu mõjutatakse Eesti sisepoliitikat tervikuna. Järelikult on referentobjektiks venekeelne elanikkonda, Eesti riiki tervikuna kui ka majandustegevuse esindajaid. Sellest omakorda järeldub, et julgeolekustamine toimub poliitilises, sotsiaalses kui ka majanduslikus julgeolekusektoris. Kõneakti stiililt on tegemist väitega.

5. Mõjutustegevus ja sekkumine Eesti siseasjadesse

„Ei ole saladus, et paljude Venemaa välispoliitilistest ambitsioonidest tulenevate riiklike otsuste sünni juures, kus “tööriistadena” kasutatakse kaasmaalasi või majandushoobasid, osalevad suuremal või vähemal määral eriteenistused. Seega ei saa 2007. aasta jooksul vastuluure valdkonnas toimunud arenguid vaadelda lahus pingestunud ühiskondlikest ja poliitilistest protsessidest ning 2007. aasta aprillisündmustest. [...] Julgeoleku seisukohalt väärivad tähelepanu “projektid”, mis on juba mõnda aega Vene Föderatsiooni eriteenistustes n.ö. riikulitel seisnud: ametliku kakskeelsuse nõue Eestis, 0-kodakondsus, nn. võrdsed õigused (mis sisuliselt tähendab vaba õigust töötada mistahes riigiametis ja ametikohal).“ (Kapo 2008: 8)

Käesolevas kõneaktis mainitakse Venemaa eriteenistusi, mida on varasemalt seostatud Venemaa kaasmaalaste poliitikaga, mis julgeoleku seisukohalt väljendab ohtu Eesti riigile. Teiseks viitab Kaitsepolitsei amet kaasmaalaste poliitika programmi raames välja töötatud projektidele, mis Kaitsepolitsei ameti hinnangul väärivad julgeoleku seisukohalt tähelepanu. Seega võib referentobjektina käsitleda Eesti vene keelt kõnelevat

kogukonda ning Eesti riiki tervikuna. Kõneakti kaudu toimub julgeolekustamine poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakti stiili poolest on tegemist väitega.

6. Eesti-vastane õõnestustegevus

„Kaitsepolitsei ameti olulisi töösuundi on tuvastada ja tõkestada Eesti-vastane Venemaa mõjutustegevus. Kahjuks on üheks tähtsaimaks mõjutusvahendiks muutumas nõndanimetatud Venemaa kaasmaalased ehk väljaspool Venemaa Föderatsiooni territooriumi elavad venelased.

FSB täidab ka Eestivastases õõnestustegevuses juhtivat rolli, sest tal on välja töötatud selge strateegia, kuidas Eesti riiki kahjustada ja Eesti ühiskonda lõhestada. Kohalike rahvusvähemuste kogukondade kaudu läbiviidav mõjutustegevus ja Eesti sisepoliitika mõjutamise katsed ongi olnud silmatorkavam ja suurim väljastpoolt lähtuv oht. 2008. aastal oli mõjutustegevuses märgata nii vaenulikku ja laimavat propagandat kui ka aktiivsete meetmete kasutamist.“ (Kapo 2009: 24)

Antud kõneakti puhul võib iseloomulikuna välja tuua, et käesoleva töö autori hinnangul hakkab aastate lõikeskujunema teatud muster – kõneaktide fookuses on pideva joonena rõhutatud kaudset või otsest Eesti ja venekeelse elanikkonna mõjutamist ning Venemaa eriteenistuste rolli Venemaa kaasmaalaste poliitika raames. Sarnaselt eelmistele kõneaktidele viitab Kaitsepolitsei amet selleski kõneaktis vene eriteenistuse rollile kaasmaalaspoliitika eesmärkide täitmisel. Julgeolekuohuna käsitleb Kaitsepolitsei amet siinkohal venekeelse elanikkonna mõjutamist, Eesti riigi kahjustamist ja Eesti riigi lõhestamist. Kokkuvõttes on tegemist Eesti sisepoliitika suunalise mõjutustegevusega. Referentobjektidena käsitletaksejärelkult venekeelset elanikkonda ja Eesti riiki tervikuna. Sellest järeldub, et Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevad ohud on julgeolekustatud poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakti stiililt on tegemist väitega.

7. Mitte-eestlaste ja riigivõimu vastandumise suunaline tegevus

„Venemaa tegevus on suunatud sellele, et vastanduksid Eestis elavad venelased (laiemalt kõik mitte-eestlased) ja riigivõim. Tuleb juhtida tähelepanu asjaolule, et “kaasmaalaste” kaitsmine kujutab endast tegelikkuses vaid dekoratiivset katet suurriiklikule välispoliitikale.“ (Kapo 2009: 24)

Kõneaktis on Kaitsepolitsei ameti poolt julgeolekuohuna käsitletud Eestis elavate mitte-eestlaste ja riigivõimu võimalikku vastandumist. Kuna julgeolekuoht võib väljenduda nii poliitilises kui sotsiaalses sektoris, siis on see paigutatud mõlemasse sektorisse. Tulenevalt sellest käsitletakse referentobjektidena mitte-eestlasi ja riigivõimu. Kõneakti stiililt on tegemist väitega.

8. Sekkumine riigi siseasjadesse ja kaasmaalastega manipuleerimine

„Iga riigi kohus on kaitsta oma kodanikke ja toetada rahvuskaaslast välismaal. Probleemid tekivad siis, kui selle raames püütakse pidevalt sekkuda teise riigi siseasjadesse ja viia ellu oma mõjusfääride poliitikat. Lühikest aega võib säärane tegevus oluliselt kahjustada teise riigi julgeolekuhuve. Pikemas perspektiivis mõjub teguviis aga negatiivselt sekkuvale riigile endale, sest rahvuskaaslased ja –kultuur muudetakse välispoliitika pantvangideks. Venemaa jõupingutusi kaasmaalaste (nii nimetab Venemaa keskvõim oma välismaal elavaid rahvus- ja mõttekaaslast) poliitikas võib kokku võtta nelja K poliitikana – koordineerimine, konsolideerimine, kommunikatsioon, kaitsmine. Inglise keeles akronüüm СССР: Coordination, Consolidation, Communication, Protection. Poliitika eesmärk on Venemaa kontrollitud teabevälja abil muuta niinimetatud kaasmaalased ühtseks manipuleeritavaks massiks, avardades nõndaviisi oluliselt riigi välispoliitilist arsenalit.“ (Kapo 2010: 12)

Kõneaktis kajastatud julgeolekuohud väljenduvad eeskätt teise riigi, tinglikult Eesti, siseasjadesse sekkumises, viimaks ellu oma mõjusfääride poliitikat. Kaitsepolitsei ameti hinnangul kahjustab selline tegevus teise, Eesti, riigi julgeolekuhuve. Kontekstuaalselt viidatakse Venemaa kaasmaalaste poliitika tegevusele, millega sekkutakse Eesti siseasjadesse. Üheks sekkumise vahendiks on Venemaa kaasmaalased, teisisõnu Eesti venekeelne elanikkond. Järelilikult toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline julgeolekustamine poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Referentobjektiks on Eesti riik tervikuna ning Eesti venekeelne elanikkond. Kõneakt on stiililt väite formaadis.

9. Kaasmaalastega manipuleerimine ja Eesti suveräänsete otsuste mõjutamine

„Venemaa käsitus “kaasmaalastest” kui teiste riikide elanikest, kes ei pruugi isegi olla Venemaa kodanikud, kuid võivad omada ajaloolistel põhjustel Venemaa suhtes

õiguslikku eristaatust, erineb oluliselt meie arusaamadest. Selle käsituse peamine eesmärk ei ole kultuurilise sideme säilitamine ja kodumaale tagasikutsumine, vaid teatud inimrühmadega manipuleerides nende asukohariigi suveräänsete otsuste mõjutamine ja oma probleemidelt tähelepanu kõrvalejuhtimine.“(Kapo 2012: 9)

Kõneaktis on välja toodud väga selged Kaitsepolitsei ameti arusaamad kaasmaalastest, mis Kaitsepolitsei ameti hinnangul erinevad sellest, kuidas Venemaa käsitleb kaasmaalasi. Sellest koorub julgeolekuoht, mis Kaitsepolitsei ameti diskursuses väljendub hoopis selles, et kultuuriliste sidemete varju all püütakse manipuleerida teatud inimrühmadega, kelle kaudu saaks mõjutada sihtriikide suveräänseid otsuseid. Autor käsitleb referentobjektina järelikult Eesti riiki, mis viitab selgelt poliitilise julgeolekusektorisesele tegevusele ning teisalt on referentobjektina käsitletud venekeelset elanikkonda, mis kuulub sotsiaalse julgeolekusektori alla. Kõneaktis on kasutatud väite stiili.

10. Vene keele eristaatus ja venekeelse elanikkonna poliitilise survevahendina mobiliseerimine

„Venemaa kaasmaalaspoliitika prioriteetide hulka kuulub jätkuvalt vene keele Nõukogude Liidu aegse eristaatuse ja venekeelse haridussüsteemi säilitamine väljaspool Venemaad. Seeläbi loodetakse muu hulgas säilitada Venemaa pikaajalist poliitilist mõju Balti riikides ja võimalusi siinset venekeelset elanikkonda poliitilise survevahendina mobiliseerida. [...] Arvestades, et Venemaa Föderatsioonil on kavas senisest enamgi panustada naaberriikide haridus- ja keelepoliitika mõjutamisse ning noortega seotud projektidesse, siis jääb hariduse ja noortega seotud valdkond seniks ka Kaitsepolitsei ameti põhiseadusliku korra kaitse huviorbiiti.“(Kapo 2013: 6)

Kaitsepolitsei amet käsitleb julgeolekuohuna venekeelse haridussüsteemi säilitamist, mille kaudu saaks Venemaa omada suuremat poliitilist mõju Balti riikide üle. Samuti on julgeolekuoht see, kui Venemaa kaasmaalaste poliitika raames kasutatakse Eesti venekeelset elanikkonda poliitilise survevahendina. Kuna kõneaktis peetakse antud valdkonna tegevusi põhiseadusliku korra kaitse seisukohalt oluliseks, siis võib tinglikult eeldada, et selliseid tegevusi võib pidada julgeoleku seisukohalt ohtlikuks. Tulenevalt nimetatud julgeolekuohtudest on referentobjektideks Eesti venekeelne elanikkond ja

Eesti riiki tervikuna. Sellest järeldub, et julgeolekustamine toimub poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakt on oma loomult ülesehitatud hoiatusele, kuna kõneaktis viidatakse Kaitsepolitsei ameti poolsele jätkuvale huvile ning Venemaa Föderatsiooni kavatsustele.

11. Asukohariikide suveräänsete otsuste mõjutamine

„Uuenduslikuks võib pidada lähenemist, mida Venemaa ametnike retoorikas nimetatakse „vanemlikust mudelist loobumiseks töös kaasmaalastega”. [...] Öeldu ei piirdu enam avalikkusele mõeldud jutuga kellegi õiguste kaitsmisest, vaid väljendab üllatavalt avameelselt kaasmaalaspoliitika tegelikke eesmärgi: organiseeritud ja Venemaaga seotud gruppide loomist, kes suudaksid ilma Venemaa nähtava sekkumiseta mõjutada asukohariikide suveräänseid otsuseid.“ (Kapo 2013: 6)

Julgeolekuohuna on käsitletud siinkohal erinevaid Venemaa kaasmaalaste poliitikaga seotud organiseeritud elanikkonnagrupid eri riikides, kes suudaksid ilma Venemaa nähtava sekkumiseta mõjutada asukohariikide suveräänseid otsuseid. Tulenevalt sellest on referentobjektiks Eesti kui üks asukohariikidest. Julgeolekuoht paigutub poliitilisesse sektorisse. Kõneakt on oma loomult väite stiilis.

12. Kaasmaalaste kontrollimise abil asukohariikide mõjutamine

„Kohalik [Eesti] koordinatsiooninõukogu on osa ulatuslikumast Venemaa kaasmaalaste valitsuskomisjoni ja Venemaa välisministeeriumi koordineeritud ülemaailmsest Venemaa kaasmaalaste koordinatsiooninõukogude süsteemist. Selle ambitsiooniks on Venemaa välispoliitika eesmärkidest ja huvidest lähtuvalt ning Venemaa ametkondade suunamisel organiseerida ja koordineerida välisriikides elavat vene diasporaad. Kaasmaalaspoliitika eesmärk on venekeelse elanikkonna kontrollimise abil asukohariikide otsuste mõjutamine, kasutades selleks juba KGB aegadest teada mõjutustegevuse meetodeid, aga ka lihtsalt tegevuse rahastamist.“ (Kapo 2014: 6)

Siinkohal on tegemist ühe konkreetse Venemaa kaasmaalaste poliitikat rakendava organisatsiooni (koordinatsiooninõukogu) julgeolekustamisega, mis väljendub julgeoleku seisukohalt ohuga mõjutada eeskätt venekeelse elanikkonna kontrollimistläbi

asukohariike, sealhulgas Eestit. Referentobjektina on käsitletud Eesti venekeelset elanikkonda kui ka Eesti riiki tervikuna. Tulenevalt sellest toimub julgeolekustamine poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakti stiili poolest on tegemist väitega.

13. Põhiseadusliku korra ohustamine

„Oluline on aidata inimestel märgata pehme jõu ja süütute mõistete taha peidetud vaenulikke mõjutustegevust ja propagandat. Toonitame veel kord, et kuna V. Putini režiim üritab meie Eesti inimesi Venemaa kaasmaalasteks nimetada ja häälestada Eesti riigi vastu, võib see ohustada põhiseaduslikku korda.“ (Kapo 2014: 2)

Antud kõneakt on väga hea näide julgeolekustavast kõneaktist. Esiteks on selgelt öeldud, et Venemaa kaasmaalaste poliitika ohustab põhiseaduslikku korda. Teiseks on referentobjektidena käsitletud nii „meie Eesti inimesi“ (täpsustamata, keda selle all tegelikult mõeldakse) kui ka Eesti riiki kui tervikut. Järelikult toimub julgeolekustamine poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakt on oma loomu poolest hoiatav, kuna viidatakse võimalikule realiseeruvale ohule.

Teise kategooria keskmes on ennekõike otsene või kaudne Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine. Kuigi venekeelse elanikkonna suunaline mõjutustegevus on abstraktne käsitlus, siis antud kategoorias kuuluvad mõjutustegevuse hulka sealhulgas sellised teemad nagu venekeelse elanikkonna konsolideerimine, integratsiooni blokeerimine/takistamine, venekeelse elanikkonna liitmine Venemaa huvides, venekeelse elanikkonna segregatsioon aga ka manipuleerimine. Sarnaselt eelmisele kategooriale - Eesti mõjutamine - on ka antud kategoorias paljud kõneaktid suunatud mitme julgeolekuohu käsitlemisele. Tinglikult on võimalik osad eelmise kategooria kõneaktid (nt kõneaktid nr 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 12) paigutada ka antud kategooriasse. Samuti on võimalik osa alljärgnevatest kõneaktidest (nt kõneaktid nr 13, 14, 17, 18) paigutada Eesti mõjutamise kategooriasse. Lähtudes töö teoreetilises osas väljatoodud selgitustest on selline kahemõtteline kategoriseerimine võimalik, kuna julgeolekustaja võib ühes kõneaktis viidata mitmele julgeolekuohule ning kaitsta korraga kahte või enamat referentobjekti.

14. Eesti vene keelt kõneleva elanikkonna mõjutamine

„Sisuliselt tähendab see seda, et Venemaa üritab mõjutada näiteks Eestis elavat nooremat vene keelt kõnelevat elanikkonda kõrghariduse omandamise pakkumistega nii Eestis kui ka Venemaal (mõistagi Vene Föderatsiooni õppeprogrammide alusel) ning nimetatud õppe kaudu siduda taolisi noori rohkem Venemaa kui Eestiga.

Eelkirjeldatud kontseptsioon ning Eestis asuva Vene Föderatsiooni suursaatkonna ja teiste Venemaa riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste tegevus osutab selgele Venemaa huvile mõjutustegevuseks, mille sihtgrupiks on pikaajalises perspektiivis valitud just ülikooli astuv haritud venekeelne noorem põlvkond, kes on praegu veel mõjutatav ning kellest hiljem saaks Venemaa lobbygrupp Eesti riigiasutustes või erasektoris. [...] Taolise aktiivse tegevuse eesmärgiks on ühelt poolt mõjutada Eesti Vabariigi integratsioonipoliitikat, takistada venekeelse elanikkonna integreerumist ning luua Venemaale pidev välispoliitiline võimalus süüdistada Eestit integratsioonipoliitika nõrkuses. Teiselt poolt võimaldab kõnealuste venekeelsete stipendiumide pakkumine näidata Venemaad kui tõelist venekeelse elanikkonna toetajat.“ (Kapo 2004: 13)

Käesoleva kõneakti fookuses on Kaitsepolitseiameti hinnang, mille kohaselt toimub Eesti vene keelt kõneleva noorema põlvkonna võimalik mõjutamine. Julgeolekuoht väljendub siinkohal eelkõige noorte mõjutamises, kellest saaks tulevikus Venemaa „lobbygrupp“ Eesti riigiasutustes või erasektoris. Samuti on viidatud asjaolule, mille kohaselt üritatakse Venemaa kaasmaalaste poliitika kaudu siduda Eestis elavaid vene noori Venemaaga. Kolmanda julgeolekuohuna toob Kaitsepolitseiamet välja integratsiooni takistamist. Selliste julgeolekuohtude sihtmärgid – referentobjektid – on Eestis elavad vene noored, riigiasutused ja erasektor. Tulenevalt sellest võib julgeolekuohud ja referentobjektid paigutada vastavalt poliitilisse, sotsiaalsesse ja majanduslikku julgeolekusektoris. Kõneakti stiil on selgelt hoiatav, kuna viidatakse tulevastele võimalikele sündmustele. Oluline on lisada, et töö peatükist 3 (Venemaa kaasmaalaste poliitika) lähtuvalt on vene keele, kultuuri ja hariduse edendamine ka üks Venemaa kaasmaalaste poliitika ametlikest eesmärkidest.

15. Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine ja Balti riikide positsioonide nõrgestamine

„Venemaa poolt kärarikkalt deklareeritav ja afišeeritav kaasmaalaste huvide kaitsmine seisneb jätkuvalt Eesti venekeelse elanikkonna eesmärgipärasel omakasupüüdlikus mõjutamises ning vastava propagandistliku retoorika kasutamises nii rahvusvahelistes organisatsioonides kui ka kahepoolsetes suhetes (suurte) lääneriikidega. Tegemist on Venemaa jätkuva püüdlusega kasutada kõnealust propagandistlikku "kaarti" nii oma sise- kui ka välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Välispoliitiliselt tähendab see eelkõige püüdu nõrgestada Balti riikide positsioone rahvusvahelisel tasandil. Samuti püütakse "kaasmaalaste inimõiguste pidevale rikkumisele" viidates kaubelda endale välja paremaid lähtepositsioone või tingimusi suhetes/läbirääkimistes nii NATO kui ka Euroopa Liiduga.“ (Kapo 2005: 14)

Selles kõneaktis viitab Kaitsepolitsei amet taaskord julgeolekuohule, mis väljendub Eesti venekeelse elanikkonna eesmärgipärasel mõjutamises, mille kaugem eesmärk on nõrgestada Balti riikide rahvusvahelist positsiooni. Kõneaktis kajastatud julgeolekuohud on paigutatavad poliitilisse ja sotsiaalsesse julgeolekusektorisse ning referentobjektideks on sellisel juhul venekeelne elanikkond ja Balti riigid. Kuna kõneaktis ei viidata tulevastele sündmustele, siis on kõneakt stiililt väite formaadis.

16. Vene diasporaa konsolideerimine ja infopoliitiline mõjutamine

„VRKAVi [Välismaaga Regioonidevahelise ja Kultuurisidemete Arendamise Valitsus] ametlike ülesannete hulka kuulub sidemete tugevdamine välismaal elavate kaasmaalastega, tegelikult eesmärgiks võib aga pidada eelkõige vene diasporaa konsolideerimist lähiriikides ning "lähivälismaal" elavate vene kogukondade ja nende asukohamaade elanike infopoliitilist mõjutamist Moskva huvides – seda eriti pärast mitmetes SRÜ riikides toimunud liberaalseid revolutsioone.“ (Kapo 2006: 11)

Kõneaktis nimetatud Välismaaga Regioonidevahelise ja Kultuurisidemete Arendamise Valitsus on üks Venemaa kaasmaalaste poliitika programmi organisatsioonidest, mis Kaitsepolitsei ameti hinnangul täidab vene diasporaa konsolideerimise – väljaspool Vene Föderatsiooni elavate vene rahvusest inimeste liitmise – eesmärki. Tulenevalt

sellest käsitletakse Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus selliseid tegevusi julgeolekuohuna. Referentobjektina käsitletakse „lähivälismaal“ elavaid kaasmaalasi, kaudselt Eestis elavat venekeelset elanikkonda. Järelikult toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakti stiil väljendub väite formaadis.

17. Integratsiooniprotsesside blokeerimine

„Oluliselt elavnes 2006. aastal Venemaa välispoliitilise tööriistana kasutatav ametlik nn. kaasmaalaste poliitika. Mainimist väärrib oktoobris Peterburis toimunud ülemaailmne Kaasmaalaste kongress, kus Venemaa ametnike taktikepi all kõlasid ka Eesti-vastased süüdistused. [...] Nn. kaasmaalaste poliitika raames võeti 2006. aastal vastu mitmeid programme, millega sisuliselt püütakse luua Eestist muljet kui kahe konfliktse kogukonnaga riigist ning ühtlasi blokeerida integratsiooniprotsesse Eesti ühiskonnas.“ (Kapo 2007: 11)

Kaitsepolitsei ameti kõneaktist järeldub, et integratsiooniprotsesside blokeerimist käsitletakse julgeolekuohuna. Kuna referentobjekti pole sõnaliselt nimetatud, siis tinglikult võib selleks pidada Eestis elavat venekeelset kogukonda, kellelt eeldatakse integreerumist Eesti ühiskonda. Tulenevalt sellest paigutub julgeolekuoht sotsiaalsesse julgeolekusektoris. Kõneakt on väljendatud väite stiilis.

18. Vene kogukonna liitmine ja Eesti-vastane mõjutustegevus

„SVR-i poliitilise luure ohvitserid osalesid kohe mitmetel Venemaa kaasmaalaste üritustel. Näiteks juunis 2007 viibis Tallinna hotellis „Ecoland“ toimunud Venemaa kaasmaalaste konverentsil patroonina SVR-i Poliitilise Luure Peavalitsuse ametnik Vladimir Pozdorovkin, kes tutvustas kohalviibinutele kaasmaalaste programmi „Russki Mir“ (Vene maailm). [...] Seega püüab SVR vene kogukonnas toimuvatest protsessidest aktiivselt osa võtta, et kasutada neist kontaktidest avanevaid võimalusi tulevikus Vene välispoliitilistes huvides. [...]. Kaitsepolitsei ameti hinnangul on oluline osa diplomaatilise katte all töötavate SVR-i ohvitseride tegevusest ja huvifüürist Eestis suunatud kohaliku vene kogukonna liitmisele, nende tegevuse suunamisele ja koordineerimisele, samuti mõjutegevusele kogukonna kaudu. Kogukonda püütakse esmalt allutada Moskva diktaadile. Selleks teostatakse aktiivset Eesti-vastast ja Venemaa huvidest lähtuvat mõjutegevust vene kogukonnas,

Eesti riigiametnike ja äriühingute esindajate seas ning ka teiste riikide diplomaatide hulgas.“ (Kapo 2008: 11)

Iseloomulikuna eelmisele kategooriale – Eesti mõjutamine – milles on välja toodud vene eriteenistuste roll Venemaa kaasmaalaste poliitikas, siis ka antud kõneaktis viitab Kaitsepolitsei amet otseselt vene eriteenistuste seosele Venemaa kaasmaalaste poliitikaga. Julgeolekuohuna on käsitletud Eesti vene kogukonna liitmine, suunamine, koordineerimine ja üldine mõjutustegevus selle kogukonna kaudu. Julgeolekuohu paigutub poliitilisse, sotsiaalsesse ja majanduslikku julgeolekusektorisse, sest referentobjektidena on käsitletud Eesti vene kogukonda, Eesti riigiametnikke ning äriühingute esindajaid. Kõneakti stiililt on tegemist väitega.

19. Eesti-vastane mõjutustegevus ja kaasmaalastega manipuleerimine

„Põhiseadusliku korra ohud püsisid 2010. aastal sarnastena eelneva aastaga. Kuigi riigi julgeolekule tõsist ohtu kujutavat äärmuslust Eestis ei ole, jätkab kaitsepolitsei tööd selle tekke ärahoidmiseks. Endiselt teeb muret Venemaa kaasmaalaspoliitika ja Eesti-vastane mõjutustegevus. Venemaa kaasmaalaspoliitika Eesti suunal jäi oma eesmärkidelt ja sisult endiseks - muuta välismaal elavad rahvus- ja mõttekaaslased kontrollitud teabevälja abil ühtseks manipuleeritavaks massiks ja Venemaa välispoliitika instrumendiks.“ (Kapo 2011: 7)

Nagu kõneaktis selgub, siis julgeoleku seisukohalt teeb Kaitsepolitseiametile endiselt (võrdluses varasemate aastatega) muret Venemaa kaasmaalaste poliitika, mille eesmärkideks on Eesti-vastane mõjutustegevus ja kaasmaalastega manipuleerimine. Tulenevalt sellest on referentobjektidena käsitletud Eesti riik tervikuna, aga samas ka Eesti venekeelne elanikkond. Sarnaselt paljudele varasematele kõneaktidele on selles kõneaktis tegemist poliitilise ja sotsiaalse julgeolekusektori kaitsmisega. Kõneakt on esitatud väite stiilis.

20. Venekeelse elanikkonna segregatsioon

„Venekeelse diasporaa käsitlemine Venemaale lojaalsete „kaasmaalastena” ja Eesti riigi soov integreerida venekeelseid elanikke Eesti ühiskonda on omavahel võistlevad kontseptsioonid ning seda mõistavad selgelt ka Venemaa kaasmaalaspoliitika ideoloogid. Selle poliitika kriitiliseks edueelduseks on

venekeelse elanikkonna segregatsioon elukohariikides. Venemaa välisministeeriumist ja teistest riiklikest kanalitest lähtuvad etteheited Eesti integratsiooniprotsessile või selle üksikutele osadele ei ole selles valguses kuidagi tõsiselt võetavad ega siirad.“(Kapo 2013: 5-6)

Kaitsepolitsei ameti kõneaktis on viidatud Venemaa kaasmaalaste poliitika püüdlusele segregeerida Eesti venekeelset elanikkonda, mida käsitletakse julgeoleku seisukohalt ohtlikuna²³. Referentobjektina käsitletakse Eesti venekeelset elanikkonda, järelikult toimub julgeolekustamisprotsess sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneakti stiili poolest on tegemist väitega.

Kolmanda kategooriaaluseks on võetud kõneaktid, mis kajastavad Eesti mõjutamist rahvusvaheliste organisatsioonide (nt EL jmt) kaudu. Iseloomulikuna eelmisele kahele kategooriale, on ka osades järgnevatel Kaitsepolitsei ameti kõneaktides käsitletud mitut julgeolekuohtu korraga.

21. Venemaa huvides surve avaldamine

„Samaaegselt nn. kaasmaalaste toetamisele on Venemaa teinud Eesti mõjutamiseks ka mitmeid rahvusvahelisi katseid, näiteks rahvusvaheliste organisatsioonide ja ka EL-i kaudu, esinedes mitmete Venemaale “traditsiooniliste” avaldustega siinse vene kogukonna tagakiusamise ammu äraleierdatud teemal. Samuti on püütud avaldada survet Eesti ärieliidile ja poliitikutele, et suruda läbi Venemaa huvidele vastavaid majanduslikke või poliitilisi otsuseid. Märkimata ei saa jätta ka Venemaa Julgeolekunõukogu hiljutist avaldust võimalike ennetavate relvalöövide andmiseks kaasmaalaskonna toetamiseks.“(Kapo 2004: 12)

Kaitsepolitsei ameti kõneakti fookuses on kolm teemat: Eesti mõjutamine rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu, Eesti ärieliidi ja poliitikute surveamine, ning Venemaa Julgeolekunõukogu avaldus kaasmaalaste toetamiseks. Antud kõneakti puhul on julgeoleku seisukohalt olulised kõik kolm teemat. Kuna referentobjektina käsitletakse Eestit tervikuna, Eesti ärieliiti ja poliitikut, siis on järelikult siinkohal

²³ Segregeerumise all on ilmselt mõeldud Eesti elanikkonna segregeerumist ehk lõhede tekitamist eestlaste ja venelaste vahel. Kõneaktis on küll viidatud venekeelse elanikkonna segregatsioonile, kuid selline väide on Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevalt igati ebaloogiline, sest selle poliitika eesmärk on siiski koondada vene keelt kõnelevad inimesed.

tegemist poliitilise ja majandusliku julgeolekusektorisisesse julgeolekustamisprotsessiga. Venemaa Julgeolekunõukogu näide ei pruugi küll otseselt seotud Venemaa kaasmaalaste poliitika programmiga, kuid tinglikult võib öelda, et viide relvalöökidele väljendab julgeolekuohtu ning sellest tulenevalt on tegemist julgeolekustamisega. Referentobjektiks on riik tervikuna, sest viide relvalöökidele kuulub sõjalisesse sektorisse. Kõneakti stiili poolest on siinkohal tegemist nii väite kui ka hoiatusega.

22. Eesti sisepoliitika mõjutamine

„Venemaa edasisteks välispoliitilisteks prioriteetideks seoses Euroopa Liidu Vene Parteide Föderatsiooni ja Euroopa Vene Alliansiga on eelkõige kaasmaalaste organisatsioonide ning vene parteide kasutamine oma välispoliitilistes huvides suhetes Euroopa Liiduga, millega kaasneb ka püüid mõjutada Eesti sisepoliitikat. [...]Proгноosime 2006. aastaks kaasmaalaste temaatika ja poliitika edasist reformimist. Põhiliseks kujuneb mitte niivõrd otsene rahaline toetus kaasmaalastele, vaid mitmesuguste soodustuste tegemine. Välispoliitilisel tasandil jätkub kaasmaalaste temaatika rõhutamine nn inimõiguste kaitse aspektist, seda eelkõige rõhuasetusega tegevusele rahvusvahelistes organisatsioonides (EL, NATO, OSCE, ÜRO) ning Eesti mõjutamisele nende organisatsioonide kaudu.“ (Kapo 2006: 15)

Antud kõneakt erineb varasemate aastate omast? selle poolest, et mainitakse kaasmaalasantorganisatsioonide ja vene parteide kasutamist rahvusvahelistes organisatsioonides Venemaa välispoliitilistes huvides, millega kaasneb püüid mõjutada Eesti sisepoliitikat. Nendel teemadel peatuti lühidalt ka käesoleva töö Venemaa kaasmaalaste poliitika peatükis. Tulenevalt sellest on referentobjektina käsitletud Eesti riiki tervikuna ning Venemaa kaasmaalaste poliitika on julgeolekustatud poliitilises sektoris. Kuna välispoliitilisel tasandil prognoositakse kaasmaalaste temaatika jätkuvat rõhutamist, mille kaudu üritatakse mõjutada Eesti riiki, siis tegemist on hoiatava kõneaktiga.

23. Eesti rahvusvahelise positsiooni kahjustamine, kaasmaalastega manipuleerimine ja sekkumine Eesti siseasjadesse

„Venemaa nn kaasmaalaspoliitika on mitmetahuline, kitsamalt seisnedes venekeelsete diasporaade sidumises Venemaaga, ent laiemas plaanis on tegu osaga Venemaa välispoliitikast. Venemaa kasutab diasporaa aktiviste oma poliitiliste

huvide realiseerimiseks, sealhulgas elukohariikide autoriteedi ja rahvusvaheliste positsioonide kahjustamiseks, kuni otsese sekkumiseni iseseisvate riikide siseasjadesse.

Venemaa kaasmaalaspoliitika ambitsiooniks on venekeelse diasporaa ühendamine Venemaa ametkondade kontrolli ja juhtimise alla, mida kõige otsesemalt teostavad kaasmaalaste valitsuskomisjon, välisministeerium ja saatkonnad. Viimastele on omakorda allutatud Venemaa kaasmaalaste koordinatsiooninõukogud asukohariikides. Nõndanimetatud kaasmaalastega üritatakse manipuleerida Venemaa kontrollitud teabevälja abil ja kasutada neid vajaduse korral vahendina oma välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Teiste riikide siseasjadesse sekkumise ettekäändena nimetatakse enamasti vajadust kaitsta kaasmaalaste õigusi“. (Kapo 2013: 5)

Sarnaselt käesoleva töö peatükis 2 väljatoodule (vt peatükk 2. Venemaa kaasmaalaste poliitika), rõhutatakse selles kõneaktis, et Venemaa kaasmaalaste poliitika on osa Venemaa välispoliitikast. Kaasmaalaspoliitika oht seisneb vene diasporaa kasutamises oma poliitiliste huvide realiseerimiseks, sealhulgas asukohariikide rahvusvaheliste positsioonide kahjustamiseks kuni otsese sekkumiseni iseseisvate riikide siseasjadesse. Sellest järeldub, et referentobjektina määratletakse Eesti venekeelset elanikkonda, keda üritatakse mõjutada, ning samuti Eesti riiki, mille siseasjadesse üritatakse sekkuda. Tulenevalt sellest toimub julgeolekustamine poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris. Kõneaktis kasutatakse väite stiili.

Neljanda kategooriafookuses on ennekõike Eesti ettevõtjate ja ärieliidi suunaline mõjutustegevus.

24. Eesti ettevõtjate surveamine

„Oluline on võrdsete konkurentsitingimuste tagamine, välistamaks võimalust, et majanduslike huvide realiseerimise kõrval ei tegeldaks muuga – kas siis isiklikes või riiklikes huvides. Oleme täheldanud tendentsi, et siinsed pidevas rahahädas vene kaasmaalaste organisatsioonid (raha kasutatakse sageli isiklikuks otstarbeks!) on hakanud katsetama Venemaal äri ajavate Eesti ettevõtjate suhtes katteta survemehhanisme – à la kui meid ei rahasta, siis äri ajada ei saa.“ (Kapo 2006: 10)

Erinevalt eelmistest kõneaktidest väljendub julgeolekuoht antud kõneaktis Eesti ettevõtjate mõjutamises. Julgeolekusektoritest on siinkohal kõige sobilikum majanduslik julgeolekusektor, millest tulenevalt on referentobjektina käsitletud Eesti ettevõtjaid. Kõneakti stiililt on tegemist väitega.

25. Eesti ärimeeste-vastane mõjutustegevus

„Oma Eesti-vastases mõjutustegevuses püüab Venemaa aktiivselt ära kasutada Eesti ärimeeste finantshuvisid. Üha enam soovitatakse siinsetel Venemaa kaasmaalastel pöörduda Venemaal ärihuve omavate ärimeeste poole eesmärgiga neid rahastada. Seejuures püütakse kasutada taktikat, kus mõjutustegevuse maksaks kinni mitte Venemaa, vaid Eesti enda maksumaksjad.“ (Kapo 2009: 26)

Käesolevas kõneaktis on julgeolekuohuna käsitletud Eesti ärimeestele suunatud mõjutustegevust. Tulenevalt teoriast toimub siinkohal Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine majanduslikus sektoris ning seeläbi on referentobjektina määratletud Eesti ärimehed. Kõneakt on formuleeritud väite stiilis.

Viiendasse kategooriasse on paigutatud kõneakt, mis ei kuulu otseselt eelnevatesse kategooriatesse. Selles Kaitsepolitsei ameti kõneaktis viidatakse Vene impeeriumi laienemisele.

26. Vene impeeriumi laienemine

„Usutavasti on Ukrainas toimuv avanud paljudeinimeste silmad Venemaa nn kaasmaalaspoliitikategeliku eesmärgi jaolemuse suhtes. Venemaa mõjutustegevusesihiks on laiendada Veneimpeeriumit, kasutades selleks ühevahendina venekeelseid elanikke. Agressioonide ettekäändena kasutatakse venelaste kaitse retoorikat, ignoreerides tõsiasju, mida näeb jakuuleb vaba ajakirjanduse vahenduselkogu maailm. [...] Usume, et Venemaamõjutustegevuse laialdasem mõistmine aitab nii kõigil Eesti elanikel kui ka rahvusvahelisel avalikkusel ohule tõhusamalt vastu seista.“ (Kapo 2014: 2)

Käesolevas kõneaktis käsitletakse julgeolekuohuna mõjutustegevust, mille sihiks on Vene impeeriumi laienemine, kasutades selleks ühe vahendina venekeelseid elanikke. Referentobjektina on käsitletud venekeelseid elanikke, kuid kuna viidatakse Vene

impeeriumi laienemisele, siis tinglikult võib referentobjektiks pidada ka Eesti riiki. Kaasmaalaste poliitika on julgeolekustatud järelikult sotsiaalse ja poliitilise ning tinglikult ka sõjalise julgeolekusektorisiseselt. Kõneakti stiili poolest on tegemist väitega. Samas viidates kõneakti viimasele lausele, sisaldab kõneakt ka hoiatust.

4.3. Tulemuste süntees ja peamised järeldused

Eelmises peatükis on välja toodud 26 kõneakti, mis puudutavad Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalist julgeolekustamist. Lähtuvalt töö eesmärkidest analüüsiti kõneakte vastavalt meetodist tulenevatest kriteeriumitest. Käesoleva alapeatüki eesmärk on võtta kokku eelmises alaosas käsitletu ning anda konkreetset vastused töös püstitatud küsimustele.

Alljärgnevas tabelis (tabel 6) on kajastatud kõik 26 kõneakti. Tabel annab ülevaate peamistest käsitlevatest julgeolekuohtudest, samuti on tabelis välja toodud peamised referentobjektid, kelle kaitseks toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine. Tulenevalt julgeolekuohtude ja referentobjektide määramisest on ära näidatud ka julgeolekusektorid, milles toimub julgeolekustamine. Samuti on iga kõneakti puhul määratud selle stiil, mis annab parema selguse julgeolekustava kõneakti sisust ja eesmärkidest.

Tabel 6. Kaitsepolitsei ameti kõneaktide koondtabel

Kõneakti nr	Allikas, viide	Julgeoleku staja	Julgeolekusekt or	Eksistentsiaalne oht	Referentobjekt	Kõneakti stiil	Aasta
Kategooria 1: Eesti mõjutamine otseselt või kaudselt							
1	Kapo 2004: 12	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	„Lähivälismaa“ riikide mõjutamine	Eesti kui riik, mitte-eestlaste kogukond	Hoiatus	2003
2	Kapo 2005: 17	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Integratsiooni takistamine ja Eesti mõjutamine	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide/Hoiatus	2004
3	Kapo 2006: 11	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Sekkumine Eesti siseasjadesse ja vene kogukonna (informatsiooniline ja kultuuriline) mõjutamine	Eesti riik tervikuna, Eesti venekeelne elanikkond	Väide	2005
4	Kapo 2007: 17	KAPO	Poliitiline, sotsiaalne ja majanduslik	Eesti sisepoliitika mõjutamine	Eesti venekeelne elanikkond, Eesti riik tervikuna, ärimehed	Väide	2006
5	Kapo 2008: 8	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Mõjutustegevus ja sekkumine Eesti siseasjadesse	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide	2007
6	Kapo 2009: 24	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Eesti-vastane õõnestustegevus	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide	2008
7	Kapo 2009: 24	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Mitte-eestlaste ja riigivõimu vastandumise suunaline tegevus	Mitte-eestlased ja riigivõim	Väide	2008
8	Kapo 2010: 12	KAPO	Poliitiline ja majanduslik	Sekkumine riigi siseasjadesse ja kaasmaalastega manipuleerimine	Eesti riik tervikuna ja Eesti venekeelne elanikkond	Väide	2009

9	Kapo 2012: 9	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Kaasmaalastega manipuleerimine ja Eesti suveräänsete otsuste mõjutamine	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide	2011
10	Kapo 2013: 6	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Vene keele eristaatus ja venekeelse elanikkonna poliitilise survevahendina mobiliseerimine, Eesti sisepoliitika mõjutamine	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik (põhiseaduslik kord)	Väide/hoi atus	2012
11	Kapo 2013: 6	KAPO	Poliitiline	Asukohariikide suveräänsete otsuste mõjutamine	Eesti riik	Väide	2012
12	Kapo 2014: 6	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Kaasmaalaste kontrollimise abil asukohariikide mõjutamine	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide	2013
13	Kapo 2014: 2	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Põhiseadusliku korra ohustamine	„Eesti inimesed“ ja Eesti riik	Hoiatus	2013
Kategooria 2: Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine							
14	Kapo 2004: 13	KAPO	Poliitiline, sotsiaalne, majanduslik	Eesti vene keelt kõneleva kogukonna mõjutamine	Eestis elavad vene noored, riigiasutused, erasektor	Hoiatus	2003
15	Kapo 2005: 14	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine ja Balti riikide positsioonide nõrgestamine	Eesti venekeelne elanikkond, Balti riigid	Väide	2004
16	Kapo 2006: 11	KAPO	Sotsiaalne	Vene diasporaa konsolideerimine ja infopoliitiline mõjutamine	Vene diasporaa lähiriikides, sh Eestis	Väide	2005
17	Kapo 2007: 11	KAPO	Sotsiaalne	Integratsiooniprotsesside blokeerimine	Tinglikult Eesti venekeelne elanikkond	Väide	2006
18	Kapo 2008: 11	KAPO	Poliitiline, sotsiaalne ja majanduslik	Vene kogukonna liitmine ja Eesti-vastane mõjutustegevus	Eesti vene kogukond, Eesti riigiametnikud ja äriringkondade esindajad	Väide	2007
19	Kapo 2011: 7	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Eesti-vastane mõjutustegevus ja kaasmaalastega manipuleerimine	Eesti riik ja eesti venekeelne elanikkond	Väide	2010
20	Kapo 2013: 5-6	KAPO	Sotsiaalne	Venekeelse elanikkonna segregatsioon	Eesti venekeelne elanikkond	Väide	2012
Kategooria 3: Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine							
21	Kapo 2004: 12	KAPO	Poliitiline, majanduslik ja sõjaline	Venemaa huvides surve avaldamine	Eesti ärieliit, poliitikud ja Eesti kui riik	Väide/Hoi iatus	2003
22	Kapo 2006: 15	KAPO	Poliitiline	Eesti sisepoliitika mõjutamine	Eesti riik tervikuna	Hoiatus	2005
23	Kapo 2013: 5	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne	Eesti rahvusvahelise positsiooni kahjustamine, kaasmaalastega manipuleerimine ja sekkumine Eesti siseasjadesse	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Väide	2012
Kategooria 4: Eesti ettevõtjate ja ärieliidi mõjutamine							
24	Kapo 2006: 10	KAPO	Majanduslik	Eesti ettevõtjate survestamine	Eesti ettevõtjad	Väide	2005
25	Kapo 2009: 26	KAPO	Majanduslik	Eesti äriemeeste suunaline mõjutustegevus	Eesti äriemehed	Väide	2008
Kategooria 5: muu							
26	Kapo 2014: 2	KAPO	Poliitiline ja sotsiaalne (tinglikult sõjaline)	Vene impeeriumi laienemine	Eesti venekeelne elanikkond ja Eesti riik	Hoiatus	2013

Julgeolekustaja

Käesolevas töös on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustajana käsitletud ainult Kaitsepolitsei ametit. Teoreetilisest osast tulenevalt on julgeolekustaja julgeolekustamisprotsessi käivitaja, kes osutab julgeolekuohule, mis väljendab ohtu teatud referentobjektile, millel on legitiimne õigus eksisteerimiseks. Julgeolekustaja määratlemine tugineb sellele, et Kaitsepolitsei ameti näol on tegemist riikliku asutusega, millel on vajalik legitiimsus ning mis tegutseb riigi huvides. Analüüsid käsitlevad Kaitsepolitsei ametit kui julgeolekustajat metodoloogilisest aspektist, tasub viidata kriitilisele diskursusele, mille kohaselt võimupositsioonilt toodetud diskursus täidab julgeolekustaja huve ja eesmärke. Teisisõnu on tegemist olukorraga, kui Kaitsepolitsei ameti sotsiaalne staatus ja ligipääs informatsioonile võimaldab kontrollida tekstide struktuuri ning toota diskursust, mille tulemusena on diskursuse tarbijate teadmised, hoiakud ja väärtused mõjutatud Kaitsepolitsei ametile vajalikus – antud juhul eduka julgeolekustamise – suunas. Samuti on metodoloogilisest aspektist Kaitsepolitsei ameti julgeolekustajana käsitlemine asjakohane, sest tuginedes Lene Hanseni mudelile, on analüütiline fookus suunatud institutsioonide diskursusele. Samuti näitas kõneaktianalüüs, et kõneaktides kajastatud julgeolekustamise komponentide – julgeolekuohu, referentobjekt jmt – käsitlemine Kaitsepolitsei ameti poolt täidab julgeolekustamise protsessis julgeolekustajale etteseadud kriteeriume. Järelikult saab töö ühe tulemusena öelda, et Kaitsepolitsei ameti tekstid täidavad julgeolekustamise funktsiooni ja seega on Kaitsepolitsei ameti analüüsimine taolisest perspektiivist põhjendatud.

Julgeolekuohud

Töö teoreetilisest osast, kuid eelkõige Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriast tulenevalt on julgeolekuohtude spekter väga lai. Lähtudes sellest on julgeolekustajal võimalik viidata väga erineva iseloomuga julgeolekuohtudele. Käesolevas töös on käsitletud Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekuohuna, mida väljendavad Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes julgeolekustavad kõneaktid. Võttes kokku kõneaktides käsitletud Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevad julgeolekuohud, siis saab jõuda järgmiste tulemusteni:

- (a) kõige enam väljenduvad Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevad julgeolekuohud ennekõike Eesti mõjutamises. Siinkohal on oluline märkida, et Eesti mõjutamise üheks eeltingimuseks on Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine. See tuleneb otseselt Kaitsepolitsei ameti diskursusest, milles on aastate lõikes pideva joonena väljendatud seisukohta, mille kohaselt toimub Eesti venekeelse elanikkonnaga manipuleerimine, infopoliitiline mõjutamine, venekeelse kogukonna sidumine ja kontrollimine. Selline tegevus võimaldab Venemaa Föderatsioonil näidata Eestit rahvusvahelisel tasandil probleemse riigina, mille kaudu üritatakse mõjutada Eesti sise poliitikat. Samuti viidatakse läbiva julgeolekuohuna Venemaa kaasmaalaste poliitika poolset Eesti sise poliitika mõjutamist ja sellesse sekkumist. Heaks näiteks on siinkohal venekeelse elanikkonna integratsioonivastased tegevused.
- (b) teise läbivajulgeolekuohuna käsitletakse Kaitsepolitsei ameti diskursuses Eesti venekeelse elanikkonna suunalist mõjutustegevust. Julgeolekuohu väljendub ennekõike Eesti venekeelse kogukonna omavahel liitmises, suunamises, koordineerimises, integreerumise blokeerimises ning Venemaa Föderatsiooni mõjusfääris hoidmises. Kaitsepolitsei ameti diskursusest võib järeldada, et Eesti venekeelset kogukonda püütakse Venemaa kaasmaalaste poliitika sildi all tarvitada nii-öelda tööriistana, mida saab kasutada Venemaa Föderatsiooni välispoliitiliste ambitsioonide täitmiseks, sealhulgas Eesti mõjutamiseks. Järelikult on Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenev oht Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamine ja Venemaa huvides ära kasutamine.
- (c) kolmanda läbiva, kuid oluliselt väiksema tähelepanu keskmises oleva julgeolekuohuna käsitletakse Eesti ettevõtjate/ärimeeste mõjutamist, sealjuures täpsustamata, kas mõjutatakse eesti- või venekeelseid ettevõtjaid. Julgeolekuohu seisneb eelkõige selles, et Venemaal finantshuvisid omavaid ettevõtjaid üritatakse mõjutada rahastama Venemaa kaasmaalaste organisatsioone – mis on omakorda käsitletud julgeolekuohuna – ning juhul, kui sellest keeldutakse, siis takistatakse nende äritegevust Venemaal. Teiseks on viidatud ka lihtsalt ärimeeste suunalisele mõjutustegevusele, sealjuures täpsustamata selle mõjutustegevuse sisu ja eesmärgi.
- (d) neljanda punktina võib kokku võtta kõik ülejäänud julgeolekuohud, mida seoses Venemaa kaasmaalaste poliitikaga nähaakse. Ühe näitena on kasutatud Venemaa

kaasmaalaste poliitikat kui Vene impeeriumi laienemise vahendit. Samuti on viidatud Eesti põhiseadusliku korra ohustamisele.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et Kaitsepolitsei ameti diskursuses väljendub Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenev julgeolekuoht otseses kui ka kaudses (rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu) Eesti riigimõjutamises. Teine julgeolekuoht väljendub Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamises ja kontrollimises. Oluline on juhtida tähelepanu, et neid kahte põhilist julgeolekuohtu tuleb kokkuvõttes vaadata tervikuna, sest Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamise kaudu mõjutatakse ka Eesti riiki (nt sisepoliitikat).

Referentobjektid

Referentobjekton julgeolekustamisprotsessi osis, millel on legitiimne õigus eksisteerimiseks ja mida käsitletakse ohustatuna mingi julgeolekuohtu poolt ning mille nimel toimub julgeolekuohtu julgeolekustamine. Julgeoleku kontekstis on traditsiooniliseks referentobjektiks riik ning rahvus. Julgeolekustamise teooria raames on riigi püsijäämine suveräänsuse küsimus, rahvuse puhul aga identiteet. Võimalik on ka mitme referentobjekti julgeolekustamine korraga. Kõneaktide analüüsis osas selgus, et peamised referentobjektid, mille nimel toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine on Eesti riik tervikuna ning Eesti venekeelne elanikkond. Eesti riigi kui terviku alla saab samuti paigutada enimlevinud referentobjektid nagu riigiasutused, institutsioonid, riigivõimu või näiteks Eesti põhiseadusliku korra. Kui Eesti riigi kui referentobjekti käsitus varieerub sõltuvalt kontekstist, siis seevastu Eesti venekeelse elanikkonna referentobjektina käsitlemine on läbiv ja ühemõtteline. Küll esineb erinevusi Eesti venekeelse elanikkonna defineerimisel. Mõnel juhul on kasutatud mõistet mitte-eestlased, mõnel juhul Eestis elavad vene noored, vene diasporaa, Eesti vene kogukond või Eesti inimesed. Kolmanda referentobjektina on käsitletud erasektori esindajaid – ettevõtjaid/ärimehi. Kokkuvõtvalt saab töö ühe tulemusena öelda, et Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalise julgeolekustamise protsessis on enimlevinud referentobjektidena määratletud Eesti riiki laiemalt, Eesti venekeelset elanikkonda ning kolmandana, kuid oluliselt väiksemas mahus, Eesti ettevõtjaid.

Julgeolekusektorid

Julgeolekusektorite laiendamine on julgeolekustamise teooria üks keskseid osiseid. Erinevalt varasematest ühekülgetest – sõjalise sektori – käsitlustest võimaldab sektorite laienemine analüüsida julgeolekuohtusid teistest perspektiividest. Kopenhaageni koolkonna töödes on eristatud viitepeamist sektorit, mis võimaldab julgeolekut laiemalt analüüsida. Julgeolek tähendab ellujäämist eksistentsiaalse ohu ees, kuid see, mida saab ohuks lugeda, on sektoriti erinev. Järelikult aitavad erinevad sektorid analüüsida, milliste julgeolekuohtudega tuleb igas konkreetses julgeolekusektoris arvestada.

Teoreetilises osas püstitatud eeldus, mille kohaselt toimub Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline julgeolekustamine peamiselt kahes - poliitilises ja sotsiaalses – julgeolekusektoris, sai kõneaktide võrdleva analüüsi järel kinnitust. Poliitilise sektori eksistentsiaalsed julgeolekuohud väljenduvad läbi riigi suveräänsuse ja ideoloogia. Julgeolekuohtudena käsitletakse neid ohtusid, mis tulenevad väljastpoolt sõjalist jõudu. Kopenhaageni koolkonna käsitluses on poliitilise sektori ohtudeks tavaliselt teod, mis on suunatud riiklike institutsioonide (stabiilsuse) vastu, mille kaudu on võimalik nt survestada või kukutada valitsust. Lähtuvalt Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevate ohtude määratlusest Kaitsepolitsei ameti diskursuses saab öelda, et julgeolekustamise protsess toimub eelkõige poliitilises sektoris. Teise sektorina mainitud sotsiaalses julgeolekusektoris väljenduvad julgeolekuohud mingi kindla kogukonna mõjutamises, mille tagajärjel muutub nende identiteet, enesemääratlus või suhestumine mingi teise kindla kogukonnaga. Ka antud sektori puhul peab eeldus paika, sest Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenev julgeolekuoht seisneb Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamises. Tulenevalt sellest on alust järeldada, et lisaks poliitilisele sektorile toimub julgeolekustamise protsess ka sotsiaalses julgeolekusektoris. Kolmanda sektorina saab välja tuua majandusliku julgeolekusektori, mille kontekstis on referentobjektina käsitletud Eesti ettevõtjaid, kelle suunal toimub Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenev mõjutustegevus. Kahel korral nimetati ka sõjalist sektorit, sest relvalöökide andmine ja tinglikult Venemaa impeeriumi laienemine on käsitletav just sõjalises julgeolekusektoris.

Kõneakti stiilid

Teoreetilisest osast tulenevalt käsitletakse julgeolekustamise protsesse kõneakti formuleerimisena. Kõneakti edukus sõltub suuresti sellest, kuidas ja milliseid sõnu julgeolekustaja kasutab. Veenev kõneakt peab sisaldama julgeolekuohtu ning viidet konkreetsetele näidetele, veenvalt konstrueeritud süžeed, võimalikke lahendusi olukorrale ning konkreetsetelt piiritletud ohtusid referentobjektile. Empiiriliste allikate analüüsi aluseks on võetud Vuori poolt edasi arendatud kõneakti teooria, mille keskmes on kolm erinevat kõneakti tüüpi. Väite korral on tegemist olukorraga, kui julgeolekustaja toob välja ohud referentobjektile, mille nimel toimub julgeolekustamine. Kõneakti eelduseks on tõestusmaterjalide kasutamine oma väites. Hoiatuse puhul on tegemist kõneaktiga, milles öeldakse, et kui ohu vältimiseks midagi ei tehta, siis oht realiseerub. Teisisõnu ütleb julgeolekustaja, et tulevane sündmus võib juhtuda ja see ei ole avalikkuse huvides. Kolmas kõneakti tüüp on nõue, mis väljendab julgeolekustaja soovitusi või nõuet, et otsustajad võtaksid ohu vältimiseks midagi ette.

Allikate analüüsi järel saab öelda, et kõige enam oli kõneakte ülesehitatud väite formaadis. Kokku 22 korral kasutati väiteid, milles nimetati eksistentsiaalsed ohud referentobjektidele. Järelikult on Kaitsepolitsei ameti diskursus enamjaolt ülesehitatud julgeoleku konstateerimisele. Teisisõnu on kõneaktide puhul tegemist enamjaolt väite stiili kasutamisega. Lisaks väitele on kasutatud ka hoiatavat kõneakti tüüpi (kokku 8 korral) ehk teisisõnu viidati nendes kõneaktides julgeolekuohtu jätkumisele ning võimalikele tulevastele sündmustele. Kõneakte nõude stiilis ei esinenud. Kõneaktidest selgub, et Kaitsepolitsei ameti diskursuse eesmärk on ennekõike teavitada avalikkust julgeolekuohtudest, ning selleks kasutatakse läbivalt väite stiilis kõneakte. Hoiatavat stiili kasutatakse võrreldes väite stiiliga pigem vähe ning seda vaid mõnel erandlikul korral. Kuna nõude stiili pole kasutatud, siis ühe järeldusena võib välja tuua, et ametliku diskursuse põhjal pole Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevad julgeolekuohud ülemäära ohtlikud.

4.4. Vastused töö uurimisküsimustele

Käesoleva magistr töö eesmärk oli välja selgitada Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline julgeolekustamise diskursus. Töö alguses püstitatud uurimisküsimustele saab vastata järgmiselt:

1. Kas Venemaa kaasmaalaste poliitika on Kaitsepolitsei ameti diskursuses julgeolekustatud?

Julgeolekustamise protsessi analüüsi järel ei ole võimalik anda hinnangut, kas Venemaa kaasmaalaste poliitika on julgeolekustamise teooriast tulenevatele nõuetele – avalikkuse heakskiit – vastavalt julgeolekustatud või mitte. Antud vastuolu lahendamise puhul tuleks silmas pidada nelja argumenti. Julgeolekustamise teooria kontekstis ei ole avalikkuse mõistet piisava täpsusega kontseptualiseeritud, sellele on viidanud teooria kritiseerijad. Teiseks on Kaitsepolitsei ameti aastaraamatute eesmärkide hulka loetud Eesti avalikkuse informeerimist võimalikest julgeolekuohtudest, ent siinkohal tekib metodoloogiline probleem – kuidas mõõta Eesti avalikkuse vastukaja julgeolekustamise protsessis, seda eriti juhul, kui ühiskonnas pole toimunud sisutihedat arutelu Venemaa kaasmaalaste poliitika üle. Teisest küljest saab julgeolekustamise teooriast tulenevalt avalikkusena kontseptualiseerida ka täidesaatvat ja seadusandlikku võimu kui laiema avalikkuse – rahva – tahet. Kuna Kaitsepolitsei amet on Siseministeriumi allasutus, kaudselt täidesaatva ja seadusandliku võimu (Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni) eesaruandekohuslane, siis võib tinglikult eeldada, et eduka julgeolekustamise eeldus, ehk avalikkuse heakskiit, on tulnud just nende institutsioonide kaudu. Kolmanda punktina tuleb arvestada asjaoluga, et Kaitsepolitsei ameti näol on tegemist julgeolekuasutusega, mille töö iseloomu ja eesmärgi arvestades ei ole alati võimalik kõiki tegevusi ja otsuseid avalikustada. Tuginedes sellele argumentile on alus eelduseks, et avalikkuse heakskiit on tulnud näiteks Riigikogu julgeolekuasutuse järelevalve erikomisjonist²⁴, mille tegevus pole täies mahus avalikustatud.

Samuti tuleb arvestada teorias arutletuga, mille kohaselt mõned julgeolekupraktikad pole avalikkuse ees legitimeeritud, sest mõned teemad ei ole avalikud. Sel puhul on teorias kasutatud näitena julgeolekuteenistusi, mille tegevustega on *a priori* arvestatud

²⁴ Vaata lähemalt: <http://www.riigikogu.ee/index.php?id=31666>

nii-öelda töödeldud legitiimsust, ehk julgeolekuasutused on eraldatud tavaliselt (poliitika) elust ja nende kasutamise suhtes on väljatöötatud protseduurireeglid ja eraldi load.

2. Millised on Kaitsepolitsei ameti hinnangul julgeolekuohud, mis tulenevad Venemaa kaasmaalaste poliitikast?

Kaitsepolitsei ameti ametlikust diskursusest järeldeb, et Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevad julgeolekuohud seisnevad Eesti riigi – sisepoliitika, võimu, institutsioonide, riigiametnike jne – mõjutamises. Teise ohuna on käsitletud Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamist. Analüüsi põhjal saab öelda, et neid julgeolekuohtusid käsitletakse pigem koos kui eraldi. Teiste sõnadega tähendab see seda, et julgeolekuohud on üksteisega põhjus-tagajärg seoses. Lisaks käsitleb Venemaa kaasmaalaste poliitikast tuleneva julgeolekuohuna, kuid tunduvalt väiksema tähelepanu keskpunktis olevana, Kaitsepolitsei ameti Eesti ärimeeste suunalist mõjutustegevust.

3. Millis(-t)-e referentobjekti(-de) kaitseks on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud?

Kaitsepolitsei ameti diskursuses on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustatud eelkõige Eesti riigi kui terviku ja Eesti venekeelse elanikkonna kaitseks. Eesti riik kui referentobjekt on laiem käsitlus, sest selle alla kuuluvad sellised nimetajad nagu sisepoliitika, võim, institutsioonid, riigiametnikud jt. Eesti venekeelse elanikkonna referentobjektina käsitlemine on seevastu selge ja ühemõtteline. Kolmanda referentobjektina on käsitletud erasektori esindajaid: ettevõtjaid ja ärimehi. Kokkuvõtvalt saab öelda, et Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärkide julgeolekustamise kontekstis on enimlevinud referentobjektidena määratletud Eesti riiki laiemalt, Eesti venekeelset elanikkonda ning kolmandana, kuid oluliselt väiksemas mahus Eesti ettevõtjaid.

4. Millis(-t)-es julgeolekusektori(-te)-s toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine?

Tulenevalt julgeolekuohtude ja referentobjektide määratlusest toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine ennekõike poliitilises ja sotsiaalses julgeolekusektoris, oluliselt vähemal määral ka majanduslikus julgeolekusektoris.

5. Milline on Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustavate kõneaktide tüüp?

Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustavad kõneaktid on ennekõike väite formaadis. Kõneaktidest selgub, et Kaitsepolitsei ameti diskursuse eesmärk on avalikkuse teavitamine julgeolekuohtudest. Samuti, kuid tunduvat vähem, kasutatakse hoiatavat stiili, viidates võimalikele tulevastele sündmustele või arengutele. Käesolevas töös kasutatud kõneaktide analüüsi järel ei tuvastatud ühtegi nõude stiilis kõneakti.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö keskendus Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunalise julgeolekustamise protsessi uurimisele. Töö eesmärgiks oli välja selgitada, kas ja kuidas on Venemaa kaasmaalaste poliitika Kaitsepolitsei ameti diskursuses julgeolekustatud; millised on Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamise õigustused; milliseid Venemaa kaasmaalaste poliitikast tulenevaid julgeolekuohtusid on käsitletud Kaitsepolitsei ameti diskursuses; ning mille kaitseks toimub Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamine. Töö teoreetilise lähtealusena on kasutatud Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriat.

Töös püstitatud eesmärgi ja uurimisküsimusele vastuse saamiseks on töö jagatud neljaks peamiseks osaks. Töö esimeses ehk teoreetilises osas on lahti seletatud Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooria taust kui ka raamistik, komponendid ning teooria rakendamise võimalused. Teises peatükis on põhjalikumalt käsitletud Venemaa kaasmaalaste poliitika programmi tekkepõhjuseid, eesmärgid ning võimalikud tagajärjed sihtriikides. Töö kolmas ehk metodoloogia peatükk annab ülevaate kasutatavast meetodist, milleks on käesoleva töö puhul valitud diskursuseanalüüs. Meetodi valikul on arvestatud julgeolekustamise teooria rakendatavusest praktikas, mistõttu on analüüsis võetud aluseks Lene Hanseni intertekstuaalne mudel (nr. 1), mis on omakorda kombineeritud Juha Vuori kõneakti teooriaga.

Kaitsepolitsei ameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline diskursus on analüüsitud töö neljandas peatükis. Empiiriliste allikatena on kasutatud Kaitsepolitsei ameti aastaraamatuid, mida on välja antud ajavahemikus 1998 kuni 2014 (kokku 16 aastaraamatut). Analüüsi aluseks on võetud 26 Kaitsepolitsei ameti kõneakti, mis puudutavad otseselt või kaudselt Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamist. Kõneaktide selekteerimisel lähtus autor ennekõike teoreetilisest raamistikust ning metodoloogia peatükis etteseadud kriteeriumitest. Teisisõnu peab igas analüüsitud kõneaktis olema käsitletud julgeolekuoht, selle mõju referentobjektile, millest omakorda lähtuvalt oleks võimalik määratleda julgeolekusektor, milles toimub julgeolekustamise protsess. Töös kasutatavad kõneaktid on kategoriseeritud eksistentsiaalse julgeolekuohtu põhjal 4 peamiseks teemaks. Selline kategoriseerimine võimaldab selgemini jälgida

kõneaktides kasutatavat diskursust ja Venemaa kaasmaalaste poliitika julgeolekustamise muustritest.

Võttes aluseks töös püstitatud uurimisküsimused tulen järgmiste järeldusteni. Esiteks ei ilmne olemasolevate allikate ja empiirilise osa analüüsi põhjal, et Venemaa kaasmaalaste poliitika on Kaitsepolitsei ameti diskursuses – teooriast tulenevate nõuete kohaselt – laiema avalikkuse kaudu julgeolekustatud. Küll aga võib teoreetiliselt pidada Venemaa kaasmaalaste poliitikat julgeolekustatud objektiks, kuna avalikkusena, kelle kaudu toimub julgeolekustamise legitimeerimine, on võimalik käsitleda ka seadusandliku või täidesaatva võimu institutsioone, kelle pädevusse kuulub Kaitsepolitsei ameti kontrollimine. Tulenevalt sellest võib tinglikult eeldada, et julgeolekustamise legitimeerimine on toimunud just antud institutsioonide kaudu.

Teiseks saab järeldada, et Kaitsepolitsei ameti diskursuses nähakse Venemaa kaasmaalaste poliitikas tulenevaid julgeolekuohtusid ennekõike Eesti riigi ja Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamise kontekstis. Eesti riigi suunalise mõjutustegevuse all on autor käsitlenud laiemat käsitlust, mille hulka kuuluvad sealhulgas tegevused nagu püüdlused mõjutada Eesti sise poliitikat, Eesti suveräänsete otsuste mõjutamine, Eesti valitsuse ja poliitikute mõjutamine jpt. Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamise kategooriasse on samuti paigutatud mitu teemat, näiteks Eesti venekeelse elanikkonna integreerumise takistamine, Eesti venekeelse elanikkonna segregatsioon, konsolideerimine aga samuti ka manipuleerimine ja Venemaa huvides ära kasutamine. Kaitsepolitsei ameti diskursuses on julgeolekuohuna käsitletud ka Eesti rahvusvahelise positsiooni kahjustamine ja Eesti mõjutamine rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu. Eesti ettevõtjate suunalist mõjutustegevust on peetud samuti julgeolekuohuks.

Kolmandaks, enimlevinud referentobjektidena käsitleb Kaitsepolitsei amet laiemalt Eesti riiki tervikuna. Seevastu väga selgelt ja ühemõtteliselt on referentobjektina määratletud Eesti venekeelne elanikkond. Lisaks kahele peamisele referentobjektile on Kaitsepolitsei ameti diskursuses osutatud Eesti ettevõtjatele kui referentobjektile. Tulenevalt sellest toimub julgeolekustamisprotsess peamiselt kahes – poliitilises ja sotsiaalses – aga vähesel määral ka majanduslikus julgeolekusektoris. Kõneakti tüübid jagunevad diskursuses kaheks. Valdavalt on kõneaktid konstrueeritud väite formaadis, kuid osalt ka hoiatavas stiilis.

Töö tulemusena võib väita, et Kaitsepolitseiameti diskursus Venemaa kaasmaalaste poliitika osas on üsna hästi põhjendatud, viidates ennekõike Eesti riigi ja Eesti venekeelse elanikkonna mõjutamisele. Kõneaktides on kasutatud üsna palju veenvaid näiteid ja argumente julgeolekustamise õigustuseks. Antud töö kontekstis on põhiprobleemiks avalikkuse kui julgeolekustamise teoorias käsitletava ühe olulise osapoole defineerimine, millest tulenevalt pole empiirilistele allikatele tuginedes võimalik välja selgitada kas Venemaa kaasmaalaste poliitika on nõuete kohaselt julgeolekustatud. Viidates aga teooriast tulenevatele hüpoteetilistele julgeolekustamise võimalikkusele – nt seadusandliku võimu kaudu – siis võib eeldada, et see on siiski toimunud. Käesoleva töö puhul tuleb kindlasti arvestada, et töös kasutatud kõneaktid ja nende analüüs kajastavad Kaitsepolitseiameti seisukohti, mis ei pruugi anda täielikku – objektiivset – ülevaadet tegelikust olukorrast, ehk sellest, kuidas ja millistel eesmärkidel on Venemaa kaasmaalaste poliitika Eestis esindatud.

Käesoleva magistritöö tulemused on olulised eeskätt Eesti kontekstis, aga ka teistes Balti riikides. Viidates Ukrainas sündmustele on oluline mõtestada lahti Kaitsepolitseiameti Venemaa kaasmaalaste poliitika suunaline julgeolekudiskursus. Samuti on töö uuenduslik, sest varasemalt pole Eestis Kaitsepolitseiameti Venemaa kaasmaalaste suunalist diskursust uuritud. Taolise uurimisteema edasijätkuks on mitu varianti. Ühe võimaliku edasiarendusena saab vaadata Venemaa kaasmaalaste poliitika sihtriikide (nt Eesti valitsuste) julgeolekustamist. Teisisõnu oleks asjakohane uurida julgeolekustamise protsessi nõ teiselt poolt ning välja selgitada, miks ja mille alusel toimub Venemaa kaasmaalaste kui referentobjektide kaitsmine sihtriikide valitsuste ja ühiskondade eest. Kuna Venemaa kaasmaalaste poliitika eesmärkidest tulenevalt hõlmavad selle programmi tegevused mitmeid osapooli – sihtriigid, kaasmaalased ja Venemaa (kaasmaalaste poliitika) – siis võiks lisaks Venemaa poolsele julgeolekustamisele analüüsida sihtriikide võimalikke vastutegevusi, mille tagajärjel kujuneb kolme osapoole analüüs ning tervikpildi analüüs.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Albert**, Mathias; Buzan, Barry (2011) „Securitization, sectors and functional differentiation“, *Security Dialogue*, 45(4-5), 413 – 425.
- Balzacq**, Thierry (2010) „Securitization Theory: How security problems emerge and dissolve“, Routledge: New York.
- Balzacq**, Thierry (2005) „The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context“, *European Journal of International Relations*, 11(2), 171-201.
- Burnham**, Peter; Gilland, Karin; Grant, Wyn; Layton-Henry, Zig (2008) „Research Methods in Politics“, Palgrave Macmillan.
- Buzan**, Barry; Waever, Ole; de Wilde, Jaap (1998) *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rinner Publishers: USA.
- Buzan**, Barry; Hansen, Lene (2009) „*The Evolution of International Security Studies*“, Cambridge University Press: New York.
- Buzan**, Barry (1997) „Rethinking Security after Cold War“, *Cooperation and Conflict*, 32(1), 5-28.
- Byford**, Andy (2012) „The Russian Diaspora in International Relations: Compatriots in Britain“, *Europe-Asia Studies*, 64 (4), 715-735.
- Ciziunas**, Pranas (2008) „Russia and the Baltic States: Is Russian Imperialism Dead?“, *Comparative Strategy*, 27(3), 287-307.
- Conley**, Heather A.; Gerber, Theodore P.; Moore, Lucy; David, Mihaela (2011) „Russian Soft Power in the 21st Century: an Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia“, *Center for Strategic and International Studies*.
- Cwiek-Karpowicz**, Jaroslaw (2012) „Limits to Russian Soft Power in the Post-Soviet Area“, *DGAP Analyse*, no. 8.

- Eriksson**, Johan (1999) „Observers or Advocates? On the political Role of Security Analysts, *Cooperation and Conflict*, 34(3), 311-330.
- Fairclough**, Norman (2003) „*Analysing Discourse, Textual analysis for social research*“, Routledge: London.
- Hallik**, Klara (1998) „Eestima muulased: Ajalooline ja demograafiline taust“ raamatus: „*Vene küsimus ja Eesti valikud*“ (toim Mati Heidmets), Tallinn: OÜ VALI Press.
- Hansen**, Lene (2007) „*Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*“, Routledge: London and New York.
- Kaldor**, Mary; Martin, Mary; Selchow, Sabine (2007) „Human Security: a new strategic narrative for Europe“, *International Affairs*, 83(2), 273-288.
- Kallis**, Joel (2011) „Eesti rahvusvähemuse julgeolekustamine Pihkva oblasti näitel“, magistritöö kaitstud Tartu Ülikooli riigiteaduste instituudis.
- Kiilo**, Tatjana (2011) „Arengud Venemaa Föderatsiooni kaasmaalaste poliitikas“, *Akadeemiline Balti ja Vene Uuringute Keskus*, 2011(1), 1-14.
- Kosmarskaya**, Natalya (2011) „Russia and Post-Soviet „Russian diaspora“: Contrasting Visions, Conflicting Projects“, *Nationalism and Ethnic Politics*, 17(1), 54-74.
- Kudors**, Andis (2010) „Rusian World – Russia’s Soft Power Approach to Compatriots Policy“ *Russian Analytical Digest*, 81(10).
- Lerhis**, Ainārs; Kudors, Andis; Indāns, Ivars (2007) „Outside Influence on the Ethnic Integration Process in Latvia“ Centre for East European Political Studies.
- Mälksoo**, Maria (2009) „Akadeemilised julgeoleku-uuringud sõja ja rahu vahel“, *Akadeemia*, vol. 9, 1768-1783.
- Ortung**, Robert W. (2010) „Russia’s Use of PR as a Foreign Policy Tool“, *Russian Analytical Digest*, 81(10).

- Payne**, Daniel P. (2010) „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboraton or Cooptation“, *Journal of Church and State*, 52(4), 712-727.
- Potter**, Jonathan; Wetherell, Margaret (2006) „*Discourse and Social Psychology*“, CA: Sage Publications
- Roe**, Paul (2008) „Actor, Audience (s), and Emergency Measures: Securitization and the UK 's Decision to Invade Iraq“, *Security Dialogue*, 39(6), 615-635.
- Romaniuk**, Scott N. (2008) „Russian Diasporaa Politics: Regional Security and the Russian Diaspora in Post-Sovet Space“, *European Journal of Scientific Research*, 20(3), 508-519.
- Schulze**, Jennie L. (2010) „Estonia caught between East and West: EU conditionality, Russia's activism and minority integration“, *Nationalities Papers*, 38(3), 361-392.
- Shevel**, Oxana (2011) „Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civiv or Purposefully Ambiguous?“, *Europe-Asia Studies*, 63(2), 179-202.
- Sleivyte**, Janina (2008) „Russia's European Agenda and the Baltic States“, *The Shrivenham Papers, Defence Academy of the United Kingdom*, number 7.
- Stritzel**, Holger (2007) „Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond“, *European Journal of International Relations*, 13(3), 357 – 383.
- Taureck**, Rita (2006) „Securitisation theory – The Story so far: Theoretical inheritance and what it means to be a post-structural realist“, *Paper for presentation at the at the 4th annual CEEISA convention University of Tartu, 25 -27 June 2006.*
- Van Dijk**, Teun A. (Ed.) (2007) „*Discourse Studies. 5 vols. Sage Benchmarks in Discourse Studies*“, London: Sage.
- Van Dijk**, Teun A. (1985) „*Handbook of Discourse Analysis*“, Waltham: Academic Press

- Van Dijk**, Teun A. (1996) „Discourse power and access“, in Carmen Rosa Caldas-Coulthard and Malcolm Coulthard (ed.), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*, London: Routledge
- Vaughn**, Jocelyn (2009) „The Unlikely Securitizer: Humanitarian Organizations and the Securitization of Indistinctiveness“, *Security Dialogue*, 40(3), 263-285.
- Vuori**, Juha A. (2008) „Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders“, *European Journal of International Relations*, 14(1), 65 – 99.
- Wæver**, Ole (2004) „Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New “Schools” in Security Theory and their Origins between Core and Periphery“, *Paper presented at ISA Annual Convention*, Montreal, Canada.
- Williams**, Michael C. (2003) „Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics“, *International Studies Quarterly*, 47(4), 511-531.
- Zevelev**, Igor (2008) „Russias Policy Toward Compatriots in the Former Soviet Union“, *Russia in Global Affairs*, 6(1), 49-62.

Kaitsepolitseiameti aastaraamatud

- Kahar**, Andres (koost) (2010) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2009“, Tallinn: Uniprint.
- Kahar**, Andres (koost) (2011) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2010“, Tallinn: Aktaprint
- Kamenik**, Toivo (koost) (1999) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 1998“, Tallinn, Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2000) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 1999“, Tallinn: Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2001) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2000“, Tallinn: Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2002) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2001“, Tallinn: Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2003) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2002“, Tallinn: Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2004) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2003“, Tallinn: Europrint.
- Kamenik**, Toivo (koost) (2005) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2004“, Tallinn: Europrint.

Kamenik, Toivo (koost) (2006) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2005”, Tallinn: Europrint.

Kamenik, Toivo (koost) (2007) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2006”, Tallinn: Europrint.

Kamenik, Toivo (koost) (2008) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2007”, Tallinn: Europrint.

Kamenik, Toivo (koost) (2009) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2008”, Tallinn: Iloprint.

Puusepp, Harrys (koost) (2012) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2011”, Tallinn: Aktaprint.

Puusepp, Harrys (koost) (2013) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2012”, Tallinn: Uniprint.

Puusepp, Harrys (koost) (2014) „Kaitsepolitsei Aastaraamat 2013”, Tallinn: Iloprint.

SUMMARY

Securitization of Russia's Compatriots' Policy in Estonian Internal Security Service's Discourse

Russia's compatriots' policy is aimed for the people who have lived in the Union of Soviet Socialist Republics, also for those who speak Russian and feel spiritually connected to Russian culture and state. In addition to the official goals of Russia's compatriots' policy— such as the spread of Russian language and culture—academic approaches have pointed out the hidden aspects of the goals of Russia's compatriots' policy. Mostly it is understood that Russia tries to achieve its foreign policy ambitions, for example, to keep ex-Soviet states in its sphere of influence.

Estonia as a multiethnic and multicultural state is a homeland for many speakers Russian, who are seen by Russia as the so-called compatriots. Estonian Internal Security Service (*Kaitsepolitseiamet*) in its annual reviews has repeatedly referred to the Russia's compatriots' policy as a security threat to Estonia. Based on this, the aim of this Master's thesis is to study if and how is Russia's compatriots' policy securitized in Estonian Internal Security Service's formal discourse. In other words, the author analyzes the securitization process of Russia's compatriots' policy and seeks to understand the interpretation of this policy's actions and objectives. To meet these objectives, the author uses the securitization theory as a theoretical framework and discourse analysis as a method for studying empirical data.

Securitization theory is a post-Cold War broader approach to security, which is not focused on security only from the military aspect, but also includes in the security field other sectors such as political, societal, economical and environmental sectors. In the securitization theory, a securitizing actor is in the centre of the whole securitization process. The securitizing actor—mainly high politicians, officials or institutions—is the one who constructs the speech act which expresses the existential security threat to the certain referent object (for example, a state or a nation). The precondition of successful speech acts is persuasiveness, consistency and evidence of an existential threat. When these conditions are fulfilled, then the audience might accept the speech act, which

means that securitizing actor is allowed to use countermeasures to avoid existential threat.

The methodology of this thesis is based on discourse analysis, which is the most suitable research method in terms of analysing the securitization process. As a methodological framework, the author uses Lene Hansen's intertextual model (number 1), which is focused on analysing the official texts of politicians, senior officials and institutions. Lene Hansen's model is combined with Juha Vuori's speech act theory. One of the main advantages of the speech act theory is that a speech act is not merely stating something, but the use of words involves some sort of action.

Primary empirical sources used in this Master's thesis are the annual reviews of Estonian Internal Security Service. Annual reviews from 1998 to 2014 (in total 16 reviews) are in the focus of the analysis. The annual reviews of Estonian Internal Security Service are designed to provide an overview of the work of the Security Service and to inform the publicity of the potential security risks and threats. Annual reviews present official views of the institution which fulfils theoretical criteria and Lene Hansen's model's preconditions.

As a result of empirical analysis, the author comes to the following conclusions. First of all, it does not become evident in the empirical analysis that the Russian compatriots' policy is securitized—not at least properly—in the discourse of Estonian Internal Security Service. However, theoretically it can be claimed that the audience, who mostly gives its acceptance for a securitizing actor to use countermeasures, might be not the broad audience, but instead a narrow one, such as legislative or executive institutions, who have control over the Security Service. Due to this fact we may tentatively assume that legitimisation of securitization has been done through these institutions. Secondly, it can be claimed that in the discourse of the Estonian Internal Security Service, the Russia's compatriots' policy contains a security threat in terms of influence to Estonia as a state and to Estonian Russian speaking population. Third, the most common referent object was Estonia as a whole. In contrast, the Russian-speaking population of Estonia was very clearly and unambiguously defined as the second main referent object. In addition to the two main referent objects, Estonian entrepreneurs were discussed as well as a referent object. Due to these results, the securitization

process takes place mainly in two security sectors—political and social—but also partly in economic security sector. Speech acts were mostly performed in two categories. Most of the speech acts were of the “claim” type, but also partly the “warn” type.